

STO GODINA OD MOJKOVAČKE BITKE

Biblioteka KULTURA I ISTORIJA

STO GODINA OD MOJKOVAČKE BITKE

Radovi sa naučnog skupa
Sto godina od Mojковаčke bitke
Mojkovac, 21. decembar 2015.

MATICA
crnogorska

Mojkovac – Podgorica
2019

**STO GODINA OD
MOJKOVAČKE BITKE**

RIJEČ DEJANA MEDOJEVIĆA predsjednika Opštine Mojkovac

Mojkovac je zapamtio mnoge vojske od najstarijih vremena pa do najnovijih ratova, ali u istoriji crnogorskog ratovanja Mojkovačkoj bici po mnogo čemu pripada posebno mjesto. Crnogorska narodna vojska koja je bila grupisana u četiri odreda (Sandžački, Hercegovački, Lovćenski i Starosrbijanski) držala je punih 18 mjeseci front dugačak oko 500 km. Crnogorska sandžačka vojska je u najhladnijem periodu godine, a na najveći hrišćanski praznik Badnje večer i Božić, branila Mojkovačka vrata.

Austrougarskoj vrhovnoj komandi Crnogorci su na rijeci Tari jasno dali do znanja da se preko grada Mojkovca ne može slomiti država Crna Gora. Bitku na Mojkovcu su Crnogorci vodili kao bitku časti, jer su ih istorija i surovi život naučili da poraz priznaju samo na bojnopolju.

Oreol slave i ponosa mojkovačkih junaka zaslužen je i danas nakon 100 godina odaje im veliko poštovanje, jer su ginući na Mojkovcu proslavili ovaj grad i ovu državu. Posebno priznanje dali su im i njihovi neprijatelji na bojnopolju čiji komadanti su zapi-

---

sali da „hrabrost crnogorskog vojnika nema premca u istoriji ratova“.

Mojkovačka bitka s punim pravom je bila u prethodnih 100 godina inspiracija brojnim autorima, pa se tako našla kao tema ovog okruglog stola i to na njen 100. rođendan, kao još jedan prilog i sjećanje na slavu mojkovačkih junaka.

Koristim ovu priliku da se u ime opštine Mojkovac zahvalim svima koji su omogućili i podržali organizaciju ovog naučnog skupa. Posebnu zahvalnost dugujemo Matici crnogorskoj na organizaciji i Ministarstvu nauke, na pokroviteljstvu. Učesnicima Okruglog stola želim da se prijatno osjećaju u gradu Mojkovcu, gdje će poslije sto godina prezentirati svoja viđenja ovog istorijskog događaja, a siguran sam da ćemo mi ostali kroz pažljivu percepciju pripremljenih prezentacija sakupiti dovoljno podataka da još kvalitetnije uđemo u bolju pripremu proslave ovog jubileja koji nas očekuje početkom naredne godine.

RIJEČ BORISLAVA JOVANOVIĆA
predsjednika Ogranka Matice crnogorske Mojkovac

Želim, prije svega, da vas u ime Matice crnogorske i njenog Ogranka u Mojkovcu, kao neposrednih organizatora ovog velikog skupa, pozdravim, poželim dobrodošlicu, zahvalim na odzivu i poželim uspješan rad. Matici crnogorskoj je posebna čast što joj je povjereno da organizuje ovaj skup povodom velikog jubileja Mojkovačke bitke iz više razloga, a glavni je, svakako, što je tema ovog naučnog skupa jedan od velikih datuma u crnogorskoj istoriji, i što se radi o istorijskom događaju koji je, zajedno sa mnogim drugim, kao i cjelokupnom crnogorskom istorijom bio predmet guslarskih, a ne naučnih i faktografskih tumačenja, i što je, uglavnom, služio za velikosrpsku strategiju poništavanja, minimiziranja i asimilovanja svega što je crnogorska istorijska matica. Crnogorska istoriografija bi trebalo, i konačno, sa ovim eminentnim skupom i svim onim što će se i dalje istraživati, da iznese na videlo pravu istinu o Mojkovačkoj bici, da se prelomi sa svim kontroverzama, i da se o Mojkovačkoj bici ne govori kao o bici za velikosrpstvo, nego kao o velikoj i kobnoj pobjedi

---

crnogorske vojske, koja ovđe jeste branila i druge, ali je prije svega branila dostojanstvo svoje države, svoju predačku tradiciju, svoje čojstvo i junaštvo i evropski poznatu bojovnost i svjetlost crnogorskog oružja.

„Slavno mrite, kad mrijet morate“ – kao da je bio unutrašnji, urođeni glas, svakog borca Mojkovačke bitke. I to je glas koji je toj generaciji crnogorskih ratnika bio jači od svega što je bila velika podvala i pripremanje smrti Crnoj Gori, njenoj državi. Prave crnogorske borce nada i vjera nijesu nikad napuštale. Uostalom, ovđe su Crnogorci ginuli na svojoj zemlji – i to je ključ ove istorijske i nacionalne priče. Što bi tek bilo od kvalifikacija ove bitke, i tada, i sve do sada, da su je Crnogorci izgubili. Vjerovatno bi to bio dobrodošao povod da ova bitka bude velika izdaja Crne Gore bratskog naroda koji će je uskoro, poslije toga, uništiti i bude opravdanje za sve što joj se desilo kasnije.

Ipak, crnogorski barjak nije poginuo i ostao je da se vije i da se nađe tamo đe mu je uvijek bilo mjesto!

ISTORIJSKO I EPSKO U MOJKOVAČKOJ BICI

.....

Đordije Borožan

Evo nas danas na mjestu će se prije stotinu godina odigrala Mojškovačka bitka, kao završni čin ratovanja sandžačke vojske tokom Prvog svjetskog rata. Tim povodom u Mojškovcu 1. septembra 1940. u prigodnoj Spomenici – knjizi objavljenoj pod nazivom „93 dana borbe od Drine do Mojškovca“, u pozivu Odbor za proslavu konstatuje: „93 dana od Drine do Mojškovca bio je hod nadčovječanskih napora. To zna dobro naš neprijatelj sa kojim se sretosmo na Vihri, Vranovini, Bijelom brdu, Kokinu Brodu, Javoru (Karađorđev šanac), Dugoj Poljani, Novom Pazaru, Tutinu, Rožaju, Savinoj vodi, Štedinu, Rugovi, Bogićevcima i najzad na Mojškovcu. To je dobro znao i ondašnji vrhovni komandant srbijanske vojske, docnije kralj Aleksandar I Ujedinitelj, kada je našem neumrlom vitezu serdaru Janku Vukotiću uputio depešu: „Ako za 24 časa zadržite neprijatelja odužili ste se srpstvu.“

Tim povodom ovim ratnim pregnućem i mojškovačkim ishodom u teškim časovima naše istorije, naši preci stajali su rame uz rame u odbrani naših vjekovnih ideala i onog najsvetijeg od njih

SLOBODE I ČASTI NAŠEG NARODA. Stoga danas povodom ove godišnjice sa dubokim poštovanjem klanjamo se sjenima svih koji položise živote u borbama crnogorske vojske i sa zahvalnošću i ponosom ih se sjećamo. I kada se o Božiću povodom ovih borbi crnogorske i sandžačke vojske, čija se ratna drama okončala Mojkovačkom bitkom, bude dizao nebu tamjan sa molitvom za duše izginulih junaka širom današnje i nekadašnje Crne Gore i Jugoslavije, neka se osjeti miris kandila kao znak duboke zahvalnosti i iskrenog poštovanja.

Na prvom obilježavanju 25-godišnjice Mojkovačke bitke 1. septembra 1940. o istorijskom značaju ovog događaja armijski đeneral i ministar vojni Milan Đ. Nedić ovako je počeo svoj govor: „Po zamisli austro-ugarske Vrhovne komande u decembru 1915. trebalo je u Crnoj Gori opkoliti i srpsku i crnogorsku vojsku i primorati ih na predaju.

Dio srpske vojske, od četiri armije probijao se Crnoj Gori tegobnim, snegom zavejanim putevima od Berana, Peći i reke Cijevne ka Skadru i Jadranском moru – svojoj poslednjoj kotvi spasenja.

Neprijatelj je gonio srpske armije bez prekida sve do crnogorskih granica. Dalje nije mogao. Naišao je na crnogorsku vojsku koja je isturila svoje junačke grudi radi zaštite okrvavljene i izmučene svoje braće.

Pri ovome povlačenju pretila je smrtna opasnost srpskim armijama sa boka, iz Novopazarskog sandžaka. Tu se nalazila velika snaga austro-ugarske vojske – VIII ojačani korpus. Ovaj korpus beše sastavljen iz 53. i 62. pešadijske divizije brdskog uređenja.

Ovaj korpus mogao je mnogo jada da zada, da je energično ugrozio odstupnicu srpskim armijama pravcem: Sjenica, Bijelo Polje, Mojkovac, Kolašin, selo Mateševo, koji je bio jedina komunikacija za Skadar i Jadransko more. U ostalom, tako mu je i zapovedila njegova Vrhovna komanda“... Ta je divizija pribavila, sjajno boreći se, dajući velike žrtve, vreme potrebno dok su, ispred fronta VIII austro-ugarskog korpusa neuznemireno minule sve četiri srpske armije put Skadra.

Prva sandžačka divizija je u svojim slavnim borbama na mojškovačkim položajima, oslonjenim na gorostasne, tamne i šumovite crnogorske planine Bjelasicu i Sinjavinu, na junačkom megadanu, po najljućoj zimi i strahovito velikom snegu, slabo odevena, oskudno hranjena, počinila čudesa od hrabrosti. Samo tu, kod Mojkovca, zadržala je neprijatelja 39 dana. Njena Prva Sandžačka divizija dočekala je i krvav Badnji dan i krvav Božić 1915. godine....

Kolika je borba bila na mojškovačkim položajima i kakav je bio poraz austro-mađarske vojske svjedoči i ova činjenica:

Borbe sandžačke vojske pre 25 godina, a naročito onih kod Mojkovca, koje su trajale 39 dana mogu se razmatrati sa gledišta strategijskog i nacionalnopolitičkog. Nezna se koje je važnije po svojim posledicama po srpsku vojsku i srpski narod... Mi Srbi, dužni smo da se sa ponosom sećamo onih crnogorskih heroja koji se voljno žrtvovaše na mojковаčkim položajima za spas srpske vojske i srpskog naroda“....

Sa čisto vojničkog gledišta važnost mojковаčkih borbi valja ceniti po mestu, vremenu i rezultatu, gde su se ove borbe odigrale s obzirom na pravac povlačenja srpske vojske. ... Srpska je vojska bila spasena. Borbe su dugo trajale. Dobiveno je dovoljno vremena za potrebe povlačenja. Pravac povlačenja srpskih armija nije ničim doveden u pitanje. Mojковаčki položaji i po mestu i po sklopu zemljišta izvršili su potpuno svoj zadatak – zadržali su daleko neprijatelja. Ovo sve moglo je da bude, jer su braća Crnogorci bili rešeni da izginu svi, iako su znali da time ne spašavaju Crnu Goru već spas srpskog naroda i slavu srpskog oružja. U toliko sandžačkoj vojsci pripada veće priznanje i divljenje sviju nas. ... Usluge koje je crnogorska vojska učinila srpskoj vojsci prilikom njenog povlačenja ka Jadranskom primorju ničim i nikada se nadoknaditi ne mogu. ... Da je crnogorska vojska, koja je junački zakriljavala svojim grudima povlačenje

srpskih trupa popustila i time omogućila izvođenje austrijskog manevra o opkoljavanju srpske i crnogorske vojske, bile bi uništene sve četiri srpske armije, pa i cela srpska vojska, a srpski narod ne bi bio ono što je danas.“

Povodom obilježavanja stogodišnjice mojkovačke bitke kao završnog čina vojnih operacija koje je crnogorska vojska vodila u Sandžaku, odbijajući prodor 62. austrougarske divizije, čini se potrebnim nagovijestiti smisao daljih istraživanja zbog specifičnosti ovih događaja koji su usljed propasti Crne Gore u januaru 1916. godine ostali u svijesti naroda kao splet istorijskih zbivanja i njihovih epskih uobličavanja. Ovo tim prije što se sudbina Crne Gore i Crnogoraca u Prvom svjetskom ratu uzimala za kraj njene istorijske prošlosti i što se, shodno tragičnoj sudbini u godinama rata i negiranja njenog državnog i nacionalnog identiteta u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, stvarao utisak obezvrjeđenja ili prećutnog ignorisanja uloge, značaja i žrtvovanja crnogorske vojske kao jedinog iskrenog i potpunog saveznika Srbije u ratnoj 1914. i 1915. godini. Neophodna je, čini se, valorizacija postojećih istoriografskih radova i nova argumentacija, očišćena od upliva političkog i propagandnog, upravo zato što mojkovačka operacija mora postajati sve više istorija, a manje mit. Time njena nesumnjivo snažna i prepoznatljiva epska dimenzija neće biti umanjena.

U knjizi *Rat Srbije i Crne Gore 1915.* najbolji poznavaooci vojne istorije Jugoslavije napisali su: „Crnogorska vojska, koja je od 20. decembra 1915. prepuštena samoj sebi stajala je nepomična kao stena kod Berana, Mojkovca, duž Lima, Tare i u dolini Dečanske Bistrice. Ona je odolevala napadu najboljih trupa koje su austrijskoj Trećoj armiji dodeljene na Balkanu.“

Gotovo da nema događaja u crnogorskoj prošlosti koji se kao mojkovačka epopeja urezao u istorijsku i epsku svijest Crnogoraca. Ono što je u ovom događaju prevashodno istorijsko, pamti se uglavnom kao epsko, a ono što je dobilo crtu epskog – kao istorijsko i po značaju i po porukama. U čudnoj igri ovog dvojstva, svojstveno narodu koji je odnjegovao kult epskog shvatanja prošlosti, sveukupno pregnuće Crne Gore u I svjetskom ratu dobilo je ovu tradicionalnu osobinu, uprkos činjenici da se radi o događaju ne tako davne istorije.

Ako bismo tražili odgovor na ovo pitanje, onda bi traganje za mogućim išlo onom lelujavom stazom saznavanja kojom se ide s upitanošću zašto s tolikim bolom i preosjetljivošću, a ne sa uobičajenim ponosom govorimo o učešću i sudbini Crne Gore u I svjetskom ratu. Zašto zapravo najčešće kao melem na ranu svratimo sjećanje i govorimo o Mojkovačkoj bici, a sve drugo oćutimo i mimoiđemo. Da li se crnogorska prošlost i

državnost ovjenčala događajem koji je u skladu sa njenom tradicijom ili je još nešto u pitanju čemu valja tražiti uzroke i poruke. Ne stoji li mojковаčka epopeja uz lovcensku tragediju i da li su naši vrli pjesmotvorci oplakujući propast „gorskog prestola“ – Cetinja i crnogorskog Olimpa – Lovčena bili uspješniji od historičara koji evo već 100 godina pokušavaju da rekonstrukcijom relevantnih činjenica objasne ulogu Crne Gore u I svjetskom ratu, tragični ishod njenog vojničkog i svenarodnog borenja na strani saveznika i političku sudbinu jednog kralja koji se svojom dugom vladavinom bio poistovjetio sa sudbinom crnogorske državnosti. Postoji li, zapravo, o ovom događaju još ponešto nedokučivo, neizrecivo i toliko bolno, a istine radi potrebno da se kaže smireno i trezveno – bez gnjeva i pristrasnosti. Nije prvi put da je politika nadvladala, pa i zloupotrijebila vojsku i vojnu doktrinu. Stiče se utisak na osnovu pregledane arhivske građe da učinak politike u ovom događaju nije dovoljno izučen i premjeren kriterijumima svojstvenim historijskoj nauci.

Početak I svjetskog rata za Crnu Goru bio je izazov kojem se, s obzirom na sudbinu napadnute Srbije, odazvala u skladu sa tradicionalnim shvatanjem da su neprijatelji Srbije istovremeno i neprijatelji Crne Gore. Zato je na mišljenje predsjednika srpske Vlade Nikole Pašića povodom davanja odgovora na

austrougarski ultimatum od 23. jula 1914. Vlada Crne Gore odgovorila da „u svakom slučaju Crnoj Gori je i sada kao i vazda zlo i dobro zajedno sa Srbijom. Njena sudbina je i naša.“

Na kraju proglasa kojim kralj Nikola objavljuje rat Austrougarskoj povodom napada na Srbiju, konstatuje se: „Crnogorci ... Austrija je objavila rat našoj dragoj Srbiji, objavila ga je nama, objavila ga je srpstvu i cijelom slovenstvu ... Na našoj su strani Bog i pravda.“

Ovo je bio ratni, nacionalni i ujedno spoljnopolitički program kralja Nikole, usaglašen sa mišljenjem vlade Janka Vukotića, iznešen pred poslanicima Narodne skupštine Crne Gore krajem 1913. godine. U njemu se, pored ostalog, isticalo: „Mi, stojeći na narodnom jedinstvu, vjerni tradicijama Crne Gore i njenih gospodara, najizrazitije ćemo raditi na jugoslovenskoj solidarnosti i zajednici, učestvujući u svim kulturnim pothvatima jugoslovenskim prema našoj veličini i zasluži.“

Time što su svoju političku, državnu i nacionalnu sudbinu vezali za Srbiju povodom napada na nju, Vlada Crne Gore i kralj Nikola su bili svjesni rizika s kojim uvode narod u ratna zbivanja na strani Antante i žrtve koje su morale priložiti za zajedničku savezničku pobjedu.

Na toj osnovi je, u skladu sa zajedničkim ratnim planom od 14. avgusta 1914. u cilju koordinacije

vojnih operacija, za načelnika štaba crnogorske Vrhovne komande od 22. avgusta 1914. do 19. juna 1915. godine postavljen srpski general Božidar Janković, a zatim njegov pomoćnik pukovnik Petar Pešić na istoj dužnosti u svojstvu načelnika Štaba crnogorske Vrhovne komande i na njoj ostao do 17. januara 1916.

Stupajući u rat na stranu napadnute Srbije, ne čekajući da to urade Rusija, Engleska i Francuska, Crna Gora se nije obezbijedila ni od kakvih ratnih teškoća traženjem pomoći u naoružanju, hrani i opremi, u čemu je oskudijevala od samog početka. O drugim interesima nije se ni mislilo.

Cio postupak ulaska Crne Gore u ovaj rat bio je određen principima epske tradicije o borbi protiv zla koje ugrožava političko biće srpstva, jugoslovenstva i slovenstva. Sublimirajući ova osjećanja, kralj Nikola je prometejsku narav Crnogoraca, uvjerenih u pobjedu pravde, slobode i jednakosti, spojio sa tradicionalnim shvatanjem slobode i pravde.

* * *

Crna Gora je u rat ušla vojno nespriprema, sa nesređenim političkim stanjem u zemlji i opterećena međudinastičkim antagonizmom, ali i pored ovih okolnosti, crnogorska vojska je sa uspjehom izvodila sve povjerene joj vojne operacije tokom

1914. i 1915. godine. Tako je za vrijeme Cerske bitke, avgusta 1914. dobila zadatak da obezbijedi svoje frontove, posebno pravac kroz Sandžak, preko kojeg su austrougarske jedinice mogle ugroziti bok i pozadinu srpske vojske. U vrijeme ove operacije ona je sa oko 35.000 vojnika uspješno zadržavala na svojim frontovima (sandžačkom, hercegovačkom i lovcenskom) oko 72.000 neprijateljskih vojnika i time posredno doprinijela uspjehu Srbije u Cerskoj bici.

Od polovine septembra do kraja novembra 1914, za vrijeme drinske operacije, oko 2/3 crnogorskih snaga, u kooperaciji sa Užičkom vojskom, izvršilo je više ofanzivnih dejstava u desni bok i pozadinu Šeste austrougarske armije u jugoistočnoj Bosni. U završnim operacijama ovog ratovanja na Drini, crnogorska vojska imala je naspram sebe oko 55.000 austrougarskih vojnika potpuno premoćnih u artiljerijskom naoružanju. Ove operacije srpskih i crnogorskih snaga u jugoistočnoj Bosni dovele su do četrdesetodnevnog zastoja austrougarske ofanzive na drinskom pravcu.

Za vrijeme Kolubarske bitke, osnovni zadatak crnogorske Vrhovne komande bio je da raspoloživim vojnim potencijalima zaštititi lijevi bok i pozadinu glavnine srpskih snaga kao i da očuva stanje na svojim frontovima. Angažovanjem sandžačke odbrane u zaustavljanju prodora neprijateljskih

snaga pravcem Višegrad – Priboj, povjereni zadatak je izvršen.

U vrijeme Makenzenove ofanzive na Srbiju, od početka oktobra 1915. crnogorska vojska imala je zadatak da privuče što jače austrougarske snage na prostoru od ušća Lima u Drinu do Jadranskog mora. Glavni teret rata pao je na odbranu Sandžaka. Usljed povlačenja srpske vojske u pravcu Kosova polja, crnogorska vojska dobijala je nove, sve teže odbrambene zadatke: prvo da produži front od ušća Lima do Višegrada, zatim od Višegrada preko Kokina Broda do planine Javor, a potom od ušća Lima do Javora (u dužini od oko 100 km) s tim da što je moguće jačim snagama spriječi upad austrougarskih trupa sa sjevera i zapada kroz Sandžak. Uporedo sa ovim, ona je imala obavezu da zatvara sve pravce dejstva kojima su austrougarske snage mogle prodrijeti u rejone Sjenice, Nove Varoši, Pljevalja, kao i na pravcima prema Nikšiću, Cetinju i Baru.

U ovoj fazi rata uloga crnogorske vojske imala je strateški značaj jer je omogućila povlačenje srpskim trupama na Kosovu i Metohiji, obezbjeđujući lijevi bok i pozadinu od austrougarskih snaga, ne samo iz Bosne i Hercegovine, već i sa jugozapadnog dijela Srbije dolinom rijeke Čehotine i Zapadne Morave.

U vrijeme povlačenja srpske vojske kroz Crnu Goru, ka Skadru i Albaniji, zadatak crnogorske

vojske bio je da na liniji Gusinje – Plav – Čakor – Rožaj – r. Tara – Krstac – Grahovo – Lovćen – Jadransko more, obezbijedi povlačenje I, II i III srpske armije i Odbrane Beograda. Njen zadatak sastojao se u zatvaranju svih pravaca neprijateljskog dejstva koji su mogli doći: od Šalje ka Skadru, od Peći ka Plavu i Andrijevici i dolinama rijeka Lima, Uvca, Ćetine, Tare i Zete kao i pravca preko Lovćena i duž Jadranskog mora ka Baru i Skadru. Odbranom svih navedenih pravaca obezbjeđivala se komunikacija Peć – Andrijevica – Podgorica – Skadar kojom se povlačila srpska vojska preko Crne Gore ka Skadru i Lješū. U ovo vrijeme oko 43.000 crnogorskih snaga imalo je protiv sebe austrougarske jedinice jačine oko 150.000 ljudi čija je premoć u ratnoj tehnici bila 1:7.

Srpska vojska se prilikom povlačenja našla u kritičnoj situaciji. Bez hrane, municije i teškog naoružanja, u uslovima krajnje iscrpljenosti povlačila se po rđavom zimskom vremenu, lošim i gotovo besputnim krajevima Crne Gore. Upravo u to vrijeme crnogorskoj vojsci je dodijeljena uloga strategijske zaštitnice i ona je ovu obavezu po cijenu velikih žrtava u potpunosti izvršila. Time su uspješno okončane dvomjesečne operacije zaštite lijevog boka srpske vojske i njenog povlačenja preko Crne Gore uglavnom završenog početkom januara 1916. godine.

Od vremena opšteg napada austrougarskih trupa na Crnu Goru 5. januara 1916. godine, crnogorska vojska je od svoje Vrhovne komande dobila zadatak da po svaku cijenu brani svoj oko 500 km dugački front. Treća austrougarska armija je, shodno prethodno obavljenim pripremama, otpočela sa jednovremenim ofanzivnim napadima na sandžački, lovcenski i hercegovački front. U vrijeme ovog napada glavne snage crnogorske vojske raspoređene na liniji Plav – Čakor – Berane – Mojkovac u ulozi strategijske zaštitnice I, II i III srpskoj armiji i Odbrani Beograda, nastavile su borbe i poslije prolaska srpskih armija i ostale u istoj ulozi sve do konačne propasti crnogorske vojske 21. januara 1916. godine. Prema tome, može se konstatovati da je crnogorska Vrhovna komanda upotrebom svojih trupa na ovim frontovima, a naročito na sandžačkom, izvršila sve povjerene zadatke opšte zaštitnice srpskoj vojsci i doprinijela savezničkom uspjehu jer je gotovo 17 mjeseci vezivala za sebe daleko nadmoćnije i tehnički neuporedivo opremljenije austrougarske snage.

* * *

Ostavljena od svih saveznika i lišena svake njihove pomoći vojnim angažovanjem i naoružanjem, gladna i krajnje iscrpljena, crnogorska vojska

sačekala je opšti austrougarski napad odupirući mu se na svim pravcima svim raspoloživim snagama i sredstvima. Kao mnogo puta do tada u svojoj istoriji, uprkos zaklinjanju i vjerovanju u saveznike i prijatelje, o odbrani i opstanku Crne Gore brinuli su samo i jedino Crnogorci. Prikovani za granične položaje, stajali su razapeti između mitske prošlosti o nepobjedivosti crnogorskih brda i stvarnosti koja im nije davala nikakvu nadu na uspjeh.

Koncentrični napad snaga III austrougarske armije s mora, od Kotora ka Lovćenu i Cetinju, od Hercegovine, ka Nikšiću i ka Mojkovcu, i Beranama, gdje se premoć u ljudstvu i naoružanju nije mogla nadoknaditi spremnošću za odbranu, označio je početak agonije gladnih i sudbinom Srbije smućenih crnogorskih ratnika. Čudno je da je u takvim okolnostima crnogorska Vrhovna komanda sudbinu na svim ratištima prepustila snalažljivosti samih komandanata i potpuno previdjela značaj odbrane lovćenskog fronta. Jedino se u takvoj ulozi snašao daroviti i u vojsci omiljeni komandant sandžačke crnogorske vojske, serdar Janko Vukotić koji je uočio strategijski značaj mojkovačkog pravca i odlučio da ga po svaku cijenu brani i odbrani protivnapadom. I dok su se austrougarske trupe sa hercegovačkog i lovćenskog pravca, uprkos upornoj odbrani branilaca, približavale i dozivale sve bližom jekom dalekometnih

topova, sluteći skoru propast Crne Gore, na moj-kovačkim kosama u vrijeme božićnih dana 6. i 7. januara 1916. vodila se ogorčena bitka u kojoj su pojedini položaji više puta prelazili u ruke jedne ili druge strane da bi na kraju mojkovačka vrata ostala u rukama hrabrih branilaca I sandžačke divizije.

* * *

Prema depešama delegata srpske Vrhovne komande pri crnogorskoj Vrhovnoj komandi Božidara Jankovića upućenim Štabu Vrhovne komande, situacija na frontovima 6. januara 1916. godine izgledala je ovako: „1) Kod Sandžačke vojske: neprijatelj preduzeo energičan napad na ceo severni i istočni deo njenog fronta od Nefer-Tare – Rugova. Napad izvršen najvećom žestinom prema mojkovačkom odseku, a tako isto neprijatelj je energično napadao pravce Suhi do – Berane i Rožaje – Berane... U borbi vođenoj ceo dan bilo je velikih gubitaka sa obe strane naročito neprijateljske. Borba je prestala pred noć, ali je noćas ponovo produžena. Do sada su održani svi položaji u crnogorskim rukama ... 2) Na frontu Hercegovačkog i Lovćenskog odreda artiljerijska borba bez rez rezultata.“

Telegrafskom depešom javljeno je o situaciji i stanju na frontovima 7. januara 1916. godine sljedeće:

„1. Kod Sandžačke vojske: a) na severnom delu njenog fronta celog dana samo artiljerijska vatra, b) na severoistočnom delu ovog fronta, na mojkovačkom pravcu, crnogorske trupe preduzele su napad na neprijatelja. Kod Lepenca borba je bila ogorčena, neprijatelj se branio uporno. Pojedini položaji prelazili su više puta iz ruke u ruku. Svi su ostali u crnogorskim rukama. Obostrani gubici su osetni. Na pravcu Rožaj – Berane i Suvi do – Berane neprijatelj je vrlo energično napadao ceo dan i brojno nadmoćniji uspeo je da zauzme položaj Turjaka. Crnogorske trupe povukle su se na položaje na levoj obali reke Lašnice. Na pravcu Peć – Rugovo, neprijatelj je energično napadao kod Kućišta, ali su svi njegovi napadi odbijeni. 2. Kod Hercegovačkog i Lovćenskog odreda neprijatelj počev od 7 časova ujutru sve do mraka otvarao je jaku artiljerijsku vatra po svim položajima duž oba fronta, a naročito na odsjeku Vilište – Gomilice.“

Tokom 8. januara od 6 časova ujutru nastavljene su žestoke borbe na svim frontovima. Već sljedećeg dana javljeno je da su „Austrijanci na pravcu Kotor – Lovćen – Cetinje, pored Kuka koji su sinoć osvojili, zauzeli i položaje Babjak i Majstori.“ Ovim se agonija lovćenskih branilaca, gladnih, onemoćalih i zbunjenih neprekidnim artiljerijskim napadima privodila kraju. U izvještaju B. Jankovića kojim se konstatuje da se na Lovćenski

odred više ne može računati, naglašava se opasnost od proboja austrougarskih trupa od Bara ka Ulcinju i Bojani. Time se upozoravala srpska vrhovna komanda na ažurno povlačenje srpske vojske od Skadra ka Draču i ukrcavanje na savezničke brodove. Prema ovom uputstvu srpska Vrhovna komanda molila je da se „ubrza ukrcavanje“ i u zahtjevu francuskom generalu Mendeziru s tim u vezi napomenula: „Pad Lovćena imaće nesagledive posledice za situaciju naše vojske kod Skadra, a naročito na operaciju ukrcavanja u Medovi.“

Na osnovu uvida u događaje na svim odbrambenim položajima, gdje je sa različitom ratnom srećom pružala otpor crnogorske vojske, stiče se utisak da je odbrana beransko-mojkovačkog i lovćenskog pravca bila utoliko značajnija što je omogućavala konačno izvlačenje preostalih djelova srpske vojske iz Crne Gore i povlačenje srpske vojske iz Skadara i ukrcavanje na savezničke brodove u Medovi i Draču. Sudbina Crne Gore kao da je bila unaprijed odlučena i prema procjenama diplomatskog predstavnika Srbije na Cetinju, Ljubomira Mihailovića, od 10. januara 1916. izgledala je ovako: „Moj utisak je da Crna Gora neće moći zadržati prodiranje neprijatelja, osim da traži neki aranžman sa Austro-Ugarskom. Ako ne bude ovo moguće onda ne ostaje ništa drugo nego tražiti mir ili kapitulirati. Kralj crnogorski nema mogućnosti rešiti se na korak na

koji smo se mi rešili, jer bi se crnogorska vojska sva rasturila i kralj bi ostao sam sa vladom.“

Navedena procjena potvrđuje da su politički ne-
sporazumi između srpske i crnogorske vlade i
vrhovnih komandi, kojih je tokom ovog rata bilo
napretek, na štetu Crne Gore, obeshrabrili i učinili
uzaludnim sva dalja žrtvovanja jer su Vlada i kralj
Nikola bili dovedeni pred odluku: ili kapitulacija
ili ostvariti separatan mir sa Austro-Ugarskom. Ako
je to bila cijena političke detronizacije dinastije
Petrović, a takav se utisak stiče na osnovu u doku-
mentima vrlo prisutne političke kampanje tokom
ratnih zbivanja, onda se i tragedija lovcenskih
branilaca i pregnuće mojkovačke viteške odbrane,
zajedno sa učinkom ratnika na hercegovačkom
frontu, može posmatati kao tužni i farsični završe-
tak jednog ratovanja u kojem su politički razlozi
nadvladali vojne. U tome se krije i dio odgovora na
pitanje zašto je crnogorska vojska ostavljena na
milost i nemilost neprijatelju i pored toga što je pod
najtežim ratnim okolnostima izvršila zadatke koji
su joj bili povjereni. Odgovornost za slom crnogor-
ske vojske i države je upravo stoga i etičko pitanje.

* * *

Poslije Glasinačke bitke i danonoćnih borbi na
Drini, Javoru, Karađorđevom šancu, kod Berana i

po Rugovu, Mojkovvačka bitka je bila svojevrsni epilog koji u mnogo čemu podsjeća na termopilsku epopeju. Ovo utoliko prije čini njenu epsku dimenziju ubjedljivom i jasnom, svodeći je na svezremeni smisao božićnih dana gdje se na Lovćenu i Mojkovcu „mirboža“ i razgovor vodi i gine se Hristos da se rodi. Ovako je svoju veliku poemu otpočeo znameniti pjesmotvorac Radovan Bećirović Trebješki, kazujući vojničko raspoloženje zakletvom: „Ukrstiše puške i barjake/ a staviše ruke na badnjake/ ... da se neće izdat kod Mojkovca/ dok jednoga traje Crnogorca.“

Zagledani u svoj Olimp – Lovćen u iščekivanju juriša, do njih stižu svakojake loše vijesti, prerano i nedobronamjerno poslate o padu Lovćena, ali oni i dalje čuju sveta zvona cetinjskog manastira čija jeka – kaže pjesnik – „do nebesa seže, a kameno more odliježe“. Tog Božića na Cetinju je bilo tužnije i beznadnije nego ikad ranije. U takvoj situaciji ni narodni pjevač nije kadar da glasom gusala kako je uobičajeno najavi: „Sve se danas na Cetinje slilo/ pred njima je vladika Danilo/ koji vazda na nebesa slavi/ Badnje večje i Božić krvavi“.

Smisao planiranog austrougarskog napada na položaje crnogorske vojske u dane Božića i smrtno ogrješenje neprijatelja kome ništa nije sveto jer sve podređuje faktoru iznenađenja, narodni poeta posebno naglašava stihom: „Jer će ove vitleemske

noći/ Crnogorci na Golgotu poći“. I dok Cetinje „grad presveti njihovih predaka“ tone u noć s lovcenskih vidika jer Balkan tama pritiska, serdar Janko Vukotić, komandant sandžačke crnogorske vojske svojim jedinicama bratski pozdrav piše: „Vojsko moja, crnogorsko lice, / pozdravljam vas u sve jedinice/ i javljam vam i činim na znanje/ što se radi i kakvo je stanje“. Uvjeren da se dugim i upornim ratovanjem, povlačenjem uz stalnu borbu, došlo do kraja i da su „Mojkovačka vrata“ i odbrana Berana posljednja odbrana, on jezikom narodnog umotvorca poručuje: „No kad smo se pridesili ovdje/ da mi švapsku silu zastavimo/ i vječiti spomen ostavimo.“ U to je sigran i njegov vojvoda Lakić Vojvodić i hrabri ga riječima: „Ja u ime ovijeh junaka/ švapskoj sili ne bi se pomaka/ jer još nama nije nemoguće/ stati protiv sile svemoguće/ samo treba srce i pregnuće.“

Koliko hrabri, tako i mudri serdar Janko, koji je već ušao u narodnu legendu kao čovjek i junak „bez mane i straha“, ipak napominje da u jurišu koji se priprema „ko god neće, nagona mu nema/ koga muško srce ne oprema,/ kome opšte dobro nije milo,/ neka bježi i prosto mu bilo.“ A zatim, uz opasku da njihova žrtva neće biti uzaludna jer će „iz njihove krvi kroz vremena/ sinut zora južnijeg Slovena“, sabira učinke velikih žrtava sandžačke vojske u obezbjeđivanju odstupnice I, II i III srpske armije i odbrane Beograda

i ostavlja da sami ovako odluče: „Vaša volja, to je vaša vlada,/ vaša borba, to je srpska nada.“

Kako je u crnogorskoj vojsci sve bilo odlučeno činom odlaska u rat, serdar Janko je u ime svojih regularnih jedinica – dobrovoljaca, obučenih za sve oblike borbe, i vojske plemenskih prvaka vasojevičkog, durmitorskog, moračkog, rovačkog i kolašinskog kraja, i dobrovoljaca pod komandom Krsta Zrnova Popovića, glasniku generala Keševa, predstavljenom u vidu zloglasnog gavrana, odgovorio da ne misli više ni pod borbom uzmicati. Pripremao je serdar Janko Vukotić svoje jedinice za protivnapad i povratak izgubljenih mojkovačkih položaja na prostoru Uloševina, Bojna njiva i kota 1090. Stoga, iako mu, kako epski kazuje mudrac Bećirović, javljaju iz glavnoga štaba „da je Lovćen zauzela Švaba“ i konstatuje „da po grobu slavnoga Njegoša/ gazi noga svijetskog ološa“, serdar gavranu glasniku s mojkovačkih položaja oštro poručuje: „Nego vrane idi pa im reci,/ čekamo ih na Tari rijeci i kod Lima bićemo pred njima,/ ne damo im Mojkovac da vide,/ pa car Josif pred njima da ide.“

Ovom hiperbolom pjesmotvorac Radovan Bećirović izražava bit crnogorskog ratničkog mentaliteta. Odgovarajući zluradima i zajedljivima koji pitaju „Pa oko šta Crnogorci ginu/ kad su Švabe na prijestolu njinu“, on na mojkovačkom primjeru

gradi mit i sluti ga propašću Crne Gore. Njegov sjajni deseterac o junacima Mojkovačke bitke i političkoj sudbini Crne Gore u ovom ratu upravo je onaj vilin vijenac koji se sa vrh Bjelasice puste raspliće u beskrajne vilinske tužbalice. Potrebno je stoga ovim povodom, sa ove vremenske distance, bez gnjeva i pristrasnosti, ovoj mitskoj strani mojkovačke epopeje davati što je moguće jasniju i potpuniju istorijsku dimenziju. Ima dovoljno podsticaja i za epsko i za istorijsko. Da ne bi mitsko nadvladalo istorijsko i kao nerealno rušilo stvarno, te da bi pobjeda pripala realnom i racionalnom, istoričari bi se morali još više pozabaviti temama iz ciklusa Crna Gora u I svjetskom ratu. Među takvim istraživačkim naporima našli bi se, pored objavljenih i novi istraživački radovi u kojima bi bili ponuđeni analitički potpuniji odgovori na sljedeća pitanja: Kako je Crna Gora ušla u rat 1914; Saveznička pomoć Crnoj Gori tokom 1914. i 1915. godine? Kako je i zašto Crna Gora zapostavljena i napuštena od savezničkih sila? Kakvi su bili odnosi između srpske i crnogorske vlade tokom 1914. i 1915. godine? Što je značilo pokretanje pitanja ujedinjenja u ratnim uslovima i kakvi su učinci denuncijantske propagande na jednoj i drugoj strani? Od kakvog je značaja bila strategijska zaštita i odbrana crnogorske vojske za vrijeme „Drinske odbrane“ i zadržavanja neprijateljskih snaga na lin-

iji Priboj – Nova Varoš – Novi Pazar u danima povlačenja srpske vojske preko Crne Gore? Kakvu je strategijsku ulogu imao Lovćenski front i zašto se baš oko njega ispredala neprekidna propaganda o tajnim dogovorima kralja Nikole sa Austrijom? Kakva je uloga predsjednika srpske vlade Nikole Pašića i načelnika štaba crnogorske Vrhovne komande Božidara Jankovića i Petra Pešića u koordiniranju zajedničkih vojnih i političkih ciljeva Srbije i Crne Gore? Zašto se o mojkovačkoj odbrani i njenom značaju prećutno i tek povremeno govori i nerijetko smatra uzaludnom i nepotrebnom žrtvom? Čemu insistiranje načelnika crnogorske Vrhovne komande, pukovnika Petra Pešića, da se po svaku cijenu traži mir i odbijanje kralja Nikole do 13. januara 1916? O čemu se razgovaralo i što se stvarno događalo na sjednicama Vlade i Dvorskog savjeta za vrijeme boravka kralja Nikole u dvorcu „Kruševac“ u Podgorici od 1. do 19. januara 1916? Zašto je „car junaka“ kralj Nikola proпустio priliku da na Lovćenu ili Mojkovcu ponovi podvig spartanskog kralja Leonide i vjenča se sa prošlošću svojega naroda? Zašto je pristao da ode u Skadar? Što je značilo pripremanje „posljednjeg boja“ na Carevu Lazu i prikupljanje vojske u podgoričkoj kotlini? Zašto je izostala odbrana vojske Srbije kod Bojane i Skadra u cilju omogućavanja odstupnice crnogorskoj vojsci? O

čemu su đed i unuk, kralj Nikola i regent Aleksandar, razgovarali na pristaništu San Đovani di Medua i da li se sve završilo kurtoaznom razmjenom poruka regenta koji je svom đedu kazao: „Crnogorci su se odužili Bogu i srpstvu zauvek“ i kraljevog odgovora „To je bila naša dužnost“; Je li tu kraj ili početak priče o kućama Petrovića i Karađorđevića koje njihove vlade slijede i neblagorodno pothranjuju u suludom prestižu, prvenstvu i pravu u ime naroda mimo njega, ostavljenog na milost okupatorskoj vojsci? Konačno, čemu krunisane glave bez naroda i čemu kapitulacije, ako je sudbina kralja i onih koji su uz njega važnija od porobljenog naroda?

Eto, na ova i brojna pitanja potpuniji, precizniji i jasniji odgovor duguju istorija, književnost, umjetnost, pravne i političke nauke današnje Crne Gore. Neka ovo stogodišnje suočavanje sa učinjenim i neučinjenim bude poziv da ovaj dug putem javnosti ispunjavamo.

ZAVRŠNA OFANZIVA AUSTROUGARSKE
VOJSKE NA CRNU GORU I MOJKOVAČKA
BITKA (OKTOBAR 1915 – JANUAR 1916)

.....

Nenad Perošević

Uloga Crne Gore u Prvom svjetskom ratu

Sarajevski atentat 28. juna 1914. i ubistvo austroougarskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda i njegove supruge Sofije Hotek, uskomešao je evropske prijestonice. Za jedne očekivano, za druge neočekivano, julska diplomatska dešavanja gurala su Evropu u krizu koja će dovesti do Velikog rata. Diplomatska aktivnost Berlina i Beča išla je u pravcu izazivanja sukoba dok su iz Londona, Pariza i Petrograda činjeni naponi da se kriza prevaziđe bez upotrebe oružja, cijeneći da im ne treba rat u tom trenutku. Julska iskušenja nijesu mogla zaobići ni Crnu Goru, koja istina, nije bila od strane Beča direktno optužena za saučešništvo u sarajevskom atentatu, ali je smatrana (ne samo od Beča i Berlina) za tradicionalnog saveznika Rusije i Srbije. Vodeći računa o svojim interesima na Balkanu, Rusija se stavila u ulogu zaštitnika Srbije i Crne Gore što je podrazumijevalo i zajedničko nastupanje u budućem, sve izvjesnijem ratu. Crna Gora je ušla u rat na talasu snažnih nacionalnih i

vjerskih osjećanja i raspoloženja, u potpunosti se oslanjajući na Rusiju i Srbiju, iako su narastajuća svijest i saznanje o potrebi političkog ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom izazivala nemalo uznemirenje kod crnogorskog suverena kralja Nikole I Petrovića. I pored pokušaja Austrougarske i Italije da izoluju Crnu Goru od Rusije i Srbije, kralj Nikola je morao ući u rat svjestan da će, s jedne strane imati apsolutnu podršku crnogorske javnosti za ulazak u rat protiv Centralnih sila, a s druge strane, da ne može računati na bilo kakvu dobronamjernost Austrougarske i Italije u zaštiti crnogorskih interesa čak i da je bilo moguće ostati izvan velikog sukoba.

Ulaskom u rat Crna Gora je do maksimuma napregla sve svoje, ionako oskudne, materijalne i ljudske resurse. I pored ogromnih teškoća ne može se prenebregnuti činjenica da je crnogorska vojska, koja je na svom maksimumu brojala 53.320 slabo opremljenih i naoružanih vojnika, osamnaest mjeseci držala front od 500 km naspram daleko nadmoćnijeg neprijatelja. Braneći granicu prema Austrougarskoj i Albaniji, crnogorska vojska je, u borbama vođenim u avgustu i septembru 1914. uspjela čak i preduzeti ofanzivu u jugoistočnoj Bosni i doprijeti nadomak Sarajeva. U vrijeme Makezenove ofanzive na Srbiju crnogorska vojska se hrabro borila sa položaja od Foče, Goražda,

Višegradu i Javoru do Tare, Mojkovca, Berana i Čakora, držeći čvrsto položaje na Lovćenu i prema Albaniji dok se srpska vojska povlačila prema albanskim lukama. Poslije toga, iznurena vojska, lišena pomoći i napadnuta od nadmoćnijeg neprijatelja položila je oružje januara 1916. Do oslobođenja 1918. Crna Gora je prošla kroz težak period austrougarske okupacije obilježen brojnim represalijama, nerodnim godinama, siromaštvom i otporom iskazanim kroz komitske akcije. Nažalost, rat je ogolio i tešku unutrašnjo-političku i ekonomsku krizu, koja je vladala u Crnoj Gori i prije početka rata 1914, otvarajući više žarišta, poput dinastičkog pitanja, netrpeljivosti među oficirskim komandnim kadrom, sukoba između kralja Nikole i Vrhovne komande, nedostatka jasnog ratnog plana, optužbi od strane saveznika da zvanična Crna Gora u jednom trenutku neiskreno vodi rat itd. I na kraju, da zaključim, Crna Gora je u ratu, u kome se rješavalo ne samo pitanje sopstvenog opstanka već i sudbina budućeg južnoslovenskog ujedinjenja u jednu državu, dala ogromne ljudske i materijalne žrtve ispunjavajući svoju istorijsku misiju i dajući veliki doprinos zaokruženju jednog istorijskog procesa.

Mojkovačka bitka i kapitulacija Crne Gore

Bez pretjerivanja može se reći da Mojkovačka bitka predstavlja jednu od najsvjetlijih epizoda u crnogorskoj vojnoj istoriji. Mojkovačku operaciju (od 17. decembra 1915. do 8. januara 1916) ne treba shvatiti kao izdvojeni borbeni period u ukupnim borbenim dejstvima, već kao dio borbenih operacija počev od 22. oktobra 1915. Pred početak velike udružene ofanzive Centralnih sila na Srbiju i Crnu Goru, crnogorska vojska je bila u vrlo lošem materijalnom položaju. Zavisno od kalibra puške, crnogorski vojnik je raspolagao sa svega 200 do 700 metaka, dok je stanje u artiljerijskoj municiji bilo još teže – navjeći broj topova imao je po 80 artiljerijskih zrna, a teža oruđa svega 35 artiljerijskih zrna po oruđu. Po pitanju odjeće i obuće stanje je takođe bilo loše. Teška situacija bila je i po pitanju ishrane kako vojske tako i naroda. I ono malo pomoći što je poslato od strane saveznika preko Soluna ili Prahova nije moglo biti iskorišćeno na pravi način zbog nepostojanja kolskog puta Peć – Andrijevice pa je transport vršen isključivo na tovarnoj stoci. Zbog toga je znatan dio životnih potreština, poput kukuruza smještenog u Metohiji, ostao neiskorišćen, a u decembru 1915. je i zaplijenjen od strane neprijatelja. U sveopštoj materijal-

noj oskudici jedino na šta se pouzdano moglo računati u takvim uslovima je nesporno dobar moral crnogorskog vojnika.

Jačina i sastav crnogorske vojske pred predstojeću ofanzivu bio je sljedeći:

- Sandžačka vojska¹ – 26.388 vojnika, 54 topa i 39 mitraljeza (komandant divizijar serdar Janko Vukotić);

- Lovčenski odred – 6.902 vojnika, 42 topa i 11 mitraljeza (komandant brigadir knjaz Petar Petrović, načelnik štaba komandir Petar Lompar);

- Hercegovački odred – 10.149 vojnika, 19 topova i 11 mitraljeza (komandant divizijar vojvoda Đuro Petrović);

- Starosrbijanski odred – 4.805 vojnika, 20 topova i 10 mitraljeza (komandant brigadir Radomir Vešović).

Cjelokupna snaga crnogorske vojske bila je 44.865 vojnika i 3.379 neboračkog osoblja, 134 topa, 73 mitraljeza; ukupno 48.244 vojnika.

Austrougarske trupe raspoređene prema Crnoj Gori (u vrijeme napada na Srbiju) imale su u početku odbrambenu ulogu sa ciljem da zadrže što jače crnogorske snage na svom frontu. Prema Makenzenovom planu, 62. divizija, koja se nalazila

---

¹ Sandžačku vojsku čine: Prva sandžačka divizija, Druga sandžačka divizija i Drinska divizija sastavljene od brigada i bataljona.

u formiranju, imala je zadatak da počne operacije u rejonu Višegrada na spoju crnogorske i srpske vojske.

Udružena njemačko-austrougarska ofanziva na Srbiju je počela 5. oktobra 1915, a 14. oktobra 1915. u rat protiv Srbije ulazi i Bugarska. Pokušaj 62. austrougarske divizije (7.612 vojnika, 100 konjanika, 39 topova) da forsira Drinu 8. oktobra 1915. nije uspio pa je na tom dijelu fronta trajalo zatišje do 22. oktobra kada će u novoj ofanzivi austrougarske snage preći na desnu obalu Drine. Time pravac Višegrad – Užice i Višegrad – Priboj postaje veoma važan za srpsku vojsku pa Sandžačka vojska (Prva sandžačka divizija i novoformirani Kosovski odred – ukupno oko 7.000 vojnika) dobija zadatak da zaustavi dalje nastupanje 62. divizije. U oštrim borbama od 24. oktobra do 2. novembra 1915. zaustavljeno je nastupanje 62. divizije (ojačane novim snagama raspolagala je sa oko 11.500 vojnika) ka Užicu i Sandžaku koja je u tim borbama imala 1.100 poginulih, ranjenih i zarobljenih vojnika.

U međuvremenu je Sandžačka vojska bila prinuđena da proširi odbrambeni front do Čačka, Ibarske klisure i Novog Pazara prenoseći težište dejstva na pravac Ivanjica – planina Javor – Sjenica sa zadatkom da se austrougarskim trupama onemogućí prodor u Sandžak. Sandžačka vojska je

poslije prodora austrougarske 3. armije (2. novembar 1915) u dolinu Zapadne Morave primila odbranu svih pravaca iz zapadne Srbije i Bosne prema Sandžaku, zaključno s pravcem Ivanjica – planina Javor – Sjenica – Novi Pazar, kojima su nastupale austrougarske snage jačine oko 50.000 vojnika, osam eskadrona i 142 topa. Njima je trebalo da se suprotstave snage Sandžačke vojske oko 15.500 vojnika, 29 mitraljeza i 55 topa. Od 8. do 16. novembra 1915. težište dejstva Sandžačke vojske bilo je prenijeto na Javor tj. od Lima do Javora. U njima je Sandžačka vojska izvršila važan operativni zadatak onemogućavanja austrougarskih trupa da prodru dublje u Sandžak.

Sandžačka vojska je od 17. novembra pa do kraja decembra 1915. bila u povlačenju sa linije Javor – Kokin Brod – Višegrad – Drina (širine oko 160 km) na liniju Čakor – Mojkovac – rijeka Tara (širine oko 145 km). Tokom povlačenja crnogorske vojske austrougarske snage su uspjele ući u nebranjena Pljevlja (2. decembar) a sjutradan Pljevaljska brigada se povlači na lijevu obalu rijeke Vezičice. U isto vrijeme i Sandžačka brigada napušta Prijepolje.

Tokom ovih borbi koje je vodila crnogorska vojska, njemačka Vrhovna komanda je smatrala da je osvajanjem Srbije realizovala svoje ciljeve na Balkanu pa 25. novembra 1915. izdaje naređenje o povlačenju svojih trupa iz Srbije. Austrougarska

Vrhovna komanda nije se složila sa Makenzenovom odlukom da se njemačke i austrougarske snage povuku sa Kosova i Sandžaka ka Prištini, pa je izvukla austrougarsku 3. armiju iz sastava grupe armija *Makenzen* i stavila je pod svoju neposrednu komandu. To je značilo da se jedan dio snaga zadržao kod Kosovske Mitrovice (59. pješadijska divizija), a drugi dio se uputio ka Peći (10. brdska brigada). Tada i austrougarska Vrhovna komanda donosi odluku da je iz strateških razloga cjelishodnije da težište ratnih operacija prenese sa sjevernog fronta na Boku Kotorsku namjeravajući da opšta ofanziva na tom dijelu fronta počne između 1. i 10. januara 1916. Trupe zadržane u Sandžaku imale su zadatak da vrše konstantan pritisak na crnogorsku vojsku, kako bi je onemogućili da pošalje dio svojih jedinica prema Boki Kotorskoj.

Nakon teških borbi, austrougarska vojska je do 17. decembra 1915. uspjela ovladati vododjelnicom između Tare i Čehotine, Bijelim Poljem i ostvariti prodor u kanjon Tare i na Lepešnicu kod Mojkovca. Sandžačka vojska, pod komandom divizijara i serdara Janka Vukotića dobila je naređenje da po svaku cijenu spriječi prodor austrougarskih snaga u rejone Berana, Mojkovca, Kolašina i Žabljaka. Time je trebalo omogućiti bezbjedan put srpskoj vojsci koja se povlačila preko Crne Gore za Albaniju, u skladu sa naredbom srpske Vrhovne ko-

mande od 25. novembra 1915. o opštem povlačenju glavnih vojnih snaga preko Crne Gore i pomoćnih preko Sjeverne Albanije. Austrougarska vojska je 17. decembra 1915. preduzela napad na položaje kolašinske brigade i kod Lever Tare i Premćana na zaštitnice Pljevaljske i Sandžačke brigade. Crnogorske brigade su u ogorčenim borbama zaustavile napredovanje austrougarske vojske, a naročito žestoke borbe vođene su noću 22/23. decembra 1915. na Razvršju i Medenom guvnu, na prilazima Mojkovcu što je austrougarske snage koštalo oko 500 poginulih vojnika. Žestokim otporom neprijatelj je natjeran da miruje sve do 5. januara 1916. Istovremeno je omogućeno srpskoj vojsci da se preko Andrijevice i Podgorice povuče u Albaniju (povlačenje srpske vojske preko Crne Gore počelo je 3. decembra 1915). Preko Crne Gore odstupilo je za Albaniju 89.930 vojnika, a preko Sjeverne Albanije 54.039 vojnika.

Pred sam napad austrougarske vojske front koji je držala crnogorska vojska iznosio je oko 500 km. Toliko veliki front crnogorska vojska branila je sa 53.320 vojnika, 155 artiljerijskih oruđa i 107 mitraljeza. Brojčani odnos prema austrougarskoj vojsci bio je 3:1 u pješadiji u korist austrougarske vojske; a u artiljeriji čak 17:1 u korist austrougarske vojske a vjerovatno i veći s obzirom na razlike u kvalitetu artiljerije i u količini artiljerijske municije.

Opšti napad austrougarske vojske na Crnu Goru počeo je 5. januara 1916, a težište napada na frontu Sandžačke vojske bilo je usmjereno u pravcu Berana i Mojkovca. Na pravcu ka Beranama austrougarske snage su koncentrisale oko 20.000 vojnika, 28 mitraljeza i 45 topova, dok je Sandžačka vojska raspolagala sa mnogo manjim snagama koje su branile Berane (svega oko 2.500 vojnika – dakle odnos u ljudstvu je bio 8:1 u korist neprijatelja. Od 5. januara do 10. januara 1916. vođene su žestoke borbe u pravcu Berana, da bi nakon uporne odbrane i uličnih borbi Berane bilo zauzeto 10. januara 1916. U duhu opšteg plana za napad na Crnu Goru ojačana 62. divizija, desno krilo 53. divizije (brigada Švarc) i 205. landšturmiska brigada (ukupno oko 14.000 vojnika) dobile su zadatak da osvoje mojkovačke položaje i da nakon toga produže ka Kolašinu. Položaje kod Mojkovca branilo je osam bataljona Prve sandžačke divizije (oko 4.000 vojnika, 16 topova i nekoliko mitraljeza). Odnos snaga u ljudstvu je bio 3,5:1 u korist neprijatelja. Na tarskom odsjeku bilo je raspoređeno oko 8.000 austrougarskih vojnika naspram oko 4.000 vojnika crnogoske vojske (odnos 2:1 u korist neprijatelja).

Austrougarske snage zauzele su 6. januara predstražne položaje Prve sandžačke divizije na Bojnoj njivi i Uloševini i pri kraju dana odbacile njene snage na Razvršje. Pošto su u svanuće 7. januara

dijelovi Sandžačke divizije (Kolašinska brigada, dva regrutska bataljona i Uskočki bataljon) prešli u protivnapad, u isto vrijeme kad su i dijelovi 62. i 53. divizije obnovili napad, došlo je u pravcu Mojkovca do susretne borbe u šumi, po snijegu i na bliskom odstojanju. Naročito žestoke borbe vođene su na Razvršju gdje je Kolašinska brigada uzastopnim jurišima, u sadejstvu sa Uskočkim bataljonom koji je napadao sa Lisičine i regrutskih bataljona koji su napadali preko rijeke Rudinice, zadržala napadača. Oko 11 h i 30 m Drobnjački bataljon uspio je na juriš da zauzme prednji rov na Bojnoj njivi, ali je protivnapadom ubrzo odbačen, pa je u ponovnom jurišu opet osvojen od neprijatelja. Poslije više obostranih juriša, austrougarske jedinice su konačno oko 15 h odbačene na položaj na lijevoj obali rijeke Lepešnice, odakle su do 10. januara više puta bezuspješno napadale u pravcu Mojkovca. Za to vrijeme austrougarska 209. brigada 62. divizije napadala je zapadno od Mojkovca preko Tare u pravcu Bukove glave, ali je protivnapadom Bjelopoljske brigade odbijena.

U mojkovačkoj bici austrougarske snage pretrpjele su gubitke od oko 700 vojnika izbačenih iz stroja od toga 224 poginula, dok je crnogorska vojska imala gubitke od 164 poginula i 281 ranjenog vojnika, iako moramo uzeti sa određenom dozom rezervom ove brojke. O žestini bitke 6. i 7. januara

govori i činjenica da je tom prilikom poginulo devet barjaktara. Sandžačka vojska je sve do 18. januara 1916. držala odbrambeni front na lijevoj obali Lima između Berana i Andrijevice, kod Mojkovca i na lijevoj obali Tare. Time je u potpunosti ispunila osnovni zadatak – zadržavanje austrougarskih jedinica do potpunog povlačenja srpske vojske u Albaniju. Ipak, blistave pobjede crnogorskog oružja, poput ove u mojkovačkoj operaciji, nijesu mogle spasiti Crnu Goru od neizbježne sudbine. Bez savezničke pomoći, sa iscrpljenom vojskom i teškom materijalnom situacijom, padom Lovćena (10. januar 1916) i ulaskom austrougarskih snaga na Cetinje (13. januar 1916) Crna Gora je bila prinuđena da kapitulira i raspusti svoju vojsku 21. januara 1916. Dva dana ranije Crnu Goru je napustio kralj Nikola, zajedno sa članovima svoje porodice, Vladom i najvećim brojem ministara i poslanika. Posebno ističem činjenicu – ostavši bez vojne sile, kralj Nikola je ostao i bez jedinog aduta u rukama kojim je mogao uticati na pregovore sa saveznicima u budućem razvoju događaja.

Posljedice Prvog svjetskog rata na Crnu Goru

Crna Gora je imala velike gubitke u ljudstvu i pretrpjela je ogromne materijalne štete u Prvom svjetskom ratu. Crna Gora je mobilisala oko 25%

svog cjelokupnog stanovništva (imajući u vidu broj stanovnika do balkanskih ratova), ili 40% muškog stanovništva. U ratu je poginulo i umrlo od rana ili u zarobljeničkim logorima oko 20.000 vojnika i stanovnika. To je iznosilo 10% ukupnog stanovništva, ili 20% muškog stanovništva, ili 40% ukupno mobilisanih vojnika. Materijalna šteta je procijenjena na 708 miliona francuskih franaka, koliko je iznosio zahtjev za ratnu odštetu podnijet na Versajskoj mirovnoj konferenciji.

Literatura:

- Drašković Aleksandar, *Mojkovačka bitka*, Podgorica 1996.
- Đurišić Mitar, „Mojkovačka operacija 1915–1916. godine“, Zbornik radova sa naučnog skupa *Mojkovačka operacija 1915–1916*, Beograd 1997.
- *Glas Crnogorca*, br. 39, 25. VII 1914.
- Kovačević Branislav, „Materijalne štete Crne Gore u Prvom svjetskom ratu“, Zbornik radova sa naučnog skupa *Mojkovačka operacija 1915–1916*, Beograd 1997.

-
- Pršić Miloje, *Operacije srpske i crnogorske vojske krajem 1915. i početkom 1916. godine*,
  - Zbornik radova sa naučnog skupa *Mojkovačka operacija 1915–1916*, Beograd 1997.
  - *Operacije crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu*, Beograd 1954.
  - Perošević Nenad, *Sarajevski pucnji uskomešali Evropu*, Pobjeda br. 17463, 27. VII 2014.
  - Rakočević Novica, *Crna Gora u Prvom svjetskom ratu*, Cetinje 1969.
  - Stevenson David, *1914. – 1918. Povijest Prvoga svjetskog rata*, Zagreb 2014.
  - Škerović P. Nikola, *Crna Gora za vrijeme Prvog svjetskog rata*, Beograd – Podgorica 2004.
  - *Vojna enciklopedija*, tom 6, Beograd 1973²; tom 7, Beograd 1974².
  - Zelenika Milan, *Prvi svetski rat 1914*, Beograd 1962.

POSLJEDNJI DANI
KRALJEVINE CRNE GORE (1915–1916)

.....

Milan Šćekić

Atentat na nadvojvodu Franca Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju Hotek, koje u Sarajevu krajem juna 1914. godine lišio života član revolucionarne organizacije „Mlada Bosna“ Gavrilo Princip, ubzao je put ka izbijanju sukoba svjetskih razmjera. Iako je zvanični Beograd sarajevski atentat okarakterisao kao „strahovito ubistvo“ i izrazio žaljenje „što su iznenadnom smrću austrougarskog prestolonaslednika i njegove supruge podjednako u srce pogođeni uzvišeni vladar susedne nam monarhije i svi narodi koji u njoj žive“, daleko od toga da je ovaj čin u Srbiji izazvao „osećanja najveće indignacije i najstrožije osude“.¹ Tim prije što se samo dva dana nakon sarajevskog atentata u beogradskoj *Politici* moglo pročitati, da su atentati posljedica „rđavih političkih sistema“, te da „u zemljama u kojima vladaju normalni, zdravi politički odnosi, atentata nema, ili ako ih ima, oni dolaze kao posledica duševnog rastrojstva pojedinaca“.² Nema

---

¹ *Politika*, br. 3744, 17. jun 1914, 1.

² *Isto*.

sumnje da se ovakvim tvrdnjama, s druge strane, nastojao opravdati sarajevski atentat.

I zvanično Cetinje oštro je osudilo sarajevski atentat, nazavši ga terorističkim aktom „usamljenih fantasta“, ali apsolutno nije tačno da je on u Crnoj Gori proizveo „opšte žaljenje“ i „jednodušnu najoštriju osudu“.³ Štaviše, kod crnogorskih zvaničnika bila su pomiješana osjećanja radosti i zabrinutosti, dok je kod naroda preovladavao isključivo osjećaj zadovoljstva zbog smrti nadvojvode Franca Ferdinada i njegove supruge.⁴ No, ako su narod i vlasti u Crnoj Gori likovali zbog ubistva Franca Ferdinanda, crnogorski kralj nije, jer je odmah kad je saznao za sarajevski atentat svome ađutantu proročki tačno kazao: „Evo rat!“⁵ Tako je i bilo. Mjesec dana kasnije Austrougarska je objavila Srbiji rat, a u sukob su ubrzo ušle Rusija, Njemačka, Francuska, Velika Britanija i Belgija. Solidarišući se sa Srbijom i Rusijom, istog dana kada je objavljen rat Srbiji, Crna Gora je objavila

---

³ *Glas Crnogorca*, br. 33, 21. jun 1914, 2.

⁴ Novica Rakočević, *Crna Gora u Prvom svjetskom ratu 1914-1918*, Podgorica, 1997, 23.

⁵ Ilija F. Jovanović – Bjeloš, *Na dvoru kralja Nikole: Uspomene iz mog života*, Cetinje, 1998, 127. Isto je saopštio i doktoru Peraziću, koji je ga je takođe obavijestio o sarajevskom atentatu: „Doktore slabo se je dogodilo u Sarajevu. Biće rata.“ (*Isto.*)

mobilizaciju svoje vojske, a nedugo potom i rat Austrougarskoj. U svojoj ratnoj proklamaciji kralj Nikola je Austrougarsku uporedio sa morom koja „pritiska dušu jugoslovenskog naroda“ i teži da uništi Srbiju i Crnu Goru. Stoga je pozvao Crnogorce po treći put u posljednje dvije godine „u sveti rat za slobodu Srpstva i Jugoslovenstva“. Za vremešnog kralja i njegovu Kraljevinu ispostaviće se i posljednji.⁶

***

Ratne operacije između Crne Gore i Austrougarske počele su 7. avgusta 1914. godine. Crna Gora je na početku rata mobilisala 35.000 vojnika, ali se vremenom taj broj povećao na oko 50.000. Crnogorska vojska bila je podijeljena u četiri operativna odreda: Lovćenski, Hercegovački, Sandžački i Starosrbijanski.

Iako je bila prilično materijalno iscrpljena i desetkovana u balkanskim ratovima, crnogorska vojska je tokom prvih mjesec dana rata postigla izvanredne rezultate osvojivši: Spič, Petrovac, Sveti Stefan, Budvu, Grbalj, Čajniče, Foču, Goražde, Rogaticu, ušla na područje Kalinovika i došla do pred samo Sarajevo. Daleko od toga da su ovako impozantni rezultati koje je postigla crnogorska vojska tokom prvih mjesec dana rata bili odnos realnih

---

⁶ *Glas Crnogorca*, br. 37, 15. jul 1914, 1; br. 39, 25. jul 1914, 1.

snaga zaraćenih vojski, već više činjenice da je crnogorski front za Austrougarsku bio od sporednog značaja u odnosu srbijanski i istočni front. U protivnom, teško je objasniti da je austrougarska vojska, koja je u Kotoru imala ozbiljnu pomorsku bazu, i koja je od samog početka rata izvršila blokadu crnogorske obale (vršeći povremena bombardovanja sa mora i iz vazduha), uspjela da izgubi cijelo jedno područje od Bara pa gotovo do samog Kotora, od države koja nema ni jedne jedine ratne lađe niti aviona. Pritom crnogorske civilne i vojne vlasti na Primorju više vode računa da blagovremeno notiraju povremene austrougarske napade, i da o njima revnosno obavijeste nadležne na Cetinju, nego što se ozbiljno sukobljavaju sa neprijateljem. Čak i kad mu se suprotstave, ti su napadi potpuno nedjelotvorni. Ali u principu, na ovom području crnogorske vlasti, praktično mole boga, poput predsjednika opštine Ulcinj, da austrougarske ratne lađe ne granatiraju crnogorske varoši, jer im se u tom slučaju ne može pružiti ozbiljan otpor. Samim tim ni izbjegli poraz na ovom dijelu fronta.⁷ Ne sumnjamo ni mi da bi se ovakva predviđanja obistinila,

---

⁷ Državni arhiv Crne Gore (u daljem tekstu DACG), Ministarstvo unutrašnjih djela (u daljem tekstu MUD), Upravno odjeljenje (u daljem tekstu UO), fascikla (u daljem tekstu – f), 1914, 150, 3453/1, V. Petrović, predsjednik opštine Ulcinj – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 28. jul.

baš kao i to da je Austrougarima bila naročita filozofija povratiti neka zauzeta mjesta, poput Spiča, u kome se tokom prve polovine avgusta 1914. godine nalazilo svega deset crnogorskih vojnika, a od familija spičanskih niko „osim dva tri trgovca i dva crevljara“.⁸ Prije će biti da se sa toga, ali i sa područja na kome je operisala Sandžačka vojska, austrougarska vojska taktički povukla, usmjerivši glavni dio svoje vojske na srbijanski front. Toga je bio svjestan i komandant Kolašinske brigade, koji je savjetovao jednog od potčinjenih mu komandanata, da u slučaju napada iz pravca Sarajeva njegova izvidnica pruži snažan otpor neprijatelju, jer bi po svemu sudeći „on bio slab po kakvoći“. „Oni, t.j. Austrijanci u tvrđavama ostavili su sve slabiju vojsku; a što imaju bolje, to je bilo sve na Srbiju.“ Do koje mjere su Austrougari oslabili svoje snage na ovom dijelu fronta, ponajbolje govori činjenica da su ih tih dana srbijanski drugopozivci gonili preko Vlasenice do Kladnja.⁹

---

⁸ DACG, MUD 1914, UO, f-150, 3439/2, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 12. avgust.

⁹ DACG, Ministarstvo vojno (u daljem tekstu MV), Kolašinska brigada (u daljem tekstu KB), 1895–1915, f-1, 153, brigadir M. Medenica, komandant Kolašinske brigade – kapetanu G. Drljeviću, komandantu izviđačkog bataljona, 17. septembar 1914.

Svakako da je ovakva situacija umnogome olakšala operacije crnogorskoj vojsci u jugoistočnoj Bosni, koja je došla nadomak Sarajeva, zauzevši važne položaje s istoka i juga ove varoši (Romaniju, Jahorinu, Crni Vrh i Borovu Glavu).¹⁰ Uspješne operacije crnogorske i srbijanske vojske primorale su komandu austrougarske Balkanske vojske da odloži ofanzivu na Drini, kako bi pokrenule novu u jugoistočnoj Bosni. U tom nastojanju je i uspjela, budući da je oktobra 1914. godine primorala srbijansku i crnogorsku vojsku da se povuku na desnu obalu Drine. Nakon toga, novembra 1914. godine, austrougarska Balkanska vojska nastavila je započete operacije na Drini. Ofanziva austrougarske vojske vršena je uspješno sve do teškog poraza na Kolubari, kada su i djelovi snaga crnogorske Sandžačke vojske (4 brigade) učestvovali u njenom gonjenju sa srpske teritorije (od Sandžaka preko Drine).¹¹ Nakon toga na Balkanskom frontu sve do jeseni 1915. godine nije bilo većih operacija.

Na granici prema Albaniji crnogorska vojska je sve vrijeme rata vodila borbe s albanskim odmetnicima, koje je u toj borbi nesebično podržavala

---

¹⁰ Milan Šćekić, *Iza linija fronta: Crna Gora 1914-1916*, Podgorica, 2017, 249.

¹¹ *Operacije crnogorske vojske u Prvom svetskom ratu*, Beograd, 1954, 235-236.

Austrougarska. Intenzitet tih borbi nije se mogao porediti sa onim borbama koje su vođene na zapadnim granicama Crne Gore, ali daleko od toga da je puška na ovom dijelu granice prestala da se oglašava. Naprotiv. Albanci su na sve moguće načine vršili gotovo svakodnevne napade na crnogorske vojnike, organe vlasti i mirno stanovništvo i sprečavali dopremanje hrane i ratnog materijala do Crne Gore. Nesnošljivo stanje na tom dijelu granice Crnoj Gori je poslužio kao povod da njena vojska zauzme Skadar juna 1915. godine. Opravdanje crnogorskih vlasti pred velikim silama da su ih na to natjerale neredovne prilike u Albaniji, nije zvučalo nimalo uvjerljivo. Tim prije što je i ranije takvo stanje bilo na ovom dijelu granice, a crnogorske vlasti su se odlučile tek juna 1915. godine da okupiraju Sjevernu Albaniju. U svakom slučaju, velike sile nijesu nimalo blagonaklono gledale na ovaj potez crnogorskih vlasti.

Ako izuzmemo ovaj angažman crnogorske vojske, gotovo cijela 1915. godine prošla je relativno mirno. Sve do oktobra 1915. godine, kada će Centralne sile pokrenuti veliku ofanzivu protiv Srbije i Crne Gore.

***

Nakon višemjesečnog zatišja na Balkanskom frontu, s jeseni 1915. godine, otpočela je velika ofanziva Centalnih sila protiv Srbije i Crne Gore.

Jesenju ofanzivu Centralnih sila Crna Gora je dočekala prilično iscrpljena. Crnogorske vlasti tokom cijelog rata morale su voditi računa o egzistenciji hiljada gladnih crnogorskih državljana, kao i brojnim izbjeglicama iz susjedne Austrougarske. Samo iz Bosne i Hercegovine utočište u Crnoj Gori pronašlo je oko 7.000 izbjeglica. Ali, kako bude napredovala ofanziva Centralnih sila, taj će se broj poprilično uvećati. Posebno, kada se na hiljade srbijanskih vojnika i izbjeglica budu povlačili preko Crne Gore u pravcu albanskih obala. Uprkos teškoj situaciji, crnogorske vlasti nastojale su da svim tim nevoljnicima koji su pronašli utočište u Crnoj Gori pruže kakvu-takvu pomoć i spasu ih sigurne propasti. Time se malena Crna Gora u ovom ratu svojski odužila Srbiji i saveznicima. Ali ne i saveznici njoj, koji će je nakon rata zbrisati sa političke karte Evrope.

Isti cilj imale su i Centralne sile kada su pokrenule veliku ofanzivu s jeseni 1915. godine. Prije početka ratnih operacija neprijatelj je iz vazduha vršio izviđanje crnogorskih položaja.¹² Ne-

---

¹² DACG, MUD 1915, UO, f-167, 3311/3, D. Vukotić, oblasni upravitelj u Pljevljima – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 28. septembar. Jedan od tih aviona, koji je iz Dubrovnika išao za Sarajevo, bio je prinuđen da sleti 11. oktobra 1915. godine u poslijepodnevnom satima „na polju ispod Ilinog brda“. Avionom su upravljali feldbebeli: Julius Arizi („Njemac

dugo potom, austrougarska vojska je duž rijeke Drine otpočela „veliku aktivnost“ protiv snaga crnogorske Sandžačke vojske i pokušala na više mjesta da pređe ovu rijeku, ali je na svim pravcima bila odbijena.¹³ I par dana kasnije neprijateljska aktivnost na Drini nije dala željene rezultate. Kod Višegrada je bilo zaustavljeno njegovo napredovanje, a na sektoru fronta kod Gacka, austrougarska vojska je bila primoran da se nakratko povuče.¹⁴ Ogorčene borbe vodila je Sandžačka vojska tih dana i na liniji Varda – Bijelo Brdo, dok je na Drini vođena uglavnom artiljerijska borba.¹⁵

---

rodom iz Tečena“) i Anton Ćabed (Poljak). Avion je bio „zdrav“, a piloti sprovedeni na saslušanje. (*Isto.*); Avion istog tipa letio je novembra 1915. godine ponovo iznad Pljevalja i odletio u pravcu Metaljke. No, i ovaj avion je bio primoran da prinudno sleti. Ovoga puta na srbijanskoj teritoriji, u selu Podblaću blizu Priboja. (DACG, MUD 1915, UO, f-168, 3544/2.)

¹³ DACG, MUD 1915, UO, f-167, 3407, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 10. oktobar.

¹⁴ DACG, MUD 1915, UO, f-168, 3452/2, Ministarstvo unutrašnjih djela – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, bez datuma. U isto vrijeme u Srbiji su se vodile krvave borbe kod Negotina, Zaječara, Knjaževca, Pirota i Vranja. U novooslobođenim krajevima Srbije vodile su se borbe na Vardaru kod Velesa i Skoplja.

¹⁵ DACG, MUD 1915, UO, f-168, 3476, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 18. oktobar.

Južno od Višegrada, desno krilo Sandžačke vojske je 31. oktobra 1915. godine preduzelo kontranapad protiv neprijatelja. U tim okršajima crnogorski vojnici koristili su i bombe, čime su primorali neprijatelja na odstupanje, goneći ga čak do Suhe Gore. Austrougari su u ovom okršaju imali oko 400 ljudi izbačenih iz stroja, dok je 1 poručnik i preko 100 vojnika palo u crnogorsko zarobljeništvo. „Ovo se desilo na dan sv. Evanđelista Luke, te dan predstavljanja Sv. Petra Cetinjskog i ovaj blagoslov Božjih ugodnika, izliven na crnogorsko oružje, ulijeva nam dobre nade u trenucima, kada naše srpsko pleme preživljuje kritične momente u svojoj slavnoj istoriji.“ Na Cetinju su toliko bili oduševljeni ovom crnogorskom pobjedom, da su naredili svim Oblasnim upravama da ovu radosnu vijest svuda objave.¹⁶ Ovom pobjedom bio je oduševljen

---

¹⁶ DACG, MUD 1915, UO, f-168, 3484/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnoj upravi na Cetinju i ostalim Oblasnim upravama, 19. oktobar. Crnogorska vojska je od ratnog materijala zaplijenila 4 topa i 1 mitraljez. (*Isto.*); Dana 2. novembra 1915. godine na položajima kod Višegrada crnogorski vojnici zarobili su 60 neprijateljskih vojnika i nanijeli mu „velike štete“. „Na Drini se vodi artiljerijska borba. Na frontu Troglav – Vučji Do produžuje se borba. Neprijatelj je zadržan na graničnom frontu, gdje je imao velike gubitke, među kojima na mrtvo 1 majora, 2 niža oficira i 1 ljekara.“ (DACG, MUD 1915, UO, f-168, 3498, S.

i sam crnogorski kralj, koji je čestitao hrabrom Kosovskom odredu „junačku pobjedu, izvojevanu na dan Sv. Petra Cetinjskog Božjom i njegovom pomoću“. Kralj je uputio čestitke Sandžačkoj vojsci i njenom komandantu, kao i crnogorskim vojnicima sa Troglava, Vardara, Klobuka, Grahova i Kosmača, „koji svojom pobjedom nad mnogo nadmoćnijim neprijateljem zadužiše Otadžbinu“. Ako je vjerovati *Glasi Crnogorca*, kralj Nikola je nakon ovih sjajnih pobjeda crnogorske vojske bio ubijeđen u konačnu „srpsku pobjedu“.¹⁷ A da li je to zaista osjećao, teško je sa sigurnošću kazati. Ali ako su na Cetinju možda i pomislili da će sveti Petar i ostali sveci spriječiti neprijatelja u svom naumu i pomoći Crnoj Gori, grdno su se prevarili. Energični neprijateljski napadi primorali su najprije Sandžačku vojsku na postepeno povlačenje pred neprijateljem, da bi krajem novembra 1915. godine dobila naređenje da se povuče „na glavne položaje za odbranu“.¹⁸

No, dok su crnogorski vojnici krvarili na frontu, dotle je jedan ne tako mali broj vojnih obveznika iz unutrašnjosti Crne Gore odlazio sa svojim

---

Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 21. oktobar.)

¹⁷ *Glas Crnogorca*, br. 51, 1. novembar 1915, 1.

¹⁸ DACG. MUD 1915, UO, f-169, 3654/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 7. novembar.

familijama u Peć. Samo u nekih dva-tri dana, sredinom novembra 1915. godine, stiglo je oko 40 takvih familija u Peć. Kao po pravilu svi su dolazili bez ikakvih isprava, a prednjačili su Bjelopavlići i Kuči, koji su „jatomice“ dolazili kako bi izbjegli vojnu obavezu. Posebno je teško bilo spriječiti Kuče da dolaze, pošto su se kretali planinskim putevima preko Plava i Gusinja.¹⁹ Ali dok u Peći nije bilo vojnika koji bi ih povratili nazad („nemam ni vojnika na raspoloženju“), u kapetaniji Šestansko-selačkoj očito s tim nijesu imali problema. Tamo je uhvaćeno 17 vojnih bjegunaca, dok je u Istražnom zatvoru u Baru bilo njih 99. Svi su bili pomilovani i upućeni na izgradnju puta Andrijevića – Peć. Izuzev osmorice vojnih bjegunaca koji su nalazili u bjegstvu.²⁰ Ne sumnjamo da i njih osmoricu, ukoliko su uhvaćeni u međuvremenu, nije pomilovao crnogorski suveren jer su državi tih dana više koristili na poslovima izgradnje puta nego u zatvoru.

Osokoljeni napredovanjem Centralnih sila, kačaci, vjerni saveznici Centralnih sila, počeli su

---

¹⁹ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3664/4, M. Petrović, oblasni upravitelj u Peći – S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela, 2. novembar.

²⁰ DACG, MUD 1915, UO, f-168, 3554/2, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – Ministarstvu unutrašnjih djela, 28. novembar.

da se prikupljaju kako bi svojim mentorima i finansijerima pomogli u borbi protiv mrskih slovenskih država. Samo u „Ljumi naškoj“ krilo se 300 naoružanih kačaka spremnih da u datom momentu otpočnu borbe protiv Crnogoraca.²¹ Povoljan momenat da se pobune i otpočnu da terorihu mjesno pravoslavno stanovništvo osjetili su i muslimani iz sreza štavičkog „do naše granice“.²² U Rožajskoj kapetaniji u hajduke su se odmetnuli oficir Redžo Mehović i Zeno Nezirović s Vuče, koji su organizovali razbojničke čete i činili „svakojaka zla kapetanstvu“.²³ Inače kod muslimana ovog kraja osjećalo se „neko zadovoljstvo i komešanje“, a mjesne vlasti su strahovale da će se ono svakog momenta pretvoriti u otvorenu pobunu. Tim prije što su poredak u ovom kraju održavala svega četiri

---

²¹ DACG, MUD 1915, UO, f-168, 3583/2, sekretar M. Radonjić, zastupnik oblasnog upravitelja u Andrijevici – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 30. oktobar.

²² DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3662/2, J. Bakić, oblasni upravitelj u Beranama – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 8. novembar. Kako bi se spriječila pobuna i terorisanje pravoslavnog stanovništva upućen je u srez štavički predsjednik opštine Rožaje, Ahmet Ganić sa još dvojicom uglednijih ljudi. (*Isto.*)

²³ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3689/2, J. Bakić, oblasni upravitelj u Beranama – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 10. novembar.

žandarma, dok su ostali bili raspoređeni na razne druge poslove.²⁴ U ovom kraju je tih dana primjećeno blizu 40 bugarskih komita naoružanih puškama, bombama i malim vojnim noževima.²⁵ No, osim što su od stanovništva tražili da im daju da jedu, ne raspolažemo podacima da su činili neke štete.²⁶ Mada, nema sumnje da nikakvim dobrom nijesu došli u Crnu Goru. No, sve i da jesu, u Crnoj Gori je tih dana bilo malo lijepih i ohrabrujućih vijesti. Jedino je kralj Nikola hrabrio svoje podanike, da uprkos teškoj situaciji na Balkanu ne klonu duhom jer „nijedna stopa moje junačke zemlje nije još do danas nogom neprijateljskom pogažena“. Ali znajući da taj dan nije daleko, poručio je svom narodu da će se Crna Gora „krvavo braniti“. Nastupe li kojim slučajem teži dani, onda će sasvim sigurno

---

²⁴ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3664/11, J. Bakić, oblasni upravitelj u Beranama – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 29. oktobar.

²⁵ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3664/6, J. Bakić, oblasni upravitelj u Beranama – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 9. novembar. Bugarskih komita bilo je 37. Kretali su se u tri grupe. U jednoj se nalazilo 19, drugoj 8 i trećoj 10 komita. Puškama i bombama je bilo naoružano njih 23, dok su ostali nosili male vojne noževe. (*Isto.*)

²⁶ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3664/11, J. Bakić, oblasni upravitelj u Beranama – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 29. oktobar.

Bog i saveznici pomoći Crnoj Gori „i mi ćemo najposlije dobiti“. Naravno da kralj Nikola nije vjerovao da se na Balkanu može desiti potpuni obrt. Cilj mu je bio da samo pripremi svoj narod za skori vojni slom. Što je uostalom zadesilo i mnogo snažniju saveznicu – Srbiju. „Čuje li se glas, da je neprijatelj ovo ili ono mjesto ili oblast pritisnuo i osvojio, to će biti, vjerujte samo privremeno. Čuje li se glas, da sam se i Ja sa Moga stônoga mjesta pošenuo, ondje će biti Moj prijesto – gdje Ja budem“.²⁷ Samo je vremešni kralj zanemario jednu važnu činjenicu, da mu se narod nalazio na samom izmaku snage i da je bio poprilično umoran od ratova.

Povlačenje srpske vojske i žestoki okršaji koje je vodila bez ičije pomoći malena ali hrabra crnogorska vojska, uticali su da se prilike u zemlji počnu drastično mijenjati, a vlasti nijesu imale mehanizme da na sve te izazove adekvatno odgovore. Nestašica hrane neminovno je dovela do porasta cijena životnim namirnicama, a neke lokalne vlasti usljed neredovnih okolnosti nijesu mogle spriječiti taj trend, jer jednostavno – hrane je sve manje bilo. Po njihovom rezonu, logičnije je bilo u takvim okolnostima neznatno podići, ali ipak kontrola cijene životnim namirnicama, nego se držati utvrđenih cijena po kojima niko nije želio da prodaje svoju robu. Ili ju je prodavao krišom. Rezonovanje

---

²⁷ *Glas Crnogorca*, br. 53, 12. novembar 1915, 1.

crnogorskih lokalnih vlasti nije bio pogrešno. Daleko od toga da se mogao spriječiti trend daljeg porasta cijena. Tim prije što će tih sudbonosnih dana na hiljade ljudi prodefilovati Crnom Gorom. Ali su se grdno prevarile da u takvim okolnostima mogu kontrolisati trgovinu prehrambenim artiklima. Posebno ako tome dodamo da u zemlji nije bilo dovoljno prevoznih sredstava („konja i konjčadi“). Samim tim neminovan je bio rast cijena i čitavog spektra robe široke potrošnje, a ne samo drva, kako su to smatrale vlasti u Baru.²⁸ Uostalom i same će se ubrzo u to uvjeriti. I to ne samo vlasti u Baru, već širom Crne Gore. Posebno kada u unutrašnjost Crne Gore krene na hiljade srbijanskih vojnika i izbjeglica, ali i onih iz Bosne i Hercegovine i novooslobođenih krajeva Crne Gore. U takvim okolnostima kontrolisati situaciju u unutrašnjosti zemlje bila je nemoguća misija. Vlasti na granici to nijesu ni pokušavale, već su samo gomile nevoljnika upućivale dalje u unutrašnjost zemlje. Tamo im se naravno niko nije obradovao, jer ih je već i suviše bilo „još od prošle godine“. Stoga je izbjeglicama iz Grahovske kapetanije

---

²⁸ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3691/6, sudija Fatić i kapetan Vojvodić – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 7. novembar; 3691/2, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 10. novembar.

saopšteno da se vraćaju natrag.²⁹ A da li su izbjegle porodice postupile po ovaj naredbi, teško je sa sigurnošću utvrditi. U svakom slučaju ako je Oblasna uprava u Nikšiću mislila da će ovakvim mjerama spriječiti dalji priliv izbjeglica, nastupajući događaji će je ubrzo demantovati. Krajem novembra 1915. godine krenuo je u pravcu te oblasti „veliki narod“ pljevaljskog kraja. Velika zima i glad koje su harale u kapetanijama širom ove oblasti nijesu ih u tome spriječile.³⁰ Samo u jednoj od tih kapetanija ubrzo se obrela 529 ljudi (114 familija) sa 1639 brava, 566 goveda i 70 konja. No, najveći su problem bili oni koji su prebjegli na lijevu stranu Tare bez ičega, zbog čega se s pravom strahovalo „da će postradati od gladi“.³¹ U Lever Tari i Tepcima takvih je već bilo poprilično, zbog čega su vlasti zabranjivale prelazak ženama, djeci (muškoj do 10 godina) i starcima. Ali kako ih u tome nijesu sprečavale crnogorske vlasti s druge

---

²⁹ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3719/2, L. Gojnić, oblasni upravitelj u Nikšiću – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 12. novembar.

³⁰ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3736/2, L. Gojnić, oblasni upravitelj u Nikšiću – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 15. novembar.

³¹ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3759/2, L. Gojnić, oblasni upravitelj u Nikšiću – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 19. novembar.

strane Tare, ovakve naredbe bile su potpuno nesvrshodne („badava“).³² U kapetaniji Drobnyačkoj davali su ponešto tajina u mesu izbjeglim familijama koje nijesu imale ništa. Ali kako su svakodnevno pristizale nove izbjeglice, a u cijeloj kapetaniji ni trećina stanovništva nije imala više hrane, strahovalo se da će masa naroda postradati od gladi.³³

Samo u kapetaniji Pješivačkoj tih je dana ozbiljno gladovalo oko 200 familija „koje nemaju ništa za hranu, niti pak živog mala“.³⁴ Svjesne toga, izbjeglice iz Bosne, od kojih su neke familije brojale i po 30 i više članova, vršile su u nikšićkoj oblasti brojne pljačke, krađe i razna druga nepočinstva. U tome ih nije imao ko ni spriječiti jer su žandarmerijsku službu u pojedinim kapetanijama vršili invalidi i nesposobni ljudi.³⁵ Slične probleme pravile su

---

³² DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3690/2, L. Gojnić, oblasni upravitelj u Nikšiću – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 11. novembar.

³³ DACG, MUD 1915, UO, f-170, bez broja, L. Gojnić, oblasni upravitelj u Nikšiću – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 22. novembar.

³⁴ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3906, kapetan M. Mijušković, kapetanski Sud u Pješivcima – Oblasnoj upravi Cetinje, 1. decembar.

³⁵ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3904/5, L. Gojnić, oblasni upravitelj u Nikšiću – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 22. novembar.

široj Crne Gore i izbjeglice iz Srbije, a lokalne vlasti u Podgorici nijesu imale dovoljno ni sredstava ni mjesta da ih sve smjeste. Baš kao ni 26 novointerniranih ljudi iz Albanije.³⁶ Tamošnje vlasti bunile su se što su i to malo sredstava morale davati brojnim srbijanskim vojnicima i vojnim obveznicima, koji ništa radili nijesu, iako je dobar dio njih mogao biti regrutovan i upućen na front, gdje bi bili od koristi.³⁷

Pored brojnih izbjeglica, crnogorske vlasti morale su zbrinuti i svoje činovništvo koje je službovalo u novooslobođenim krajevima. Na Cetinju su zbog toga negdje bili i zadovoljni, jer je vladala velika oskudica u radnicima te vrste u unutrašnjosti Crne Gore. Jedino u čemu je ministar unutrašnjih djela imao dilemu je, da li da im se izdaje dodatak iz ratnog kredita ili da primaju redovne plate.³⁸ Što god da su odlučili na Cetinju, svakako da su to državnim činovnicima bile posljednje isplate koje im je davala Kraljevina Crna Gora.

---

³⁶ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3730/67, P. Plamenac, oblasni upravitelj u Podgorici – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 14. novembar.

³⁷ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3770/2, P. Plamenac, oblasni upravitelj u Podgorici – Ministarstvu unutrašnjih djela, 20. novembar.

³⁸ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3829, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Ministarskom savjetu, 28. novembar.

Neredovne prilike u Crnoj Gori i nedovoljno prisustvo organa reda svojski su iskoristili razni zločinci, da namire neke neraščićene račune. Jedna od takvih žrtava bio je neki Ariz Suljov Mušović iz Šahovića, koji je krajem novembra 1915. godine pronađen udavljen u rijeci Ljubovići (kapetanija Bjelopoljska). Na lešu ubijenog konstatovane su tri rane, od kojih su dvije bile u predjelu glave, a jedna na ruci. Po svemu sudeći povrede su bile nanešene „gvozdenim oruđem“. Mušović je najvjerojatnije stradao kod mosta u Šahovićima, gdje je pronađen njegov fes, nakon čega je bačen u rijeku.³⁹ Desetak dana kasnije pod misterioznim okolnostima ubijen je u kući Nazifa Asanbegovića u Vranešu, neki Sefo Mićanović,⁴⁰ dok je u Mojkovcu, po svemu sudeći, takođe stradao neki musliman (konjovođa). Vlasti nijesu mogle utvrditi njegov identitet, baš kao ni to kako je ubijen, jer na njemu osim ogrebotina drugih povreda nije bilo.⁴¹ Da li je kakvih povreda imao

---

³⁹ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3658/2, T. Milošević, administrator bjelopoljske oblasti – Ministarstvu unutrašnjih djela, 7. novembar.

⁴⁰ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3760/2, T. Milošević, administrator bjelopoljske oblasti – Ministarstvu unutrašnjih djela, 19. novembar.

⁴¹ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3762/2, T. Milošević, administrator bjelopoljske oblasti – Ministarstvu unutrašnjih

preminuli Ahmet Metanić, koji je početkom decembra 1915. godine ubijen u Grnčarevu (opština Šahovička), takođe nijesmo uspjeli doznati iz raspoložive građe. Baš kao ni to, ko ga je lišio života i iz kojih pobuda.⁴² Sumnjamo da su i istražitelji o tome nešto više saznali. No, sasvim sigurno je tih dana (početkom januara 1916. godine) na najprimitivniji način ubijen devetogodišnji dječak Milika V. Đurđić iz sela Komarnice (kapetanija Šavnička). Nesretnog dječaka nepoznati zlikovac ubio je kamenom dok je čuvao stoku.⁴³ Ako je Đurđićev ubica planirao duže vremena da izvrši ovo ubistvo, bolji trenutak nije mogao izabrati.

Posljednjih dana 1915. godine na granicama Crne Gore vođene su žestoke borbe. Daleko nadmoćnija austrougarska armija nije mogla lako pomjeriti crnogorsku vojsku sa njenih odbrambenih položaja. Štaviše, crnogorski vojnici povremeno su vršili silovite napade i gonjenje neprijatelja. Jedan od takvih napada izvršen je 29. novembra

---

djela, 19. novembar.

⁴² DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3826/2, T. Milošević, administrator bjelopoljske oblasti – Ministarstvu unutrašnjih djela, 27. novembar.

⁴³ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4048/2, sekretar Nikolić, zastupnik oblasnog upravitelja u Nikšiću – Ministarstvu unutrašnjih djela, 24. decembar.

1915. godine kod Metaljke, kada su austrougarske snage natjerane na bjekstvo u pravcu Goražda.⁴⁴ Narednih dana crnogorski vojnici odbiće energične napade austrougarskih snaga na Čehotini,⁴⁵ baš kao i one na sektoru Sjenica – Brodarevo i Sjenica – Bijelo Polje, kada su neprijatelju nanešeni teški veliki gubici.⁴⁶ Probijanje crnogorskih odbrambenih linija išlo je izuzetno teško, a na pravcu Jabuka – Mataruge, Crnogorci su 6. decembra 1915. godine preduzeli kontranapad i protjerali neprijatelja preko Crnog Vrha. Tom prilikom zarobljeno je 17 austrougarskih vojnika.⁴⁷ Neprijateljima su tih dana svojski pomagali u borbrama protiv crnogorskih vojnika pobunjeni muslimani sa teritorija Srbije i Crne Gore. Početkom decembra 1915. godine, na dijelu fronta kod Rožaja, dva bataljona muslimana napadala su položaje od Musine Jame do Vuče, ali su odbijeni dejstvom srbijanske artiljerije. No, daleko od toga da su odustali od svoje namjere, jer su se i narednih dana

---

⁴⁴ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3748/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 17. novembar.

⁴⁵ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3768/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 19. novembar.

⁴⁶ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3781/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 22. novembar.

⁴⁷ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3797, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 24. novembar.

puškarali na istočnom dijelu crnogorskog fronta sa srbijanskim vojnicima.⁴⁸

Austrougarska vojska je konstantno vršila uporne napade na crnogorske položaje. Tokom cijelog dana 12. decembra 1915. godine vođene su žestoke borbe na cijelom frontu Sandžačke vojske i Hercegovačkog odreda,⁴⁹ a narednog dana na frontu Sanžačke vojske neprijatelj je uveo u borbu topove velikog kalibra. Posebno su žestoki neprijateljski napadi bili na sektoru Pljevlja – Kraljeva Gora i Mataruge – Grab, koje su crnogorski vojnici uspjeli da odbiju.⁵⁰ Kakvi su se bojevi vodili na ovom dijelu fronta najbolje svjedoči podatak, da je jednom prilikom žandarmerijska četa jačine 30 ljudi (pod komandom kapetana Đura Draškovića i poručnika Bojovića), kod sela Paučine izvršila napad na „taktički ključ“ neprijateljskih položaja iako nijesu imali dovoljno municije. Kako bi nadomjestili nedostatak municije, crnogorski žandarmi su upotrijebili bombe i bajonete ubivši 20 neprijateljskih vojnika. Iako je ovaj juriš uspio, usljed

---

⁴⁸ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3800/2, J. Bakić, oblasni upravitelj u Beranama – Ministarstvu unutrašnjih djela, 24. novembar.

⁴⁹ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3842, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 30. novembar.

⁵⁰ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3860/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, bez datuma.

pojačanja koje je stiglo neprijatelju, crnogorski žandarmi su bili prinuđeni da se povuku „na drugi položaj u ovom jurišu“. Tokom ovog juriša crnogorska žandarmerija imala je 5 vojnika izbačenih iz stroja. Od toga je žandarm Radule Đurović smrtno stradao, Radomir Stojanović je bio ranjen, dok su Ćetko Vlahović, Neđeljko Domazetović i Radisav Mićković „nestali bez vijesti“. Ovaj podvig žandarmerijske čete bio je za svako poštovanje, a dobio je i „pismenu pohvalu od Kom. brigade za junačko držanje“.⁵¹

Četrnaestog decembra 1915. godine neprijatelj je od rane zore preduzeo energičan napad na sve položaje Sandžачke vojske i tek pred samu noć primorao je crnogorske trupe da se povuku na položaje sjeverno od Šahovića i Bijelog Polja. I na istočnom dijelu ovog fronta crnogorska vojska je bila primorana na povlačenje, a neprijatelj je nakon višednevne borbe zauzeo Rožaje.⁵² Prethodno je neprijateljska vojska nakon više-dnevnih okršaja zauzela Peć.⁵³ Crnogorska vojska

---

⁵¹ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3876/2, komandir S. Lazarević, komandant žandarmerijskog kora – Ministarstvu unutrašnjih djela, 27. novembar.

⁵² DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3870/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 2. decembar.

⁵³ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3803/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 25. novembar.

postepeno se povlačila pred nadmoćnijim neprijateljem, a tokom 17. decembra 1915. godine prednji djelovi austrougarskih snaga došli su do linije Kraljeva Gora – Šahovići – Bijelo Polje.⁵⁴ Na istočnom dijelu crnogorskog fronta neprijatelj je 18. decembra 1915. godine napao položaje kod sela Lipovca, ali je sa tih položaja odbijen. Baš kao i sa pravca Berane – Rožaje, gdje je crnogorska vojska prešla u napad, razbila neprijatelja na Turjaku i natjerala ga na odstupanje do samog Rožaja.⁵⁵ I narednih dana na ovom dijelu fronta bilo je vrlo živo. Na pravcu Suhi Do – Berane neprijatelj je napadao na crnogorska istaknuta odjeljenja na Hazanskim kosama i od sela Jagoča prema Limu („sa dva bataljona, četiri topa i dva mitraljeza“). Neprijatelj je odbijen sa velikim gubicima, a zarobljeno je pet vojnika mađarske nacionalnosti iz XIX puka.⁵⁶

---

⁵⁴ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3902/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 5. decembar. „U toku ovih borbi zauzeli smo preko 100 vojnika.“ (*Isto.*)

⁵⁵ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3909/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 6. decembar. Na položajima kod sela Lipovca zarobljeno je 50 austrougarskih vojnika i zaplijenjen 1 mitraljez, dok je na pravcu Berane – Rožaje zarobljeno 10 neprijateljskih vojnika. (*Isto.*)

⁵⁶ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3926/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 9. decembar.

Donoseći vijesti o borbama na Balkanu *Jutarnji list* je početkom decembra 1915. godine isticao da su austrougarske snage ušle u Pljevlja, te da je muhamedansko stanovništvo oduševljeno pozdravilo austrougarsku vojsku.⁵⁷ Prema tvrdnjama ovog lista, Crnogorci su bili poraženi i kod Trešnjevica, na položajima jugozapadno od Sjenice, dok su sa položaja zapadno od Novog Pazara, „crnogorske zulumčarske čete, koje su pljačkale“, protjerali naoružani muslimani.⁵⁸ Pored sandžačkih muslimana u ratnim operacijama protiv crnogorske vojske učestvovali su mnogobrojni Albanci sa područja Kosova i Metohije.⁵⁹ Iako je *Jutarnji list* s ponosom isticao da se albansko i muslimansko stanovništvo raduje zbog učešća u vojnim operacijama protiv Srbije i Crne Gore,⁶⁰ to nije bilo ništa novo što do tada ove balkanske države nijesu imale prilike da vide i čuju. Ako je to možda bila senzacionalna vijest za tamošnju javnost, za crnogorsku i srbijansku apsolutno nije. Što se tiče vojski ove dvije države *Jutarnji list* je pisao da se one nalaze u očajnom stanju, što nije bilo daleko od istine, te da su Crnogorci u Pljevljima zapalili „samo jedno skladište baruta, kao i nekoliko kuća. Za veća

---

⁵⁷ *Jutarnji list*, br. 1330, 3. decembar 1915, 1.

⁵⁸ *Isto*, br. 1332, 5. decembar 1915, 1.

⁵⁹ *Isto*, br. 1331, 4. decembar 1915, 1.

⁶⁰ *Isto*, br. 1334, 7. decembar 1915, 6.

pustošenja nisu više imali vremena. Na visovima izvan grada našle su naše čete mnogo odbačenih pušaka, streljiva i drugog ratnog pribora.“ U boljem stanju se nije nalazila ni srbijanska vojska. „Jadni ostaci srbske vojske bore se u tri skupine.“⁶¹ Ovim se tvrdnjama ne može naročito zamjeriti, jer su crnogorska i srbijanska vojska bile iscrpljene do krajnjih granica. Baš kao ni navodima da crnogorska vojska nije imala dovoljno ljekara i da je vladala nestašica („težka kriza“) medikamentata.⁶² Nije nikakva novost ni da su se crnogorska i srbijanska vojska nalazile u nezavidnom stanju i prije početka rata. Ali tim prije, takve vojske je jedna moderna austrougarska armija morala poraziti već na samom početku, a ne sa njima vojevati 18 mjeseci. No, ona to nije bila u stanju olako da izvede ni kada su joj se pridružile njemačka i bugarska vojska, već je morala gotovo četiri mjeseca da se po balkanskim gudurama bori sa vojskama, čiji je borbeni moral, uprkos brojnim nedostacima, bio izvanredan. Samim tim u ovakvim napisima ima određenog potcjenjivanja vojski, koje zaista nijesu bile za potcijeniti.

Borbe austrougarske pješadije povremeno je podržavala njena avijacija vršeći bombardovanje crnogorskih varoši. Prilikom izviđanja crnogorskih

---

⁶¹ *Isto*, br. 1331, 4. decembar 1915, 3.

⁶² *Isto*, br. 1337, 10. decembar 1915, 5.

položaja jedan austrougarski avion bacio je 25. novembra 1915. godine dvije bombe na Pljevlja, ali nikakve štete nije učinio.⁶³ Četiri dana kasnije, na nebu iznad Pljevalja primjećena su dva neprijateljska aviona, od kojih je jedan krenuo u pravcu Kolašina i Podgorice, a drugi preko Jabuke prema srbijanskoj teritoriji.⁶⁴ Kako bi demotivisali crnogorske vojnike da se bore, tih su dana austro-njemački avioni izbacili na stotine crvenih letaka štampanih ćirilicom iznad položaja na Grahovu. Leci su bili naslovljeni sa „Vojnici Crnogorci!“, a u njima se moglo pročitati da su neprijateljske snage već prodrle u srce Srbije i da će za nekoliko dana u njihovim rukama biti „i zadnji ostanci stare Srbije“. Crnogorskim vojnicima se u njima sugerisalo da otvore oči i da se razaberu, jer Srbija stoji pred neminovnim slomom, a saveznici je ne mogu spasiti jer se i sami nalaze u velikim problemima. Crnu Goru je u ovaj rat uvela „šaka zaspjelijenika“ te zbog toga sada moraju da uzalud izlažu svoje živote crnogorski vojnici. Na kraju se

---

⁶³ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3716/2, D. Vukotić, oblasni upravitelj u Pljevljima – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 12. novembar.

⁶⁴ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3740/4, D. Vukotić, oblasni upravitelj u Pljevljima – Ministarstvu unutrašnjih djela, 16. novembar; 3470/2, sekretar Vujisić iz Kolašina – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 16. novembar.

poručivalo crnogorskim vojnicima: „S udesom Srbije vezan je i spas Crne Gore. Stoga se okanite, da se i dalje uzalud opirete, jer će vas vaš otpor morati da dovede dotle da posvema budete uništeni!“⁶⁵ No, očito da se Crnogorci nijesu dali tek tako pokolebati.

Austrougarski avioni će i u narednim danima nastaviti da bombarduju crnogorske varoši i pristaništa. Tako je 6. decembra 1915. godine jedan austrougarski avion koji se vraćao iz Medove bacio jednu bombu na Port Milenu, ali nikakve štete nije učinio.⁶⁶ Žrtava i štete nije bilo ni šest dana kasnije,

---

⁶⁵ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3780/2, propagandni letak, bez datuma.

⁶⁶ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3789/2, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – Ministarstvu unutrašnjih djela, 23. novembar; Desetak dana ranije doletio je u Medovu iz Drača jedan austrougarski avion bacivši tri bombe u porat među borove, ali nikakve štete nije učinio. Istog dana pisao je Cetinju o bombardovanju Medove oblasni upravitelj u Skadru, vojvoda Božo Petrović. S tim što on pominje da su u Medovi bačene 4 bombe, te da su crnogorski vojnici pucali iz pušaka i topova na neprijateljski avion, koji je odletio u pravcu Svetog Nikole i Ulcinja. (DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3702/2, B. Đurašković iz Medove – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 11. novembar; 3702/4, vojvoda B. Petrović, oblasni upravitelj u Skadru – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 11. novembar.)

kada je neprijateljski avion iznad Skadra bacio pet bombi. Od toga, sa dvije bombe je gađana srbijanska Vrhovna komanda, koja se nalazila u glavnoj ulici u Skadru, dok su tri bombe pale blizu vojnih stanova.⁶⁷ Istog dana Skadar se našao još jednom na meti bombardovanja, kada je jedan neprijateljski avion bacio dvije bombe. Jedna je eksplodirala na kući nekog muslimana, a druga na ulici. Na svu sreću, žrtava ni ovog puta nije bilo.⁶⁸ Toga dana (12. decembra 1915) bombardovani su takođe Bar i Ulcinj. U Bar su doletjela u popodnevним časovima (14 časova i 50 minuta) četiri aviona, od kojih je jedan krenuo „obalom mora“ prema Ulcinju. Preostala tri kružila su iznad Bara, Topolice, Volujice i Šušanja, kada su se vratili u Boku Kotorsku (15 časova i 40 minuta). Deset minuta kasnije doletio je i peti avion koji je kružio 20 minuta, nakon čega je napustio nebo iznad Bara. Za to vrijeme bacili su 15 bombi (12 eksplodiralo) i otvarali vatru iz mitraljeza, posebno na brdo Volujica. Na svu sreću, ni ovoga puta nije bilo žrtava, niti ikakve štete. „Od one tri koje nijesu eksplodirale dvije su

---

⁶⁷ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3835/2, vojvoda B. Petrović, oblasni upravitelj u Skadru – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 29. novembar.

⁶⁸ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3837/2, sekretar B. Milanović, zastupnik oblasnog upravitelja u Skadru – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 29. novembar.

pale u polje u blizini baraka a treća na pijesku kraj mora ispred baraka koju smo izvadili i smjestili u kancelariju ... Neobično je velika u njoj ima 20 kgr ...“ U Ulcinju je neprijateljski avion bacio dvije bombe, od kojih je jedna pala u more, a druga u dvorište nekog Marka Savova Batrićevića („u vrh Meteriza“). Osim dvoje teladi i jednog magareta, koji su bili vlasništvo pomenutog Batrićevića, drugih žrtava i šteta nije bilo.⁶⁹

No, ako je 12. decembar 1915. godine prošao na crnogorskom primorju bez žrtava, na sjeveru države nije. U Beranama je toga dana neprijateljski avion u 15 časova bacio na varoš šest bombi, od kojih je pet eksplodiralo. Jedna od tih bombi pala je u logor IV eskadrona Dunavske konjičke divizije (drugog poziva) i ubila 2, a ranila tri vojnika. Tom prilikom su staradala i tri konja, dok ih je osam bilo

---

⁶⁹ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3836/5, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 29. novembar. Prilikom bombardovanja Bara bombe su pale na sljedeća mjesta: „jedna u zabranu blizu Dvorca na Topolici pet u more (tri između Topolice i Pristana a dvije u blizini samog keja) sedma više hotela Topolice osma između rečenog hotela i Monopola duvana deveta na krov od Monopola deseta kod vojnog slagališta jedanajesta kod magazina za smještavanje eksplozivnog materijala i dvanajesta kod mosta na Rikavcu.“ (Isto.)

ranjeno. Ostale četiri nijesu nanijele nikakvu štetu.⁷⁰ I narednog mjeseca neprijateljska avijacija biće veoma aktivna. Petnaestog decembra 1915. godine jedan austrougarski avion je bacio jednu bombu na Njeguše u blizini crkve Svetog Save, ali žrtava i štete nije bilo.⁷¹ Dva dana kasnije na meti neprijateljskog napada našao se ponovo Skadar. Tom prilikom jedan austrougarski avion bacio je tri bombe, od kojih je jedna „pala na bence kod džamije u tursko groblje, a dvije kod italijanske škole“. Osim dvoje srbijanskih državljana („jedan mladić i jedna žena“) drugih žrtava i šteta nije bilo. Dok je austrougarski avion bombardovao Skadar, na nebu iznad ove varoši letio je i francuski avion. U borbu se nije upuštao, već je sletio upravo u trenutku kada je austrougarski avion otpočeo bombardovanje.⁷² Skadar se ponovo našao na meti austrougarske

---

⁷⁰ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3871/2, M. Petrović, oblasni upravitelj u Beranama – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 29. novembar. „...jedna pala blizu mosta na Limu, druga kod jaskovačkog utvrđenja, treća u brodove iza Obl. uprave a četvrta u varoš nijesu počinile nikakvog kvara.“ (Isto.)

⁷¹ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3890/2, kapetan Đ. Vrbica – Oblasnoj upravi Cetinje, 2. decembar.

⁷² DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3900/2, sekretar B. Milanović, zastupnik oblasnog upravitelja u Skadru – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 4. decembar.

avijacije 23. decembra 1915. godine, kada su dva aviona bacila ukupno 9 bombi (7 eksplodiralo) i tom prilikom ubili 5 a ranili 12 ljudi (četiri srbijanska vojnika i Vasilija Žugića, inženjera i narodnog poslanika). Od ranjenih, dvojica su bili crnogorski, sedmorica srbijanski, a trojica francuski vojnici. Na skadarskom nadleštvu su od detonacije razbijena sva stakla i popadali plafoni, a dvije kuće u varoši su bile porušene.⁷³ Narednih dana bombardovani su: Nikšić (24. decembar)⁷⁴ Podgorica i Tuzi. Podgorica je bombardovana dva puta (24. i 28. decembra), ali prvi put (24. decembra) nije pričinjena nikakva šteta.⁷⁵ Tokom drugog bombardovanja

---

⁷³ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3935/4, vojvoda B. Petrović, oblasni upravitelj u Skadru – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 10. decembar. „Tri bombe su pale u neposrednoj blizini skadarskog nadleštva, dvije na „parucu“ dvije u ulici „Žadrani i Durgut“ jedna kod pravoslavne crkve, a jedna kod naše bolnice.“ (*Isto.*)

⁷⁴ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3943/2, sekretar Nikolić, zastupnik oblasnog upravitelja u Nikšiću – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 11. decembar. Na Nikšić su bačene dvije bombe, od kojih je jedna pala u blizini pivare Trebjesa. (*Isto.*)

⁷⁵ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3951/2, sekretar Vuletić, zastupnik oblasnog upravitelja u Podgorici – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 11. novembar. „Jutros između 10-12 sati letjelo je nad Podgoricom – Plavnicom Tuzima i Spužom nekoliko neprij. aeroplana. Jedan od njih bacio je u Podgorici

(28. decembar) iz aviona je bačena jedna bomba u dvorište Oblasne uprave (stradala dvojica zarobljenika), dok su druge dvije bombe bačene u blizini Kaznenog zavoda, gdje se nalazio logor srbijanskih komorskih trupa, ali nijesu eksplodirale.⁷⁶ U Skadru su krajem decembra 1915. godine od bombardovanja ubijeni i ranjeni i neki francuski državljani.⁷⁷

Početak januara 1916. godine jedan austrougarski avion koji je letio iznad zaliva Valdanos pao je nedaleko od maslinjaka (2 km) u kome je logorovala straža Ulcijnskog bataljona (10 vojnika). Činjenica da su djelovi aviona bili pokvareni i „isprošivijani metcima“, jasno govori da je avion bio oboren. Ali ga zasigurno nije oborila straža Ulcinjskog bataljona u Valdanosu, jer ga nije ni vidjela kad je pao „stoga što su bili pod masline, odaklen se i ne kreću“. Samim tim nijesu mogli ni preduzeti

---

kod Kažnjenog zavoda, gdje je razmješten logor srbijanskih komorskih trupa dvije bombe, jednu u blizinu vezirova mosta. Takođe je bacio i dvije bombe u Tuzima nad jednim logorom ali nigdje nije učinio štete.“ (*Isto.*)

⁷⁶ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3983/2, sekretar Vuletić, zastupnik oblasnog upravitelja u Podgorici – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 16. decembar.

⁷⁷ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3970/2, sekretar B. Milanović, zastupnik oblasnog upravitelja u Skadru – Ministarstvu unutrašnjih djela, 15. decembar.

potragu za austrougarskim avijatičarima, sve dok o tome nijesu obaviješteni.⁷⁸ Ali i kad su obaviješteni bilo je kasno, jer su neprijateljski piloti uhvaćeni tek kod Petrovca (Kastia).⁷⁹ Interesantno da ih na tome putu „nijedna vlast“ nije opazila.⁸⁰ I kako to obično biva na ovim prostorima, tek nakon ovog slučaja predloženo je da se od Bojane do Valdanosa pojača straža sa barem još 20 vojnika.⁸¹ No, za Crnu Goru je već bilo kasno.

Ali dok crnogorska vojska i zvanično ne položi oružje, austrougarska avijacija nastaviće da bombarduje crnogorske varoši. Tako se 11. januara 1916. godine na njenoj meti našao Skadar. Ova varoš gađana je sa 5 bombi, od kojih su stradala 3 muslimana, a

---

⁷⁸ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4058/2, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 26. decembar. Motor aviona bio je težak oko 400 kilograma. „Oko aeroplana nađene su i fiščiine od austrinskih pušaka“ (*Isto.*)

⁷⁹ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4058, R. Popović, ministar unutrašnjih djela – brigadiru R. Vešoviću, ministru vojnomo, 26. decembar.

⁸⁰ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4058/2, S. Piletić, načelnik Ministarstva unutrašnjih djela – Oblasnoj upravi u Baru, 26. decembar.

⁸¹ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4058, R. Popović, ministar unutrašnjih djela – brigadiru R. Vešoviću, ministru vojnomo, 26. decembar.

jedan je bio ranjen. Pored njih smrtno je ranjen jedan katolik, dok je jedna žena (bula) bila teško ranjena.⁸² Šesnaestog januara 1916. godine Skadar je bio ponovo bombardovan. Tada su nad njim letjela četiri aviona koji su bacili tom prilikom na ovu varoš 8 bombi. Od toga su tri pale na skadarski grad. Ni ovoga puta bombardovanje ove varoši nije prošlo bez žrtava. Naprotiv. U skadarskom gradu smrtno je stradalo 5 crnogorskih vojnika, dok je jedan bio ranjen. Takođe je ranjen i jedan državljanin Srbije, a jedna kuća bila je srušena.⁸³ No, od početka jesenje ofanzive Centralnih sila, najviše ljudi je od bombardovanja stradalo u Nikšiću 17. januara 1916. godine, kada je jedan neprijateljski avion bacio tri bombe na ovu varoš. Povod za bombardovanje svakako je bila velika koncentracija crnogorskih vojnika u Nikšiću (Lukovski, Župski i drugi bataljoni), pa je i broj žrtava bio priličan – između 20–30 mrtvih i veliki broj ranjenih.⁸⁴

---

⁸² DACG, MUD 1916, UO, f-172, 12/2, sekretar A. Mrčarica, zastupnik oblasnog upravitelja u Skadru – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 29. decembar 1915.

⁸³ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 25/2, sekretar A. Mrčarica, zastupnik oblasnog upravitelja u Skadru – Ministarstvu unutrašnjih djela, 3. januar.

⁸⁴ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 29/2, L. Gojnić, oblasni upravitelj u Nikšiću – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 4. januar.

Tokom prve polovine januara 1916. godine pojačano je i bombardovanje položaja crnogorske vojske i crnogorskih varoši. Posebno na Lovćenu, gdje su austrougarski avioni „bacili mnogobrojne bombe“, a bombardovano je i Cetinje. Iako su crnogorske vlasti tvrdile da bombardovanje ostalo bez efekta na crnogorske vojsku i stanovništvo,⁸⁵ mi ne djelimo u potpunosti to mišljenje.

Težak položaj u kome se nalazila Crna Gora dodatno je komplikovala aktivnost austrougarskih ratnih brodova i podmornica, koji su se svojski trudili da spriječe snabdijevanje zemlje hranom, ratnim materijalom i raznim drugim potrepštinama koje su donosili saveznički brodovi. Jedna od neprijateljskih podmornica potopila je 23. novembra 1915. godine kod mjesta Kapa Radoni italijanski parobrod („Đovani Benedeti“), koji je nosio benzin i druge potrepštine za italijansku posadu. Na svu sreću, teret je spašen. Nedugo nakon toga na njenoj meti našao se i francuski parobrod „Harmonia“, koji se nalazio u unutrašnjosti luke, koji je po svemu sudeći prevozio robu jednog crnogorskog trgovca iz Marselja. No, hitac je promašio francuski parobrod za oprilike 30 metara, a neprijateljska podmornica je bila primorana da se povuče usljed dejstva crnogorske artiljerije.⁸⁶ Deset

---

⁸⁵ *Jutarnji list*, br. 1365, 9. januar 1916, 7.

⁸⁶ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3703/7; 3703/4, B.

dana ranije, pod dosta čudnim okolnostima, potonuo je u Skadru („na Bojanu blizu mosta“) parobrod „Neptun“, sa kojim su došla dva broda puna provijantom. „Na jedan sat po ponoći, mornari su primijetili da je voda prodrla u vapor i da ovaj naglo tone, te su se spasli plivanjem, a Neptun je potonuo“. Interesantno da je „Neptun“ potonuo u trenutku kada su parobrod napustili kapetan broda Đuzepe Vizađa i mašinista, koji su otišli svojim kućama u Skadar. U momentu kada je parobrod počeo da tone u njemu se nalazilo 7 mornara. Potonuće ovog parobroda bilo je jako sumnjivo brigadiru Radomiru Vešoviću, koji je pritovorio kapetana parobroda i mornare, i zatražio od crnogorskih vlasti da „Barsko društvo“ hitno pošalje komisiju da povede istragu oko ovog slučaja.⁸⁷

No, ako je u ovom slučaju možda nesretni splet okolnosti doveo do potonuća ovog parobroda, za potonuće mnogih drugih sasvim sigurno su bili krivi austrougarski ratni brodovi i podmornice. Krajem novembra 1915. godine potopila je austrougarska flotila jedan parobrod (naoružan sa tri topa), a koji je plovio iz Brindizija za Drač, dok je

---

Đurašković – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 11. novembar.

⁸⁷ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3700/6, brigadir R. Vešović, komandant Starosrbijanskog odreda – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 1. novembar.

u Medovi početkom decembra 1915. godine austrougarska krstarica „Novara“ sa nekoliko razarača potopila 3 velika i 2 mala parobroda. Pored njih, potopljeno je 5 velikih i 4 male jedrenjače, „kad su ovi brodovi izkrcavali ratne zalihe“. Nedaleko od Medove austrougarski brod „Varaždin“ potopio je francusku podmornicu „Fressnal“.⁸⁸ Krajem decembra 1915. godine, na nekih 5 kilometara od Medove, austrougarska podmornica potopila je parobrod „Antipi“, koji se nasukao negdje kod ušća rijeke Drim. Na njemu se nalazio dragocjen teret – 15.000 kvintala žita i brašna „sa još nešto trgovačke robe“.⁸⁹ Nakon toga kod Drača je potopljen parobrod „Mihailis“, koji je nosio hranu za Crnu Goru, dok su kod Port Milene Austrougari potopili jedrenjak „Princ Luli“, koji je takođe bio natovaren hranom.⁹⁰

Nastojeći po svaku cijenu da spriječe dopremanje hrane do Crne Gore, austrougarske podmornice otvarale su vatru i na konjovođe koji su iz albanskih

---

⁸⁸ *Jutarnji list*, br. 1334, 7. decembar 1915, 1. Posada podmornice „Fressnal“ je zarobljena, a činili su je: zapovjednik, drugi oficir i 26 mornara. (*Isto.*)

⁸⁹ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3996/1, sekretar B. Milanović, zastupnik oblasnog upravitelja u Skadru – Ministarstvu unutrašnjih djela, 17. decembar.

⁹⁰ *Glas Crnogorca*, br. 61, 19. decembar 1915, 2.

luka prenosili državni provijanat.⁹¹ Ono što nijesu uspjele da unište neprijateljske podmornice i ratni brodovi, uništavale su mine. Na jednu od njih nasukao se i parobrod „Brindizi“. U prvom momentu crnogorske vlasti u Albaniji nijesu bile najsigurnije da li je ovaj parobrod naišao na minu ili ga je potopila neprijateljska podmornica. Prve procjene govore su da se na njemu nalazilo oko 400 Crnogoraca koji su dolazili i Amerike, kao i 200.000 kilograma provijanta, koji je stigao iz ove daleke zemlje. Ali ono u što su bile sigurne je, da je „Brindizi“ potopljen 6. januara 1916. godine u prijepodnevnim časovima (8 sati) na nekih 3–4 kilometra od luke u Medovi.⁹²

Otežano dopremanje i nestašica hrane doveli su do porasta cijena životnih namirnica, devalvacije i nestašice domaće valute. U pojedinim varošima cijene

---

⁹¹ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4057/2, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 26. decembar. Početkom januara 1916. godine jedan „neprijateljski sumaren kod Lundeze pucao je pred veče topom i mitraljezom na konjovođe. Koji prevoze državni provijant iz medove do puljaja i ranio je jednog.“ (*Isto.*)

⁹² DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4059/4, B. Đurašković – Ministarstvu unutrašnjih djela, 24. decembar 1915; 4059/2, Maguljeni, saobraćajni odsjek – A. Radoviću, ministru finansija i građevina, 24. decembar.

životnih namirnica toliko su skočile da novac nije bio od veće koristi. Pritom, nijesu se ni mogle lako nabaviti. Stoga su činovnici jedne varoši na sjeveru Crne Gore tražili da im država izda „tajin u naturi“, koji bi platili u dogledno vrijeme.⁹³ U protivnom, zahtijevali su da se upute na front, gdje bi barem dobijali sljedovanja hrane. U unutrašnjosti je to bilo praktično neizvodljivo, jer je cijena hljeba bila u rangu najveće činovničke dnevnice. Pa i veća.⁹⁴ Metalnog novca skoro je potpuno nestalo u zemlji, jer „svijet sklanja na stranu metalni novac čim mu do ruke dođe“,⁹⁵ a zbog devalvacije domaće valute, trgovci koji su uvozili robu iz inostranstva uslovljavali su vlasti i narod da im robu plaćaju isključivo u francima.⁹⁶ Bilo je prijedloga da se zbog nipodaštavanja domaće valute od ovakvih trgovaca rekvirira hrana, ali kako nije bilo prevoznih sredstava, podgorički trgovci prodali su svoju robu koja se nalazila u Medovi srpskoj vladi. Time je bila ozbiljno ugrožena

---

⁹³ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3777/4, J. Bakić, oblasni upravitelj u Beranama – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 16. novembar.

⁹⁴ M. Šćekić, *Iza linija fronta*, 163.

⁹⁵ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3982, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 16. decembar.

⁹⁶ DACG, MUD 1915, UO, f-169, 3743/11, N. Vuletić, zastupnik predsjednika Opštine Cetinje – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 11. novembar.

egzistencija žitelja Podgorice, kojoj je prijetila opasnost da ubrzo ostane „bez ičesa“. A kako je bez hljeba već bila ostala već početkom decembra 1915. godine, glad je postala neminovnost.⁹⁷

Egzistencijalne probleme u zemlji dodatno je usložnjavao povratak velikog broja crnogorskih porodica iz Metohije. „Stanje je njihovo očajno i neopisivo, jer osim gola života nijesu ništa ovamo iznijeli pošto ih Arnauti u putu pljačkaju.“ Da nevolja bude veća, u Skadru im nijesu mogli dati neophodnu pomoć, zbog čega su ih upućivali u unutrašnjost zemlje.⁹⁸ Nažalost, ni u unutrašnjosti nijesu vladale bolje prilike. U Podgorici, crnogorskim porodicama iz Metohije nijesu imali ni hljeba da daju,⁹⁹ budući da je u ovom kraju pored njih bilo toliko srbijanskih i bosansko-hercegovačkih izbjeglica da se nijesu mogli razmjestiti u cijeloj oblasti.¹⁰⁰ O kolikom se broju radilo teško je utvrditi, ali zasigurno se zna da je sredinom decembra 1915. godine

---

⁹⁷ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3963/1, S. Marković, predsjednik Opštine Podgorica – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 20. novembar.

⁹⁸ DACG, MUD 1915, UO, f-170, 3790/2, Oblasna uprava u Skadru – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 23. novembar.

⁹⁹ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3959/16, R. Popović, ministar – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 27. novembar.

¹⁰⁰ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3938/3, R. Popović, ministar – Ministarstvu unutrašnjih djela, 7. decembar.

izbjeglih Crnogoraca iz Peći bilo u Podgorici 1300 ljudi.¹⁰¹ No, to nije bio konačan broj pošto su preko Andrijevice i dalje prolazile crnogorske porodice iz pečke oblasti.¹⁰² Priliv izbjeglica bio je veliki i u nikšićkom kraju. Samo preko Lever Tare i Tepaca stiglo je u ovu oblast 1700 familija, dok je u samom Nikšiću bilo 200 familija.¹⁰³ Za razliku od Podgorice i Nikšića, u Beranama izbjeglica gotovo da nije ni bilo. Krajem decembra 1915. godine nalazilo se svega nekoliko porodica (19 ljudi) koje su iz starih krajeva Crne Gore pošle radi prehrane u Peć. Iako malobrojne, nalazile su se u jako bijednom stanju „bez hrane“. Oblasna uprava im nažalost nije mogla dati hrane, jer ni vojsku na položajima nije mogla hranom snabdijevati, a kamoli njih.¹⁰⁴

---

¹⁰¹ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3959/4, Dr N. Škerović, pomoćnik oblasnog upravitelja u Podgorici – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 3. decembar.

¹⁰² DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3959/6, J. Bakić, oblasni upravitelj u Andrijevici – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 1. decembar.

¹⁰³ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3938/1, L. Gojnić, oblasni upravitelj u Nikšiću – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 3. decembar.

¹⁰⁴ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3959/12, M. Petrović, oblasni upravitelj u Podgorici – Ministarstvu unutrašnjih djela, 13. decembar.

Uprkos neredovnoj ishrani, crnogorska vojska je tih dana vodila ogorčene bojeve sa neprijateljem, koji je, iako materijalno-tehnički nadmoćna, veoma teško napredovao kroz Sandžak. Istina, austrougarskim snagama koje su prodirale iz pravca Pljevalja pošlo je za rukom da sredinom decembra 1915. godine osvoje po širini sve crnogorske položaje južno od Vrane Gore, a jedna kolona neprijateljske vojske prodrla je kod sela Glibaća („sve do uvale Tare“). Ostale neprijateljske čete stigle su do sela Grab, dok su na položajima istočno od Berana zajedno s Austrougarima učestvovali u okršajima protiv crnogorske vojske muslimani i Albanci.¹⁰⁵ U ovim okršajima austrougarska vojska zarobila je oko 2.500 ljudi (samo na položajima sjeverno od Berana zarobljeno je 2300 ljudi).¹⁰⁶ Ostale austrougarske kolone uspjele su sredinom decembra 1915. godine nakon žestokih borbi s crnogorskom vojskom, da osvoje uzvišenja nedaleko od Bijelog Polja, kao i predjele koji su se nalazili na polovini puta između Rožaja i Bijelog Polja. Neprijateljska vojska napredovala je i na položajima zapadno od Peći.¹⁰⁷ Crnogorske snage bile su protjerane i sa položaja jugoistočno od Čelebića „sa zadnjega komada bosanskoga tla“. Austrougarska štampa je

---

¹⁰⁵ *Jutarnji list*, br. 1343, 16. decembar 1915, 1.

¹⁰⁶ *Isto*, br. 1342, 15. decembar 1915, 1.

¹⁰⁷ *Isto*, br. 1344, 17. decembar 1915, 1.

pisala da je nakon žestokih okršaja 16. decembra 1915. godine zauzeto Bijelo Polje, u kome je do večernjih sati toga dana zarobljeno 700 ljudi. Istovremeno je optuživala Crnogorce da su se prilikom povlačenja ponašali krajnje neciviliozovano, spaljujući „posvuda“ muslimanska sela.¹⁰⁸ Takvi su bili i u okršajima sa austrougarskom vojskom, pred kojom su u znak predaje dizali ruke u vis i mahali „rubcima“, a kada bi im se približili austrougarski vojnici, bacali su na njih bombe.¹⁰⁹ No, to nije spriječilo neprijatelja da nastavi svoj dalji prodor kroz Sandžak, u kome je tokom nekoliko posljednjih dana austrougarska vojska zarobila 13.500 ljudi (u Bijelom Polju je taj broj narastao na 1950).¹¹⁰ Iako bi se iz službenih izvještaja austrougarske Vrhovne uprave moglo pomisliti da su njihove trupe bez većih teškoća potiskivale crnogorsku vojsku u Sandžaku, daleko od toga da je zaista bilo tako. Štaviše, austrougarska vojska je dobro natopila svojom krvlju svaki metar osvojene crnogorske teritorije. To potvrđuje i bečki *Fremdenblatt*, koji je donoseći vijesti o zauzimanju Bijelog Polja istakao da se ta varoš predala tek nakon „ogorčenih uličnih

---

¹⁰⁸ *Isto*, br. 1345, 18. decembar 1915, 1.

¹⁰⁹ *Isto*, br. 1347, 20. decembar 1915, 1.

¹¹⁰ *Isto*, br. 1346, 19. decembar 1915, 1. Do kraja decembra u Bijelom Polju oduzeto je 5400 pušaka. (*Isto*, br. 1354, 28. decembar 1915, 1)

bojeva“. „Na prodiruće čete vojske Kövessove pucalo se iz kuća i raznih zakutaka, pa se je najprije moralo cijelo mjesto očistiti od neprijatelja, a tek onda zaposjesti. Čak su se i malene grupe opirale, te su se predavale tek poslije boja.“ No, ovaj list je potpuno omašio kada je saopštio svojoj čitalačkoj publici, da je padom Bijelog Polja slomljen i posljednji „očajni odpor“ crnogorske vojske, koja je jednim dijelom bila usmrćena a drugim zarobljena.¹¹¹ Da ova konstatacija nije imala mnogo dodirnih tačaka sa realnošću, pokazali su nastupajući događaji. Od zauzimanja Bijelog Polja do polaganja oružja crnogorske vojske proći će nešto više od mjesec dana. A upravo tih posljednjih mjesec dana vodiće se najogorčenije borbe za svaku stopu crnogorske teritorije. To potvrđuju brojni izvori, kao i tvrdnje komandanta Sandžačke vojske, serdara Janka Vukotića, koji je tražio od Vlade na Cetinju da se publikuje „po svjetu“ da Austrougari šire lažne glasine o uspjesima u Sandžaku, i da im ništa ne ide onako kako slavodobitno pišu. „Apolutno nije istina, nego je austrijska laž, da su oni zauzeli Bijelo Polje na juriš i zarobili 100 Crnogoraca. Bijelo Polje kao što je gore rečeno napušteno je usljed opšte situacije, bez puške a naši se batalijoni iz novih krajeva drže dostojno svake pohvale.“ Crnogorski odred upućen radi „nasilnog izviđanja“

---

¹¹¹ *Isto*, br. 1348, 21. decembar 1915, 6.

protjerao je neprijatelja do samog Rožaja, a „slavni vasojevički odred“ činio je čuda od junaštva suzbivši neprijatelja od Goduše ka Koritima i dalje prema Korinoj Sjenici.¹¹²

Svega nekoliko dana nakon zauzimanja Bijelog Polja, izvjesni djelovi Vasojevičkog odreda napali su neprijatelja na potezu Bijelo Polje – Berane nanijevši mu nemale gubitke. Tom prilikom zarobili su 30 austrougarskih vojnika dok su ostale natjerali u bijeg.¹¹³ I narednih dana nijesu prestajale borbe na ovom dijelu fronta, a 22. decembra 1915. godine crnogorski vojnici su izvršili napad na neprijatelja protjeravši ga do sela Ivanja. Velike gubitke neprijatelj je pretrpio i na potezu Rožaje – Berane, gdje je kod Turjaka bio odbijen sa velikim gubicima. Na lovcenskom sektoru vodila se artiljerijska borba, u kojoj je crnogorska vojska uspjela da uništi neprijatelju jedan poljski top na Goraždu.¹¹⁴ Ogorčene borbe vodile su se tokom

---

¹¹² DACG, Ministarski savjet (u daljem tekstu MS), 1915, Akta, f-25, 186/1, divizijar, serdar J. Vukotić, komandant Sandžačke vojske – R. Popoviću, zastupniku ministra predsjednika, 6. decembar.

¹¹³ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3944/2, M. Petrović, oblasni upravitelj u Beranama – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 8. decembar.

¹¹⁴ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3933/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 10. decembar.

cijelog dana 24. decembra 1915. godine na cijelom frontu Sandžačke vojske. Živo je bilo i na drugim frontovima crnogorske vojske. Pokušaj neprijatelja da zauzme Vučji Do završen je neuspjehom, a na lovcenskom frontu crnogorski vojnici preoteli su od neprijatelja Ratkovu Goru i tom prilikom zarobili 10 austrougarskih vojnika i zaplijenili dosta ratnog materijala.¹¹⁵ Narednog dana neprijatelj je takođe pretrpio velike gubitke, a crnogorski vojnici uspjeli su da povrate sela Godušu, Godujevo, Dobri Do i Bor.¹¹⁶ Žestoki bojevi vodili su se tih dana na svim crnogorskim frontovima. Na položaje Sandžačke vojske na Tari (posebno Lever Tari) neprijatelj je tokom 27. decembra 1915. godine otvarao jaku artiljerijsku vatru, a njegovi energični napadi na Slijepač mostu i Ljuboviji završeni su bezuspješno. Pritom je pretrpio velike gubitke, baš kao i na potezu Rožeje – Berane. Na potezu Berane – Suhi Do, crnogorska vojska ostvarila je još veći uspjeh povrativši sva sela do Korita. Tokom ovih borbi Sandžačka vojska zarobila je 40 austrougarskih vojnika. Na lovcenskom frontu neprijatelj je nastojao po svaku cijenu zauzeti Ratkovu Goru, koju

---

¹¹⁵ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3953/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 12. decembar.

¹¹⁶ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3960/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 13. decembar.

je granatirao sa Taraboša, Vrmca, Golog Brda, Veljeg Brda i jednog oklopnog broda. Položaji crnogorske vojske na Ratkovoj Gori bili su izloženi artiljerijskoj vatri punih 15 sati i napadima austrougarskih vojnika (2 bataljona). Uraganska vatra nije dala nikakv efekat, baš kao ni napadi austrougarske pješadije. Neprijatelj ispalio oko 2.000 granata iz teških topova, ali su stradala svega 2 crnogorska vojnika, dok su 2 bila ranjena. Ovako porazan rezultat bombardovanja Ratkove Gore, za crnogorske vojne vlasti bio je dokaz koliko je u stvari loša neprijateljska artiljerija.¹¹⁷ No, daleko od toga da je to bilo tačno. Neprijatelj je nastavio sa artiljerijskim napadima na Ratkovu Goru i nakon trodnevnih borbi uspio ju je zauzeti, pošto je prethodno iz svojih teških topova, forova i ratnih lađa ispalio 3.000 granata i primorao crnogorske vojnike na glavni položaj odbrane.¹¹⁸ Nakon zauzimanja Ratkove Gore neprijatelj je na kratko obustavio nastupanje, utvrđujući se i pripremajući za dalji napad. Njegov pokušaj da 29. decembra 1915. godine i kod Grblja probije crnogorsku odbranu pretrpio je neuspjeh. Austrougarskim vojnicima nanešeni su na ovom dijelu

---

¹¹⁷ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3973/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 15. decembar.

¹¹⁸ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3981/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 16. decembar.

fronta znatni gubici, a u crnogorsko zarobljeništvo palo je 6 neprijateljskih vojnika. Artiljerijska borba vođena je toga dana i na ostalim frontovima, ali ni na jednom neprijatelj nije uspio natjerati crnogorske vojnike na povlačenje. Naprotiv. Njegov napad na Vučji Do još jednom je odbijen, a na sjevernom i istočnom frontu crnogorske vojske uništeno je jedno neprijateljsko odjeljenje i zarobljeno 15 vojnika.¹¹⁹ Crnogorska vojska imala je uspjeha i na potezu Dečane – Plav, gdje je nakon dobijenog pojačanja 2. januara 1916. godine protjerala neprijatelja prema Dečanima i osvojila Bogičevicu.¹²⁰ Prethodno je crnogorska vojska 30. decembra 1915. godine osvojila neprijateljske položaje kod Vlaha, i protjerala ga u pravcu Rožaja. Na pravcu Rugove neprijatelj je pretrpio znatne gubitke i bio primoran da se povuče do stare Rugovske Reke. Crnogorci su u tom sukobu zaplijenili 12 tovarnih konja sa municijom.¹²¹ Na sjevernom i istočnom frontu vođeni

---

¹¹⁹ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3991/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 17. decembar.

¹²⁰ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3992/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 21. decembar.

¹²¹ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3999/2, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 18. decembar. U sukobu prednjih odjeljenja crnogorske i austrougarske vojske u Grblju, neprijatelj je pretrpio „znatne gubitke“. Tom

su tih dana žestoki artiljerijski okršaji i slabe pješadijske borbe, ali svi neprijateljski napadi bili su odbijeni.¹²²

Na mojkovačkom odsjeku neprijatelj je napao crnogorske položaje 5. januara 1916. godine na potezu Suhi Do – Berane i Rožaje – Berane, ali bez ikakvog uspjeha. Cijelog tog dana austrougarska vojska jačine 7 bataljona (10 topova, 6 brdskih haubica i 6 mitraljeza) veoma energično je napadala crnogorske položaje na potezu Godujevo – Goduša – Vlah – Turjak. Svi neprijateljski napadi bili su odbijeni a glavni udar očekivao se sjutradan, 6. januara 1916. godine. Na frontu Hercegovačkog odreda vođena je jaka artiljerijska borba, a kod Bileće i Trebinja primjećeno je jače neprijateljsko grupisanje. Na ostalim frontovima bilo je uglavnom mirno ili je vođena slaba artiljerijska borba.¹²³

Predviđanja da će se na Badnji dan 6. januara 1916. godine desiti glavni neprijateljski udar na položaje crnogorske vojske, obistinila su se.

---

prilikom je stradao i jedan kapetan austrougarske vojske. (*Isto.*)

¹²² DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4032/2, R. Popović, ministar unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, bez datuma.

¹²³ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4045/2, S. Piletić, načelnik Ministarstva unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 24. decembar.

Neprijatelj je toga dana preduzeo silovit napad na cijelom sjevernom i istočnom frontu, od Lever Tare do Rugove. Posebno žestoki neprijateljski napadi vršeni su na mojškovačkom odsjeku i na potezu Suhi Do – Berane i Rožaje – Berane. Crnogorske položaje neprijatelj je napao toga dana sa 20 bataljona, 16 topova i većim brojem mitraljeza. Borba je vođena cijelog dana. Gubici s obje strane bili su veliki, posebno neprijateljski. Predveče je borba nakratko prestala, ali je u večernjim satima nastavljena. Osim sela Goduše i Godujeva, položaja Vlaha i lijevog odsjeka Turjaka, koje je zauzeo neprijatelj, ostali položaji nalazili su se u crnogorskim rukama. I na ostalim frontovima toga dana vođene su žestoke borbe.¹²⁴

Sjutradan, 7. januara 1916. godine crnogorska vojska vodila je odsudne borbe na mojškovačkom pravcu, gdje je preduzela napad na neprijatelja kod Lepenca. „Borba je bila vrlo uporna, jer se neprijatelj branio vrlo odlučno“, a pojedini položaji prelazili su po nekoliko puta iz ruke u ruku. Ali ono što je bilo najvažnije, crnogorska vojska izvojevala je sjajnu pobjedu na Mojkovcu protiv nadmoćnijeg neprijatelja. Žestoke borbe vođene su toga dana i na potezu Rožaje – Berane, Suhi Do – Berane, Peć

---

¹²⁴ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4050/2, S. Piletić, načelnik Ministarstva unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 25. decembar.

– Rugova, ali i na svim ostalim frontovima gdje je neprijatelj od ranih jutarnjih časova (6 sati) otpočeo napad na Crnu Goru.¹²⁵

Uvidjevši da kroz crnogorski dio Sandžaka napredovanje austrougarske vojske ne ide željenim tokom, težište operacija prebačeno je na Lovčenski front, gdje je austrougarska vojska imala izrazitu premoć u ljudstvu (1:6) i u artiljeriji (1:12). Ratne operacije otpočele su 8. januara 1916. godine, kada je austrougarska vojska iz svih artiljerijskih oružja napala Lovćen, koji će osvojiti četiri dana kasnije. No, prilikom uraganskog bombardovanja Lovćena i napada austrougarske vojske, crnogorska vojska držala se više nego hrabro. To joj uostalom i priznao neprijatelj („Crnogorski položaji bili su

---

¹²⁵ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 4055/2, S. Piletić, načelnik Ministarstva unutrašnjih djela – Oblasnim upravama, 26. decembar. „Zbog brojne nadmoćnosti neprijatelj je zauzeo položaj Turjak. Naše trupe zauzele su položaje na lijevoj obali rijeke Lješnice. Na pravcu Peć – Rugovo neprijatelj je energično napadao na naše položaje kod Kujišta i svi su njegovi napadi odbiveni. Na zapadnom frontu neprijatelj je otpočeo napad od 7 sati izjutra, naročito na odsjek Vališta – Gomilice, dještvujući silnom artiljerijskom vatrom iz sviju forova i jedne ratne lađe. Na ostalim odsjecima neprijatelj je otvarao cijelog dana vatru iz sviju svojih baterija, koja je bila vrlo jaka. Pješadijski napad nije preduzimao, već samo vršio artiljerijsku pripremu.“ (*Isto.*)

vanredno jaki“).¹²⁶ A i činjenice su bile neumoljive – 1260 neprijateljskih vojnika stradalo je tokom lovcenske operacije. Ali u tom trenutku to je bila samo utješna nagrada, jer se Lovćen 11. januara 1916. godine našao u neprijateljskim rukama. Austrougarska vojska zaplijenila je tokom lovcenske operacije i 26 topova. Od toga, dva su bila od 12 cm, dva 15 cm i dva mužara od 24 cm, kao i mnogo „streljiva, pušaka, obskrbnih i odjelnih predmeta“. Nedugo potom, austrougarska vojska zauzela je Cetinje.¹²⁷ Tom prilikom je, prema austrougarskim tvrdnjama, u njihove ruke palo 154 topova raznog kalibra, 10.000 pušaka, 10 mitraljeza, mnogo municije i ratnog materijala.¹²⁸

Prema pisanju austrougarske štampe, nastupanje njene vojske napredovalo je takvom brzinom da su se Crnogorci i Srbijanci mogli spasiti jedino bjekstvom u Skadar, ako već i za to nije bilo kasno.¹²⁹ Da su na Cetinju bili riješeni da povuku vojsku svakako da se ne bi odlučili za pregovore s Austrougarima. Ali kako nijesu to učinili, za Crnu Goru je zaista bilo kasno. Istina, i tada se dobar dio crnogorske vojske sasvim sigurno mogao povući pred neprijateljem. Mada nijesu svi bili voljni da

---

¹²⁶ *Jutarnji list*, br. 1370, 14. januar 1916, 2.

¹²⁷ *Isto*, br. 1371, 15. januar 1916, 1.

¹²⁸ *Isto*, br. 1372, 17. januar 1916, 1.

¹²⁹ *Isto*, br. 1371, 15. januar 1916, 7.

napuste zemlju. Štaviše, jedan broj Crnogoraca bio je spreman da živi pod okupatorom. To je navodno saopštio ministru vojnom, kada je ovaj došao da sokoli Crnogorce u borbi sa Austrougarima na Lovčenskom frontu, jedan ugledni predstavnik bratstva Vrbica sa Njeguša – „Šta hoćete, sa čim da se bijemo i zašto. Hoćete samo da nam Austrijanci popale kuće i to malo sirotinje što imamo. Ja znam da je ovđe granica između Crne Gore i Austrije i da naše kuće vječno ostaju u Austriji. Nama je krivo ako i u Rovcima ostane sela u kome neće ući Austrijanci“.¹³⁰ No, ako se u vjerodostojnost ove izjave može i posumnjati, drugi izvori nam jasno govore, da je samo kod dijela naroda postojalo raspoloženje za povlačenjem. Kod crnogorskih vlasti ono je bilo dosta problematično. To potvrđuje u jednoj depeši i ministar unutrašnjih djela Risto Popović, koji na upit oblasnog upravitelja iz Nikšića, da li da se činovnici i narodni poslanici iz te varoši i okoline povlače ispred neprijatelja u slučaju evakuacije varoši odgovorio: „Što se tiče činovnika, narodnih poslanika ne mogu vam dati nikakvo određeno naređenje. Sva naša teritorija izložena je najezdi neprijatelja. Mogućnosti nema da se preko mora prebacimo. Prema tome,

---

¹³⁰ Miro Božović, „Pad Lovčena i slom Crne Gore 1915. godine“, (priredio Marijan Mašo Miljić), u: *Matica*, br. 62, Cetinje – Podgorica, ljeto 2015, 540.

činovnici narodni poslanici i vojni obveznici mogu se pridružiti svojim jedinicima s patriotskom idejom da podižu duh u vojci.“ Što se tiče onih koji nijesu bili vojni obveznici, njima vlasti nijesu branile da se sami opredjele šta će rade. U svakom slučaju na pomoć države nijesu mogli da računaju, jer je bila u nemogućnosti da se brine o izbjeglicama.¹³¹ Ovim jako smušenim odgovorom narodu je u stvari poručivano da ostane svojim domovima. Čak i onima koji su bili vojni obveznici ostavljena je mogućnost da se „mogu“ pridružiti vojci, iako je njihova dužnost bila da budu onamo gdje se nalazi crnogorska vojska. Oni koji su životno bili zainteresovani da napuste Crnu Goru i odu u inostranstvo bili su austrougarski podanici iz Primorja, koji su prebjegli u Crnu Goru ne želeći da čekaju dolazak Austrougara. No, odlazak u inostranstvo otežavalo im je to što nijesu imali pasoše,¹³² (ili su bili neispravni) a i vapori koji su dolazili u albanske luke prevozili su tih dana isključivo srbijanske podanike.¹³³ Oni koji nijesu imali problem s tim da

---

¹³¹ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 1/2, R. Popović, ministar unutrašnjih djela – L. Gojniću, oblasnom upravitelju u Nikšiću, 1. januar.

¹³² DACG, MUD 1916, UO, f-172, 3, vojvoda B. Petrović, oblasni upravitelj u Skadru – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 3. januar.

¹³³ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 14/4, vojvoda B.

dočekaju neprijateljsku vojsku, poput mještana Petrovca, istakli su austrijsku zastavu, ali su je skinuli crnogorski žandarmi i donijeli je u Bar.¹³⁴

U zemlji su tih dana vladale anarhične prilike, a pojedini crnogorski vojnici pljačkali su sve što im se našlo pod ruku.¹³⁵ Čini nam se da su posebno anarhične prilike vladale u Baru, čije su vlasti muku mučile kako bi spriječile pljačkanje državne i privatne imovine, kao i bjekstvo i neposlušnost jednog broja vojnika. U Spiču je prednjačio u pobuni vojnika narednik Savo Vujović iz bataljona Gornjocrmničkog, koji je pobjegao kući sa 15 Crmničana. Dužnost u Spiču napustio je i vojni telegrafista Marko Zembela iz Ceklina, a ono što je ostalo vojnika u Spiču počeli su se buniti. Ništa bolje prilike nijesu vladale ni u Šestansko-selačkom bataljonu, gdje su se svi vojnici, osim komandnata i nekih 8 vojnika koji su došli u Stari Bar, „razbili kud kamo“. Crnogorske vlasti u Baru pokušavale su zajedno sa vojnim vlastima uspostaviti red, ali im je

---

Petrović, oblasni upravitelj u Skadru – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 1. januar.

¹³⁴ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 16/2, sekretar Ž. Nikćević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 2. januar.

¹³⁵ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 11/2, S. Piletić, načelnik Ministarstva unutrašnjih djela – Oblasnoj upravi Rijeke, Nikšić, Bar, Podgorica.

to teško polazilo za rukom, jer je izgreznika bilo više nego što se moglo pretpostaviti. Izgreda nije falilo ni i u Crmnici, gdje su starješine i vojnici Gornjo i Donjo crmničkog bataljona porazbijali prazne magazine i činili „varvarstva što i žene osuđuju“.¹³⁶ Situacija je izmakla kontroli i u Starom Baru,¹³⁷ gdje su naoružani vojnici „svi bez razlike“ razbili državne magacine i opljačkali žito, brašno, kože i razne druge stvari ne ostavivši ništa neopljačkano. Nakon što su opljačkali Stari Bar spustili su se na Pristan gdje su opljačkali magacine Carinarnice, Barskog Društva, Monopola Duvana i oduzeli sve intendantske konje. Svi napori da se u tome spriječe ostali su bezuspješni. Oficiri nijesu ni pokušavali da ih urazume, već su im sami govorili da bace oružje i idu kućama. Komandant Barskog bataljona kapetan Petar Stanišić odbio je da se sastane sa oblasnim upraviteljem i poručio mu da nikakve naredbe neće da sluša. Osim par žandarma i nešto činovništva nikog nije bilo sredinom januara 1916. godine u Baru ko bi štitio poredak. A i ti koji su ostali, čuvali su nadležstva s revolverima u

---

¹³⁶ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 11/26, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – Ministarstvu unutrašnjih djela, 1. januar 1916.

¹³⁷ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 11/1, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 1. januar 1916.

rukama, bez hrane i osvjetljenja. Kakvo je rasulo vladalo u Baru tih dana najbolje govori podatak da tamošnje vlasti nijesu imale koga poslati u izvidnicu da im bar javi „kad neprijatelj nastupi“, jer su komplet bataljoni Crmnički, Barski, Mrkojevički i Šestansko-selački otišli kućama.¹³⁸ Oni koji su se zadržali u Baru zajedno sa narodom, opljačkali su hotel „Marina“ i italijanski konzulat. Interesantno, iako su crnogorski vojnici u Baru tih dana opljačkali sve što se opljačkati moglo, austrougarski konzulat nijesu prstom takli. Naprotiv. Čuvali su ga i namjeravali da tu Austrougarima polože oružje. („Mi smo se riješili da čekamo ovdje Austrijance i da im položimo oružje“).¹³⁹ I ono malo činovnika što je ostalo u Baru da čuva poredak, nije bilo zainteresovano da se suprotstavlja razuzdanoj rulji. Perjanici i neki Turo Mijović napustili su Dvorac na Topolici, a nešto vojnika koji su još uvijek bili lojalni vlastima nijesu uopšte bili zainteresovani da ga čuvaju od izgrednika. Naravno, da u takvim okolnostima, kada se ni pod kamen nije što ostavilo u Baru da se nije opljačkalo, ni Dvorac na Topolici nije mogao

---

¹³⁸ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 11/3, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 1. januar 1916.

¹³⁹ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 11/4, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 2. januar 1916.

biti pošteđen. „Izrodi i izdajnici najurili su na sv. Dvor sa ruljom i sve popljačkali i razlupali našu svetinju a čuvaju austrinski konzulat.“ Oblasni upravitelj u Baru, Živko Nikčević, toliko je bio pun srdžbe, ali i očajan što ne može zaštititi državnu i privatnu imovinu, da je tražio od ministra unutrašnjih djela da što prije pošalje u Bar dvije čete vojnika, kako bi se kaznili izgređnici. „Kumim Vas bogom i Gospodarevim hljebom pošaljite mi dvije čete vojnika dako ugrabe prijed neprijatelja da se izdajnici bez izuzetka strijeljaju. Kažem Vam da ovamo nema nikoga i kumijo sam Vas toliko puta osim nekoliko činovnika telegrafska i kap. Lekića sa dva oficira sve je izdajnik i izrod. Tu su svi kolovođe bez razlike.“¹⁴⁰ Ne sumnjamo da ga na Cetinju nijesu razumjeli, ali mu očito nijesu mogli pomoći. Tih dana malo je ko bio spreman u Crnoj Gori da sluša naredbe. Stoga je oblasni upravitelj u Baru bio primoran da sa najbližim saradnicima sam brani državnu i privatnu imovinu od izgređnika. I to je radio s mnogo uspjeha. Sa tri žandarma, dva vojnika i nešto činovništva uspio je da spasi da ne izgori do temelja kuća u kojoj je bila smještena agencija Društva Pulja, koju su zapalili buntovnici. I što je još važnije, spriječio je da ne izgore ostale kuće.

---

¹⁴⁰ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 11/5, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 2. januar.

Osim toga, lišio je slobode nekih pet žena koje su za vrijeme požara izlazile iz kuće Društva Pulja, pa se može pretpostaviti da su možda i one učestvovala u njenom paljenju ili pljačkanju, kao i pet vojnika Barskog bataljona koji su preko brda Volujica išli u pljačku. Takođe je doznao i imena trojice Crmničana i Barana, koji su sa ruljom naroda u večernjim satima opljačkali radnju Paška Guraša. U pljačkama su prednjačili Crmničani i vojnici Barskog bataljona, od kojih su neki javno govorili da su se potpuno odmetnuli od vlasti („Do sad smo bili vojnici a po sad kačaci“). Tako su se uostalom i ponašali. Sve što se moglo opljačkati, zapaliti i uništiti razuzadani vojnici i stanovnici barskog kraja nijesu pošteđeli. Čak su i školu u Mrkojevićima vojnici Barskog bataljona propisno „razlupali“.¹⁴¹

Nažalost, tih dana anarhija je bila prisutna i u ostalim krajevima Crne Gore, ali veoma mali broj ljudi je bio voljan da se tome suprostavi. Da bi se vojnici motivisali da održavaju red u Podgorici ministar unutrašnjih djela obećao je da će im se na ime tajina isplaćivati po 5 perpera dnevno.¹⁴² Ali za

---

¹⁴¹ DACG, MUD 1916, UO, f-172, bez broja, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 3. januar.

¹⁴² DACG, MUD 1916, UO, f-172, 40, R. Popović, ministar unutrašnjih djela – plemenskom kapetanu J. Bešiću, 8. januar.

Crnu Goru je bilo kasno. Austrougarska vojska osvajala je oprezno stopu po stopu crnogorske teritorije,¹⁴³ a njeni parlamentari došli su radi nekih pregovora na Božurovo brdo.¹⁴⁴ Dva dana kasnije, vojska se na ovom dijelu fronta potpuno otela kontroli, a vojnici Hercegovačkog odreda u Nikšiću lišili su slobode brigadira Jova Bećira, oblasnog upravitelja u Nikšiću Labuda Gojnića, brigadira Vujisića i tražili po putevima ostale komandante i činovnike kako bi ih zatvorili. Oko Nikšića su bili postavili jake straže i nikome nijesu dali da iz njega izađe, niti da razgovara sa uhapšenima.¹⁴⁵

Loše stanje na frontu primoralo je novoizabranu crnogorsku vladu da 10. januara 1916. godine zatraži primirje. Crnogorska vlada predlagala je da izvrši potpunu demobilizaciju i razoružanje crnogorske vojske uz pomoć Austrougarske, da proglasi neutralnost, da se vojska i narod ne interniraju i da kralj napusti zemlju sa počastima, koje mu kao suverenu jedne zemlje pripadaju. Ali kako je

---

¹⁴³ N. Rakočević, *Crna Gora u Prvom svjetskom ratu 1914-1918*, 167.

¹⁴⁴ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 37/2, L. Gojnić, oblasni upravitelj u Nikšiću – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 4. januar.

¹⁴⁵ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 39/2, sekretar Jovović, zastupnik oblasnog upravitelja u Nikšiću – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 6. januar.

Austrougarska insistirala na bezuslovnoj kapitulaciji, kralj je napustio zemlju 19. januara 1916. godine, a dva dana kasnije vlada je donijela odluku o raspuštanju vojske. Nakon odlaska kralja Nikole iz zemlje, kruna vlada je preuzela vlast u zemlji i naredila vojsci da se razide sa svojih položaja. Time je zemlja bila okupirana.¹⁴⁶

Crnogorska vojska počela je da polaže oružje. U Nikšiću su crnogorski vojnici predali samo državno oružje (puške i revolvere), dok crnogorske revolvare, privatne puške, sablje, lovačke puške i drugo naoružanje nijesu predavali.¹⁴⁷ To je bilo suprotno instrukcijama vlade, koja je od vojske u Nikšiću tražila da preda samo staro oružje.¹⁴⁸ Onima koji nijesu predali oružje, poput crnogorskih vojnika i oficira u Andrijevici, austrougarski komandant u Beranama poručio je preko svog poslanika Prokopija Vekovića da dođu u Berane i isto polože.¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ Živko Andrijašević, *Crnogorska politička misao (1900-1918)*, Zbornik dokumenata, rukopisna verzija, 40-41.

¹⁴⁷ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 44, G. Cerović, oblasni upravitelj u Nikšiću – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 9. januar.

¹⁴⁸ *Isto*, S. Piletić, načelnik Ministarstva unutrašnjih djela – Oblasnoj upravi Nikšić, 9. januar.

¹⁴⁹ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 50/2, kapetan S. Vulević, zastupnik oblasnog upravitelja u Andrijevici – R. Popoviću, ministru unutrašnjih djela, 9. januar.

Očito da na to nijesu bili svi spremni, pa su radiji bili da oružje sakriju ili bace, ali da ga ne predaju neprijatelju.¹⁵⁰ No, da se narod bespotrebno ne bi izlagao nedaćama, ministar unutrašnjih djela savjetovao je kapetanske vlasti u Golubovcima da svako kod koga austrougarska vojska pronade oružje rizikuje zarobljeništvo. Stoga je traženo da se vojnicima i svima koji imaju oružje saopšti da ga svi bez razlike predaju u kapetanskoj kancelariji.¹⁵¹ Ove mjere su teško padale Crnogorcima, ali prilike su bile takve da se moralo privikavati na okupaciju. Naravno, i na nove gospodare.

---

¹⁵⁰ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 54, plemenski kapetan B. Vujović – Oblasnoj upravi Podgorica, 11. januar.

¹⁵¹ DACG, MUD 1916, UO, f-172, 55/2, R. Popović, ministar unutrašnjih djela – kapetanskoj vlasti u Golubovcima, 9. januar.

**GEOSTRATEGIJSKI ZNAČAJ
MOJKOVAČKE OPERACIJE U FOKUSU
OSTALIH FRONTOVA VELIKOG RATA**

.....

Radenko Šćekić

***Veliki rat – sukob taktike XIX i
tehnologije XX vijeka***

Ove godine se obilježava stota godišnjica Prvog svjetskog rata, poznatog i kao „Veliki rat“. To je događaj koji je umnogome uticao i transformisao modernu istoriju, geopolitiku, ekonomiju. Prije jednog vijeka se čovječanstvo prvi put srelo sa fenomenom „svjetski rat“. Od tada se može uočiti svojevrsno naglo „ubrzavanje“ istorije i nevjerovatan tehnološki napredak na svim poljima. Rat takvih razmjera je bio dokaz da je tadašnji globalni tehnološki razvoj dostigao takav nivo, da je rat bio moguć na čitavoj zemaljskoj kugli, zahvaljujući razvoju tehnologije i komunikacija koje su ga i omogućavale. Razvijene pomorske linije, brzi brodovi i podmornice i širenje željezničke infrastrukture, u kombinaciji sa počecima razvoja vazduhoplovstva – bili su preduslovi za rat svjetskih razmjera. Od tog perioda ratove više ne rješava jedna ili više bitaka, već,

prevashodno, ekonomska i privredna moć. Bogatstvo resursa države, logistika i razvijena komunikacija, koje obezbjeđuju premoć na frontu, kao i nacionalna kohezija društva postaju bitan faktor u ratu, dok će opšta mobilizacija stanovništva postati uobičajena.¹ Uz kopno i more, kao tradicionalna poprišta ratnih okršaja, razvoj avioindustrije prenijeće ratne operacije i u vazduh, a u borbena dejstva uključice se nova oružja, poput: puške magacinke, mitraljeza, torpeda, tenka, bojnih otrova, podmornice, poljskih telefona, radio veze.² Prvi svjetski rat je promijenio političko-ekonomsko lice svijeta. Taj rat je transformisao svijet iz carstava u države.

---

¹ Kako ističe Pol Kenedi: „... da je Rusima bilo dopušteno da napadnu na samu Austrougarsku, ili da je Njemcima bilo omogućeno da repriziraju svoj rat protiv Francuske iz 1870, dok bi druge sile ostale neutralne, izgledi za pobjedu u jednoj ili par bitaka bi bili nepobitni i konačni. Ali je sam sistem kreiranih savezništava omogućavao da ovaj rat ne bude brzo odlučan zahvaljujući resursima saveznika koji su se međusobno pomagali“. Više u: Pol Kenedi, *Uspon i pad velikih sila*, CID, Podgorica 1999, str. 291, 293;

² Razvoj ovih novih vidova oružja umnogome je izmijenio taktiku ratovanja i sukobljene strane dugo držao u svojevrsnoj pat poziciji uz broj žrtava nezamisliv u dotadašnjoj istoriji. Više u: Džon Roberts, *Evropa 1880-1945*, Clio, Beograd 2002, str. 310-314;

Prvi svjetski rat je uništio ne samo milione života, nego i tri evropska carstva – Njemačko, Austro-ugarsko, Rusko – i sa urušavanjem Otomanske imperije, četvrto (od 1923. Turska republika). Do Velikog rata, centar svjetske moći bio je u Evropi; nakon njega, SAD i Japan su se pojavili kao velike globalne sile. Ovaj rat je takođe bio uvod u Oktobarsku revoluciju³ 1917. na prostoru Ruske imperije, a na određeni način pripremio je atmosferu za dolazak fašizma i nacizma.

Rat nikad nije neizbježan, mada uvjerenje da jeste može postati jedan od njegovih uzroka.⁴

---

³ U Donjem domu britanskog parlamenta V. Čerčil je 5. novembra 1919 izjavio: „Lenjin je poslat u Rusiju od strane Njemaca“ aludirajući na poznatu tezu da je Lenjin poslat u plombiranom vozu od strane Njemaca u Rusiju, u jeku Prvog svjetskog rata, sa ciljem izazivanja nestabilnosti i izbacivanja Rusije iz antinjemačke koalicije. – prema: S. Avramov, *Trilateralna komisija*, Institut za međunarodno pravo, Banja Luka 2000, str. 12; i u: Z.A.B. Zeman, *Germany and the Revolution in Russia*, Oxford 1958;

⁴ Prilikom povlačenja analogije između današnjice sa 1914. valja imati na umu poruku Josepha Nyea, bivšeg pomoćnika američkog ministra obrane: „Među lekcijama iz 1914. je i ona da treba biti krajnje oprezan prema analitičarima koji povlače istorijske analogije, osobito one s daškom neizbježnosti. Rat nikada nije neizbježan, premda uvjerenje da on to jest može postati jedan od njegovih uzroka.“

Prvi svjetski rat nije bio neizbježan kako mnogi zaključuju, niti je bio sasvim slučajan, kao što tvrde drugi. Rat je 1914. ipak u mnogim krugovima doživljavan kao neizbježan, a fatalistički stav je bio osnažen argumentima socijalnog darvinizma prema kojem bi rat trebalo podržati jer bi on „provjetrio vazduh“ kao dobra ljetnja oluja. Kao što je Vinston Čerčil napisao u *Svjetskoj krizi*: „Postojalo je neko čudno raspoloženje. Nezadovoljene materijalnim prosperitetom, nacije su se žestoko okrenule razdoru, unutrašnjem ili spoljnom.“⁵ Ranije su samo

---

Više na: <http://www.tportal.hr/vijesti/svijet/311360/Roubinijeva-ratna-prognoza-2014-poput-1914.html> i na: www.nspm.rs

⁵ Vinston Čerčil u radu *Svjetska kriza* dalje ističe: „... Nacionalne strasti, prekomerno uzdizane usred opadanja religije, plamtele su u gotovo svakoj zemlji sa žestinom koja bi, ako se potiskuje, eksplodirala. Gotovo svi su mogli pomisliti da svet želi da pati. Svakako, muškarci su svuda bili željni da budu odvažni.“ Više na: <http://www.arhipelag.rs/arhipelag-magazin/dzozef-s-naj-esej-2/>

Otomanska pobjeda na Galipolju dovela je do ostavke britanskog ministra pomorstva Vinstona Čerčila i obezbijedila temelje za uspon kasnijeg osnivača moderne Turske, Mustafe Kemala Atatürka. Upravo ovi regioni, južno od današnje Turske, našli su se u središtu borbi tokom Prvog svjetskog rata. Područje koje je 400 godina bilo u dubokoj historijskoj sjenci početkom XX vijeka je preraslo u centar krize kakvu danas poznajemo. Više na: Dejvid Fromkin „Šta je Prvi svjetski rat

rijetki uviđali katastrofu koja se približavala i moguće razmjere i dubinu rata.⁶ U Britaniji je prva ratna parola bila: *Posao kao i obično*, dok su ekonomisti u Njemačkoj dovodili u sumnju spremnost države za dugotrajan rat, ističući da: „čak nismo pripremili ni municiju za rat većih razmjera“.⁷ Dok je Čerin, jedan od posljednjih austrougarskih ministara spoljnih poslova, tačno procijenio stvari po sudbinu monarhije.⁸ Izjava koja se pripisuje jednom od vođa boljševika, Lavu Trockom: „Vas možda ne zanima rat, ali vi

---

učinio Bliskom istoku – mir, kojim je okončan svaki mir“, *Vijesti*, 9. februar 2014.

⁶ Moltke je još 1905. rekao njemačkom caru da će naredni rat biti: „rat između naroda koji se neće odlučiti u jednoj bici, nego će predstavljati dugu, isrpljujuću borbu koja neće priznati poraz dok sve njene snage ne budu potpuno slomljene; rat koji će, čak i ako mi (Njemačka) izađemo kao pobjednici, naš narod do kraja iscrpsti“ – više u: C. Barnett, *The Sword-bearers*, London 1963, str. 34; prema: Dž Roberts, *Evropa 1880-1945*, Clio, Beograd 2002, str. 310;

⁷ H. C. Meyer, *Mittleuropa in German Thought and Action 1815-1945*, The Hague 1955, str. 123; prema: Dž Roberts, *Evropa 1880-1945*, Clio, Beograd 2002, str. 314;

⁸ Čerin je u tom kontekstu istakao sljedeće: „Morali smo da umremo. Mogli smo da biramo način na koji ćemo umrijeti i odabrali smo najužasniji“. – Alen Tejlor, *Habzburška monarhija*, Clio, Beograd 2001, str. 263;

zanimajte njega“, – u najboljem odslikava ratnu atmosferu i euforiju.⁹ Čak i nakon ogromnih ljudskih gubitaka na ratištima, jedan njemački sociolog je isticao: „Ovaj rat tiče se časti a ne teritorijalnih i ekonomskih dobiti“. ¹⁰ Ovo je bio nacionalni rat najvećih razmjera do tada. ¹¹ Nedugo

---

⁹ Patriotizam je tada širom Evrope bio na vrhuncu, podstakavši neophodan elan koji je bio neophodan ratu. Narodne mase koje su čule njemačkog cara kako govori „ne znam ništa o partijama“, prihvatile su obavezu lojalnosti svojoj naciji, bespogovorno kao i oni koji su pjevali ispred Bakingamske palate u Londonu: *God save the King* (Bože čuvaj kralja!). Rusko preimenovanje dotadašnjeg naziva Sankt Petersburg u Petrograd, baš kao što je i Britanska kraljevska porodica u Londonu uzela ime *Vindzor*, umjesto dotadašnjeg *Hanover*, samo su primjeri nacionalnog patriotizma. Prema: Dž Roberts, *Evropa 1880-1945*, Clio, Beograd 2002, str. 308, 334;

¹⁰ Max Weber u H. Kohn, *The Mind of Germany*, London 1961, str. 285; prema: Dž Roberts, *Evropa 1880-1945*, Clio, Beograd 2002, str. 308.

¹¹ „Njemci su pokušali da organizuju jednu Poljsku legiju da krene protiv Rusije, organizovali pobunu u Irskoj i planirali stvaranje nezavisne ukrajinske i finske države a u Turskoj vidjeli bazu za subverzivno djelovanje muslimana u britanskim kolonijama, tako da će revolucionarni nacionalizam snažno ojačati tokom rata“. Više u: Franz Fisher, *Germany's Aims in the First World War*: Chapter 4,

nakon izbijanja rata, kada su njemačkog kancelara Teobalda fon Betman-Holvega pitali da objasni šta se u stvari dogodilo, odgovorio je: „O, kad bih samo znao!“ Možda da bi sebe oslobodio krivice, tvrdio je „da je rat bio neizbježan“. Isto tako, britanski ministar spoljnih poslova, ser Edvard Grej, tvrdio je da „nije bilo toga ko ga je mogao spriječiti“.¹²

Njemački plan za vođenje rata – *Šlifenov plan* je predviđao opasnost vođenja rata na dva fronta. Zbog toga je bilo neophodno da Njemačka brzo eliminiše jednog protivnika prije nego što bi se obračunala sa drugim. Plan je predviđao brzu mobilizaciju i iznenadni snažan zaobilazni manevar kroz Belgiju i Luksemburg, čija bi neutralnost bila zanemarena, kako bi se Francuska porazila prije nego što sprovede mobilizaciju. Poslije pobjede

---

The promotion of revolution, London 1967.

Države koje su stvorene na Bliskom istoku, nakon 1914. i granice koje su tada povučene i danas mnogi njihovi građani i susjedi smatraju nelegitimnim. Američki historičar Dejvid Fromkin u radu *Mir kojim je okončan svaki mir* piše da legitimnost država u ovom regionu potiče ili iz tradicije, ili iz moći i korijena njihovih osnivača ili je uopšte nema. Više na: Dejvid Fromkin „Šta je Prvi svjetski rat učinio Bliskom istoku – mir, kojim je okončan svaki mir“, više u: *Vijesti*, 9. februar 2014.

¹² Više na: <http://www.diplomatija.com/>

nad Francuskom, njemačka armija bi željeznicom bila prebačena na istok gdje bi uništila rusku armiju, kojoj bi trebalo znatno više vremena da mobilize svoje trupe i prebaci ih do granice.¹³ Francuski plan XVII je predviđao brz prodor u Rursku oblast, koja je predstavljala srce njemačke industrije, što je u teoriji trebalo da onemogući Njemačku za dalje vođenje rata. Ruski plan XIX predviđao je mobilizaciju ruskih snaga, i njihovo raspoređivanje duž granice sa Austrougarskom i Njemačkom. Sva tri plana oslanjala su se na brzinu kao na jedan od odlučujućih faktora za pobjedu. Takođe, planovi Francuske, Njemačke i Rusije su bili naklonjeni ofanzivnim dejstvima što je bilo u očiglednoj suprotnosti sa realnošću i razvojem situacije na terenu.¹⁴ Moglo bi se konstatovati da je rat u svojim realnim okolnostima bio sudar tehnologije 20. vijeka sa taktikom i strategijom 19. vijeka. Nadmoć u proizvodnoj snazi, količini oružja, hrane, kvalitetu logistike – faktori su koji

---

¹³ Prema: Fischer, Fritz. *Griff nach der Weltmacht: Die Kriegzielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914-1918* (published in English as *Germany's Aims in the First World War*).

¹⁴ Više u: Snyder, Jack. *Ideology of the Offensive*. Cornell University Press, 1984; Dupuy; Trevor N., Colonel, *Numbers Predictions, and War*. Philadelphia: 1979. i u: <http://www.firstworldwar.com/maps/warplans.htm>

će se na kraju pokazati kao odlučujući. Idealizam i euforija su brzo splasnuli tokom 1915. i 1916. nakon katastrofalnih žrtava na frontovima i sa uništenjem najboljih armija. Vojni stratezi velikih sila su u startu previdjeli značaj i ulogu novih oružja, koja će učiniti teškim operacije pomorskih flota u tradicionalnom stilu i učiniti nemogućim tradicionalni rat manevrisanjem na kopnu gdje su vojnici natjerani na rovovsku borbu.¹⁵

Balkansko poluostrvo kao geostrategijski pravac prodora Centralnih sila

Prvi svjetski rat i dalje izaziva interesovanje, kako naučnika, tako i publicista i političara. Polemike o njegovim korijenima nisu okončane ni u nauci, ni u javnosti. Moglo bi se istaći da teško u istoriji čovječanstva postoji besmisleniji i dramatičniji period od onog koji je prethodio i bio uvertira za njega.¹⁶ Borba za kolonije između dva

---

¹⁵ Pol Kenedi, *Uspon i pad velikih sila*, CID, Podgorica 1999, str. 291; Više o problemima vojne strategije tokom Prvog svjetskog rata, kod: Strachan, *European Armies and the Conduct of War* i E. Schmitt, *The World in the Crucible 1914-1919*, New York, 1984.

¹⁶ Kako ističe Roberts: „Prvi svjetski rat je od početka bio skup ratova, a ne sukob dvije strane“ - Džon Roberts, *Evropa 1880-1945*, Clío, Beograd 2002, str. 318.

neprijateljska bloka, na koja su se podijelile vodeće svetske sile i njihovi suprotstavljeni interesi, prelamali su se i preko Balkanskog poluostrva. Nemačka i Austrougarska nastoje da prodru na istok. Prostor Balkanskog poluostrva predstavljao je zonu sukobljenih geopolitičkih interesa. Postoje i različita gledišta je li nacionalizam isprovocirao rat ili je rat isprovocirao nacionalizme? Citirajući Vinstona Čerčila, koji je isticao da: „Balkan proizvodi više istorije nego što može konzumirati“, može se i zaključiti da se u kontekst Balkana može staviti bilo koji drugi dio svijeta, jer je „Balkan dio svijeta koji se bori protiv onih koji stvaraju istoriju“. ¹⁷ Odredba Versajskog mira, nedvosmislena je i decidna: „Rat je počeo 28. jula 1914. austrougarskom objavom rata Srbiji“, i bio je „nametnut (državama pobjednicama) agresijom Njemačke i njenih saveznika“. ¹⁸ Njemačka je 1. avgusta 1914. objavila rat Rusiji, koja je i dalje sprovodila mobilizaciju. Od Francuske je zatražena deklaracija neutralnosti. Pošto odgovor Francuske nije bio dovoljno provokativan, izmišljen je vazdušni napad

---

¹⁷ Prema: „Nacionalizam je slijepa ulica historije“, prva od deset naučnih debata pod nazivom *Rat koji je promijenio svijet*, Sarajevo, 28. jun 2014; više na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/nacionalizam-je-slijepa-ulica-historije>

¹⁸ Prema: Robert M. Hejden, „Rat je počeo sa agresijom na Srbiju“, *Politika*, 30. jun 2014.

na Nirnberg kako bi se opravdala objava rata 3. avgusta. Krajnja ironija čitavog slijeda događaja je da je osnovna ideja cijelog sistema predratnih saveza: opasnost od sukoba Austrougarske i Rusije, na neki način izgubljena iz vida. Jer je tek 6. avgusta Austrougarska konačno objavila rat Rusiji – što je u nekom smislu i krajnji dokaz da su glavnu ulogu u krizi 1914. i njenom razvoju imale odluke done-sene u Berlinu.¹⁹ Diplomacija je budućnost gradila na vještini manipulacije, dvoličnosti i umijeća tajnih dogovora.²⁰ Rat koji je trebalo da bude onaj

---

¹⁹ „Velika Britanija je postavila ultimatum da se poštuje neutralnost Belgije od strane Njemačke i to je ignorisano, tako da je to omogućilo Britaniji da 4. avgusta uđe u rat. Francuski savez sa Rusijom nije ni stupio na snagu jer ju je Njemačka preduhitrila time što ju je napala“. Više u: Džon Roberts, *Evropa 1880-1945*, Clio, Beograd 2002, str. 305-6;

²⁰ Tako je Turska 3. avgusta 1914. javno obznanila da će ostati neutralna država u ratu koji je počinjao, ali je još prethodnog dana tajno sklopila savez sa Njemačkom prihvatajući da postane članica bloka Centralnih sila. I sile Antante su u proljeće 1915. povele pregovore o podjeli ostataka „bolesnika sa Bosfora“, odnosno Turske, priznajući pravo Rusiji na aneksiju moreuza i Carigrada. Bilateralnim sporazumom iz maja 1916. sile Antante su se dogovorile i o podjeli azijskih dijelova Osmanskog carstva, dok bi i Italiji bio dat jedan dio. Više u: Andrej Mitrović, *Vreme netrpeljivih*, CID, Podgorica 1998, str. 18;

koji će staviti tačku na sve ratove, u stvari je bio početak svih modernih sukoba, pokretač „čeličnih oluja“, kako je opisao njemački oficir Ernst Junger u svojim memoarima o rovovskom ratovanju.²¹

Centralne sile su činile države Njemačka, Austrougarska, Turska i Bugarska, koje su se borile protiv sila Antante tokom Prvog svjetskog rata. Naziv potiče od toga što su sve nalazile između Rusije na istoku i Francuske na zapadu. Centralne sile su, svaka iz svojih interesa nastojale da ovladaju geostrategijski važnim prostorom Balkanskog poluostrva. Iz ugla same Austrougarske, svrha rata je bio sam rat. On je, izgleda, sam sebi bio cilj. Višedecenijski nagomilani problemi u carevini koji su se dugo vukli neriješeni, mogli su zahvaljujući ratu, jednostavno da se precrtaju – barem se tako u Beču smatralo. Austrougarska je ušla u rat namjerno da otkloni prijetnju rastućeg slovenskog nacionalizma i obezbijedi neophodnu

---

²¹ „Sporazumom Sajks - Piko iz 1916, tajno je podijeljena bivša Otomanska teritorija na Bliskom istoku, na britanske i francuske zone uticaja. A u drugom ratnom obećanju, Balforovoj deklaraciji iz 1917, Britanija je podržala stvaranje „nacionalne domovine“ za Jevreje, postavljajući osnovu za nastanak Izraela ali i višedecenijski svjetki sukob (Izrael - Palestina). Istoričari od tada raspravljaju o ovoj složenoj diplomatiji i njenim kobnim posljedicama“. Više na: „Prvi svjetski rat – stogodišnji tragovi napretka i razdora“, *Vijesti*, 27. januar 2014.

koheziju u višenacionalnoj i složenoj carevini. Jer, nakon balkanskih ratova 1912/13. obistinila su se predskazanja Genca, Alberta Sorela i grofa Andrašija: Austrougarska je postala evropski „bolesnik“, zamijenivši propadajuće Osmansko carstvo.²² Iako su se tokom trajanja rata, ciljevi Beča često razilazili od ciljeva Berlina po mnogim pitanjima, Austrougarska je morala da bespogovorno sluša zapovijesti svog moćnog saveznika.²³ Vlasti u Berlinu pozdravile su mogućnost ograničenog rata između Austrougarske i Srbije, nadajući se da će biti uništen panslavizam koji je predstavljao prijetnju njihovom savezniku i da će Rusija ponovo doživjeti diplomatsko poniženje kao 1908/9. tokom Aneksione krize.²⁴ Navodno,

---

²² Nacionalno načelo je uzimalo maha na svim granicama Habzburške monarhije. Očuvanje Osmanskog carstva u Evropi bio je suštinski element habzburške spoljne politike, od Meterniha do Erentala. Stvaranje Albanske države 1913. uz pomoć Habzburške monarhije, trebalo je da predstavlja dokaz da je Austrougarska još uvijek moćna i sposobna da nametne svoju volju kao velika sila, – više u: Alen Tejlor, *Habzburška monarhija*, Clio, Beograd 2001, str. 259, 262;

²³ Rothenber u *Army of Francis Joseph*, dao je opsežnu analizu austrougarske vojne politike. Prema: Pol Kenedi, *Uspón i pad velikih sila*, CID, Podgorica 1999, str. 292;

²⁴ „Njemačka vojska je svakako željela rat sa Rusijom prije nego što ona postane nepobjediva ojačanjem armije“ – Dž.

vjekovno suparništvo između Slovena i Tevtonaca korišćeno je kao habzburško oruđe pomoću koga se ta dinastija održavala na površini.²⁵

Austrougarska monarhija je objavila rat Srbiji. Crna Gora nije čekala, niti i jednog momenta dvoumljenje ili kolebljivost, već je, iako krajnje materijalno iscrpljena i vojnički desetkovana prethodnim ratovima, stala na branik časti držeći front dug pet stotina kilomentara, a, docnije, pred Mojkovcem, obezbijedila odstupnicu Srbijanskoj vojsci. Ubistvo njenog prijestolonasljednika u Sarajevu 28. juna 1914. godine od strane mlado-bosanaca Gavrila Principa, Austrougarska je uzela za povod da okrivi Srbiju kao organizatora atentata i da joj objavi rat 28. jula 1914. nastojeći da ostvari svoje planove prodora na Bliski istok. Crna Gora, mada nije optuživana za saučesništvo u sarajevskom atentatu i mada je Austrougarska na nju vršila pritisak da u predstojećem ratu zadrži neutralnost, od prvog dana se solidarizovala sa Srbijom i stala na njenu stranu, što se vidi iz razmjene telegrama između dvije vlade, kao i crnogorskoga kralja i regenta Srbije. Crnogorska narodna skupština sazvana je 1. VIII 1914. godine u vanredni

---

Roberts, *Evropa 1880-1945*, Clio, Beograd 2002, str. 304;

²⁵ „Ono je takođe korišćeno i kao mađarsko oruđe kojim su motivisali Njemce da služe njihovim interesima.“ - Alen Tejlor, *Habzburška monarhija*, Clio, Beograd 2001, str. 261.

saziv. Toga dana na okupu su bili svi poslanici. Bili su prisutni i strani poslanici na Cetinju, a galerije su bile pune naroda. Predsjednik Narodne skupštine, Milo Dožić, otvarajući zasijedanje, u pozdravu upućenom narodnim poslanicima i ostalima prisutnim, rekao je da su se poslanici sastali u „srećan čas“ za „čitav srpski narod“ i pozvao ih da „patriotski reku svoju riječ“. Potom je uzeo riječ predsjednik Vlade, divizijer (general) Janko Vukotić, pozdravio narodne poslanike, ukazao na sudbonosno vrijeme u kome su se Srbija i Crna Gora našle i rekao da je Vlada učinila sve „da se i u ovoj prilici odužimo nacionalnoj zadaći“. Narodni poslanici, koji su uzeli učešća u raspravi – Janko Tošković, dr Nikola Škerović, Mitar Vukčević, dr Filip Dobrečić, Stanko Obradović i dr Sekula Drljević – u kraćim govorima su istakli da je Austrougarska vjekovni neprijatelj srpskog naroda; da hoće da mu priredi novo Kosovo; da je ugroženošću nezavisnosti Srbije ugrožena i nezavisnost Crne Gore; da Austrougarska ne napada samo Srbiju, nego preko nje napada ujedinjenje srpskih zemalja u jednu srpsku državu; da objava rata Srbiji odmah povlači sa sobom i objavu rata Crne Gore Monarhiji. Ovih šest poslanika bili su predstavnici sve četiri političke grupe u Narodnoj skupštini, jer u Crnoj Gori tada nije bilo političkih stranaka. Crnogorska narodna skupština je jednoglasno

usvojila rezoluciju kojom je kraljevska Vlada najodlučnije pozvana „da na ta nasilja (progone jugoslovenske braće – N. R.) i nametnuti nam rat (napad na Srbiju – N. R.) odgovori ratom. Nek zagrljena braća polete složno u sveti boj“. Odluka Crnogorske narodne skupštine bila je izraz želja cijelog crnogorskog naroda. Kod Narodne skupštine, kao što se vidi, nije bilo ni trunke kolebanja u pitanju solidarnosti sa Srbijom i objave rata Austro-ugarskoj monarhiji. Shodno odluci Narodne skupštine, kralj Nikola 6. VIII 1914. godine izdaje proklamaciju Crnogorcima, kojom saopštava da je „primoran“ da ih za nepune dvije godine „i po treći put pozove u rat – u sveti rat za slobodu srpstva i jugoslovenstva“, pa dalje, između ostalog, kaže: „Austrija je objavila rat našoj dragoj Srbiji, objavila ga je nama; objavila ga je srpstvu i cijelom jugoslovenstvu“.²⁶ Ukupna jačina crnogorske vojske je bila oko 43.000 vojnika, 61 mitraljez i 141 artiljerijsko oružje. U odnosu na austro-ugarske agresore, Crna Gora je imala četiri puta manje vojnika i šestostruko inferiorniju artiljeriju. Pored toga, crnogorska vojska je oskudijevala u municiji, odjeći i hrani. A pored dobro opremljene austro-ugarske vojske, crnogorski vojnici su morali odbijati upade albanskih jedinica, koji su podstrekavani

---

²⁶ *Istorijski zapisi* (broj 3-4, za 1988. godinu) Novica Rakočević.

od strane austrijskih agenata. Na lovcenskom frontu razlika je bila još izraženija, jer su austrougarske trupe imale šest puta brojniju vojsku i dominirale sa dvanest puta više artiljerijskih oruđa.²⁷ Balkansko ratište nije bilo pripremljeno za rat sa Austrougarskom, Bugarskom, Njemačkom – jer za to nije bilo ni vremena ni sredstava. U vrtlogu ratnih priprema u Evropi, nespremna za novi rat nakon tek završenih balkanskih ratova, Crna Gora se našla na udaru vojske jedne velike carevine.

Mojkovačka operacija 1915/1916. godine

Znameniti mislilac iz vremena prosvjetiteljstva, Montesquije, pored ostalog, napisao je: „Srećni su oni narodi koji su imali dosadnu istoriju“. Crna Gora i Crnogorci nijesu imali sreću da pripadaju tim narodima. Naprotiv, imali su sasvim drugačiju istoriju – ratovima ispunjenu. Jedno od svjedočanstava te i takve istorije jeste i Mojkovački boj, na Badnje večer i Božić 1916. godine, kada su se sudarile austrougarska soldateska i crnogorska Sandžačka vojska – na nož i bajonet. Opjevan i kao „Termopilaska epopeja“, Boj na Mojkovcu, od kojeg nas dijeli jedan vijek, ubraja se među one istorijske fenomene koji svjedoče o tome kako

---

²⁷ *Operacije crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1954, str. 429-423.

jedan istorijski događaj, s vremenom, nadržava sebe i prerasta u legendu.²⁸

Danas smo ovdje da osvjetlimo operacije crnogorske Sandžačke vojske u Velikom ratu. U čast i pomen sjenima učesnika Mojškovačke operacije, crnogorskog Termopila, bitke iz inata i očaja, bitke za vojničku čast i ljudsko dostojanstvo. U istoriji crnogorskog ratovanja i za slobodu „borbe neprestane“, Mojškovačkoj bici po mnogo čemu pripada posebno mjesto. Inače, sama Mojškovačka bitka predstavlja samo završnu fazu i potonji čin operativnih dejstava Crnogorske vojske u Sandžaku i tromjesečnih krvavih borbi koju je ona vodila protiv, po svemu nadmoćnijeg neprijatelja, osim po borbenom moralu. Štiteći svoje sjeverne granice, Crnogorska vojska je na ogromnom prostoru od Višegrada do Albanije bila jedina zaštitnica srbijanskoj vojsci u povlačenju. U toj crnogorskoj tzv. Sandžačkoj vojsci bilo je dvije trećine njenog ukupnog sastava.

Iako boj na Mojškovcu na Badnji dan i Božić 1916, s obzirom na vrijeme, mjesto i prilike pod kojima se odigrao, predstavlja krunu dotadašnjih borbi, ipak je on samo jedna faza u operacijama od 22. oktobra 1915. do 21. januara 1916. godine, od Drine i Javora do starih granica Crne Gore.

---

²⁸ Pavle Ljumović, *Boj na Mojškovcu*,

Mojkovačka bitka je, zapravo, samo završna faza jedne veće vojne operacije poznate pod nazivom *Mojkovačka operacija*, a odnosi se na dejstvo crnogorske Sandžačke vojske jačine od oko 30.000 vojnika, koja je branila front od Bokokotorskog zaliva pa sve do Zlatibora i Užica od oktobra 1915. do januara 1916. godine. Boj na Mojkovcu i borbe kod Berana i u kanjonu Tare u januaru 1916. godine čine završni dio Mojkovačke operacije u kojoj je crnogorski vojnik bio spreman da ratuje do konačne pobjede.

Kada je austrougarska vojska primijetila da Srbijanska vojska ima namjeru da se povlači preko teritorije Kraljevine Crne Gore, shvatila je da bi presijecanjem tog pravca u potpunosti razorila srpsku vojsku i istovremeno zauzela Crnu Goru. Austrougarske trupe su nadomak Mojkovca zaustavljene i nijesu mogle dalje, pa je austrougarska Vrhovna komanda bila prinuđena da pregrupiše snage za odsudan napad na Crnogorce, kako bi ih uništila i vojnički dotukla. Težište odbrane na glavnom udaru austrougarskih snaga preuzela je crnogorska Sandžačka vojska je kod Mojkovca. Napad je povjeren Trećoj austrougarskoj armiji, koja je ojačana. Ona je izvučena iz sastava Makenzenove grupe armija, a njen komandant, general Keviš, je dobio zadatak da likvidira crnogorsku Sandžačku vojsku i da, istovremeno, zapriječi prolaz srbijanskoj vojsci,

koja se ka moru povlačila kroz Crnu Goru. Težište i glavni napad bi uslijedio na tzv. mojkovačkom i tarskom pravcu. Vremenske prilike, takođe su bile nepovoljne u ovo doba godine. Stalno su se smjenjivali kiša i snijeg, uz snažan olujni vjetar. Stezao je ljuti mraz, a svi putevi su bili zavijani. Za zatvaranje najosjetljivije tačke na cijelom frontu – mojkovačke kapije, Serdar Janko Vukotić je postavio Prvu sandžačku brigadu kojom je komandovao brigadir Petar Martinović. Prilaze Mojkovcu branili su: Kolašinska brigada, brigadira Miloša Medenice; Bjelopoljska brigada, kapetana Grujice Grdinića i Drobnjačko-uskočkog komandira Jovana Žižića, zatim Izviđački odred, kapetana Krsta Popovića, Prvi i Treći regrutski bataljon, kapetana Marka Samardžića i poručnika Pera Đuraškovića i artiljerija, majora Mila Đukanovića. U naoružanju crnogorske Sandžačke vojske su bile ruske puške 7,62 mm, zvane „moskovke“. Mitraljeza sistema „maksim“, u cijeloj Sandžačkoj vojsci je bilo 39, tj. onoliko koliko i bataljona, a na mojkovačom ratištu bilo ih je osam, po jedan na svaki bataljon. Baterija je raspolagala sa 25 topova, raznih sistema i kalibara. Drugog naoružanja nije bilo. Vojska je bila obučena, uglavnom u domaće ruho – što je ko ponio ili dobio od kuće, to je i nosio. Moral je bio u mentalnom biću svakog Crnogorca. Stvaran vjekovima ranije, on je imao sopstveni kriterijum moralne vrijednosti –

čojstvo i junaštvo. Na osnovu ovih moralnih odrednica kod Crnogoraca – ratnika se stvarao moralni kodeks koji je podrazumijevao što on u ratu treba da čini, odnosno što ne treba da čini. Princip junačkog neuzmaha pred neprijateljem bio je prisutan kod svakog vojnika serdara Janka Vukotića, bila je prisutna i svijest o neprolaznim vrijednostima za koje se valja žrtvovati. Borba za očuvanje slobode i odbranu zemlje je „ljudska dužnost najsvetija“.²⁹

Austrougarska vojska je prema Mojkovcu angažovala dvije divizije: 53. generala Pongraca i 62. generala Kalzera – ukupno 14.000 vojnika dobro naoružanih i obučeni za borbu u planinskim predjelima. Jedinice su bile u sljedećem rasporedu: pukovnik Karpelus sa svojom 17. brigadom je bio prema Izviđačkom odredu, kapetana Krsta Popovića; brigada generala Švarca je raspoređena na sjevernim padinama Razvršja, do rijeke Lepešnice, brigada generala Rajnera ka Bojnoj Njivi i Uloševini; brigada pukovnika Špidlera iz 62. divizije nalazila se u Prošćenju, prema Bjelopoljskoj brigadi. Nizvodno, na Tari, angažovane su 209. landšturmiska brigada i grupe pukovnika Vučetića i Vukadinovića, oko 800 vojnika. Njima su bile suprotstavljene jedinice Odrane Tare (Sandžačka i Pljevaljska brigada), ojačane dvjema brdskim baterijama sa

---

²⁹ Pavle Ljumović, *Boj na Mojkovcu*,

osam topova. Crnogorska Sandžačka vojska je bila naoružana zastarjelim puškama „moskovkama“, 25 topova raznog kalibra i 8 mitraljeza, sa malo municije, a austrougarska modernim „mauzerkama, 45 topova i na desetine mitraljeza sa ogromnom količinom municije. Serdar Janko Vukotić je komandovao sa 6.500 vojnika, a pod komandom generala Vilhelma fon Rajnera je bilo 20.000 vojnika. Bio je to odnos snaga u vojnoj sili i naoružanju dvije vojske, uoči glavnog okršaja. Crnogorska vojska imala je karakter opštenarodne vojske, zasnovane na plemenskoj ili bratstveničkoj organizaciji. Za Crnogorce je svaki rat kroz istoriju bio opštenarodni i svi su – od najmlađih do najstarijih – učestvovali u odbrani zemlje. Pored lične hrabrosti i neustrašivosti, doprinijelo je i to što su bili naoružani puškama „moskovkama“ koje su za 30 santimetara bile duže od austrougarskih „mauzerki“, što je bila znatna prednost u borbi prsa u prsa. Sa vojnog aspekta, ishod mojškovačkog boja bio je neriješen – nijedna ni druga strana nije pobijedila, zadržale su svoje položaje, na kojima su bile uoči samog boja. Ali, s obzirom na silu koju su primili na sebe, a da nijesu poklekli, branioci Mojkovca su, nesumnjivo, izvojevali pobjedu i, s punim pravom i pokrićem, Mojškovački boj mogu upisati među najblistavije pobjede u svojoj vjekovnoj borbi za slobodu. Sandžačka vojska je zaustavila neprijatelja na Mojkovcu

i Tari, nije mu dozvolila da pređe „mojkovačka vrata“ i time obezbijedila odstupnicu i posljednjim djelovima srpske vojske kroz Crnu Goru, i u potpunosti ispunila svoj zadatak. Pokazala je još jednom kako je nepokoriva vojska koja je odlučna da se bori za svoju zemlju, za svoju slobodu, bez obzira na to kolika je sila nasrnula na nju. Crnogorska Sandžačka vojska je hrabro branila svoju zemlju i pružila velike usluge, posebno srpskoj vojsci. Mnogi historičari, a i vojni stručnjaci, naročito u novije vrijeme, iznose tezu da je Mojkovački boj bio nepotrebno gubljenje života, jer je, već tada, i svaki vojnik a ne komandant bio svjestan da, bez obzira na ishod borbe, Crna Gora ne može biti spasena, a srpska vojska je sa svojim posljednjim jedinicama bila kod Skadra. Ali, koliko je ispravno sada, sa velike vremenske distance, suditi o pogrešnosti taktike Sandžačke vojske i njenog angažovanja u boju na Mojkovcu – veliko je pitanje.³⁰

Postavljajući smisao odbrane Mojkovačkih vrata, nakon prolaska glavnine srpskih trupa koje su se povlačile prema Albaniji, u nauci preovladava mišljenje da tu bitku Crnogorci nijesu mogli izbjeći. Nju je nametnula austrougarska vojska koja je spremila opsežan konačni napad na sve crnogorske frontove (lovćenski, hercegovački,

---

³⁰ Pavle Ljumović, *Boj na Mojkovcu*.

sandžački).³¹ Mojškovački pravac je bio uporišna tačka na tom frontu. Zato se iz strategijskih razloga morala dati odsudna bitka. Na mojškovačka vrata nasrnule su austrougarske snage, tzv. grupa generala Rajneta, ukupne jačine oko 14.000 vojnika. Dočekujući brojnijeg i nadmoćnijeg neprijatelja na mojškovačkim položajima, pod komandom serdara divizijara Janka Vukotića, proslavile su se Kolašinska brigada, bataljoni Uskočki i Drobnjački, dva regrutska bataljona, Prva sandžačka divizija, Bjelopoljska brigada i Vasojevički odred. Završni čin Mojškovačke bitke odigrao se u božićne dane 6. i 7. januara 1916. godine. Mojškovačka bitka je tako ostala upamćena kao jedna od najvećih pobjeda u crnogorskoj vojnoj historiji, ali i posljednja u kojoj su Crnogorci sudjelovali kao dio vojske vlastite nezavisne države. Najveći značaj ove bitke ogleda se u tome što je austrougarska vojska spriječena da presječe povlačenje srpske vojske preko albanских planina, i dalje na Krfu. Nažalost, ubrzo je došlo da razoružavanja crnogorske vojske, o čemu je odluku donijela crnogorska vlada. Zbog odsustva kralja, vlada je naredila Janku Vukotiću, da se vojska razoruža, napusti bojne položaje i vrati kućama, a municija i oružje da se ostave u kasarnama i magacinima. Crnogorska vlada kapitulirala je deset dana poslije mojškovačke bitke, tačnije 22. januara.

---

³¹ Marijan Miljić, *Mojškovačka bitka – Crnogorska Troja*.

Mojkovački boj je predstavljao taktičku pobjedu crnogorskog oružja. Dva dana prije opšteg napada na Lovćen, djelovi Treće austrougarske armije su otpočeli sa napadom na front crnogorske Sandžačke vojske. Sa ciljem onemogućavanja slanja sa ovog fronta na pravac glavnog udara – Lovćen. Težište austrougarskog udara je bilo prema rejonima Berana i Mojkovca, kako bi se tu vezale crnogorske jedinice. Sandžačka vojska je na razuđenom frontu dugom 140 km koji se prostirao od Čakora do Šćepan Polja, imala oko 16.000 slabo opremljenih vojnika. Prva sandžačka divizija je na prostoru od Ribarevina do Dobrilovine imala na raspolaganju 6.500 vojnika, 8 mitraljeza i 25 topova.³² Taktičkom pobjedom kod Mojkovca i čvrstim držanjem Čakorskog odreda, na pravcu Peć – Andrijevice, spriječen je agresor da preko Mojkovca i Andrijevice prodre u unutrašnjost Crne Gore. Iako je na Cetinju 25. januara potpisana odredba o polaganju oružja crnogorske vojske, Crna Gora formalno-pravno nije kapitulirala, jer krnja vlada nije imala po crnogorskom ustavu legitimitet da zaključuje mir i kapitulaciju. Po Ustavu je samo kralj Nikola mogao da objavljuje

---

³² Božidar Kasalica, Marko Kadić, „Operacije Crnogorske vojske 1914-1916 godine“, *Matica*, str. 144, Cetinje – Podgorica, 2015. (zbornik radova).

rat i zaključuje mir.³³ Ukupan broj poginulih, ranjenih i nestalih crnogorskih vojnika tokom Velikog rata je bio oko 20.000.³⁴ Nakon 17 mjeseci borbenih operacija januara 1916. Kraljevina Crna Gora je doživjela vojni slom.

Jedan vijek kasnije – pijetet i poštovanje prema mojkovačkim junacima

Filozof Fihte je, s mnogo razloga, rekao: „Mi smo ono što pamtimo“. Vlasti ozbiljnih zemalja su u punoj meri svjesne onoga što je jasno istakao Kisindžer: „Istorija, to je pamćenje države“.³⁵ Rat se može smatrati, kako je rekao pruski strateg Karl Fon Klauzevic, „nastavkom politike drugim sredstvima“. Evropski lideri 1914, pošto nijesu uspjeli da postignu zadovoljavajuće kompromise, pomirili su se sa neizbježnošću rata (iako neki sa više oduševljenja). Kako je rekao istoričar Kristofer Klark, oni su „mjesečareći“ ušli u rat.³⁶ Pojedini

---

³³ Novica Rakočević, „Lovčenski odred u Prvom svjetskom ratu“, *Istorijski zapisi*, sv 2, 1966, str. 198.

³⁴ *Operacije crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu*, str. 534.

³⁵ Dragomir Anđelković, *Istorijski inženjering*, 11. mart 2009, www.nspm.rs

³⁶ „Dok 2014. naizgled ima malo sličnosti sa 1914, one imaju jednu zajedničku karakteristiku: rizik da će sve složenije

istoričari prave analogiju 2014/1914, ističući da današnje vrijeme sve više liči na ono koje je prethodilo Prvom svjetskom ratu. Tada se govorilo o „umornom divu“, a i danas postoji zamor više velikih sila a ima i puno regionalnih kriza.³⁷

Austrougarski pukovi su su bezuspješno nastojali da od 17. decembra do 10. januara probiju odbranu Crnogoraca na mojkovačkim položajima.³⁸ Iz vizure tadašnje austrougarske komande, mojkovačka bitka je odlučena bez pobjednika. Ali agresor nije uspio ostvariti svoj cilj. Sa druge strane, crnogorska vojska, iako malobrojnija, slabije opremljena, izmorena i izgladnjela, je

---

bezbjednosno i političko okruženje ovladati liderima koji ni po čemu nisu izuzetni. Prije nego što postanu svjesni rizika, situacija bi mogla izmaći kontroli“. Više na: Dominik Moazi, „Povratak mjesečara“, više na: *Vijesti* 1. jul 2014.

³⁷ „Bilo je vrlo privlačno pojednostaviti stvari i prebaciti krivicu samo na jednu državu, ali problem je kada se danas toj temi pristupa na isti način“, naglasio je i dodao „da nije bilo *dobrih i loših* momaka, već se radilo o sukobu različitih interesa. Gavriilo Princip i njegovi pomoćnici nisu bili teroristi, već hrabri, posvećeni i bogati idealima, ali siromašni iskustvom“, kazao je istoričar Kristofer Klark sa Kembridža na Međunarodnom simpozijumu o Prvom svjetskom ratu održanom u Zagrebu. *Tanjug*, 5. maj 2014.

³⁸ Radomir Rakočević, *Ratna hronika Potarja 1912–1918*, Matica, Mojkovac, 2013, str. 64.

uspjela u surovim zimskim uslovima da zaustavi prodor agresora. Uz velike žrtve na obje strane.

Uništavajuća bitka tipa *Kana*, po receptima feldmaršala Šlifena, bila je osnova strategije pri agresiji na Crnu Goru i Srbiju. Primjenjujući ovakvu strategiju pod Mekenzenom, agresorske trupe su doživjele neuspjeh u sukobima sa crnogorskom i srbijanskom vojskom.³⁹ Sa stanovišta vojne teorije, Mojškovačka operacija predstavlja skup bojeva i borbi kombinovanog odbrambeno-napadnog dejstva, tipičnog za bitke Prvog svjetskog rata, sa artiljerijskim pripremama, upotrebom mitraljeza, bodljikave žice i dr. Veoma opsežna po ciljevima koje je izvršavala u periodu od kraja oktobra 1915. do kraja januara 1916. godine. Zbog odsudne odbrane na širokom potezu od rijeke Tare do Čakora, kojom se obezbjeđivala zaštita povlačenja srbijanske vojske ali i branila unutrašnjost Crne Gore i prodor agresora najkraćim putem do Podgorice, u rejonu Mojkovca se nalazilo strategijsko čvorište oba krila istog fronta crnogorske Sandžačke vojske.

U čast i pomen, sa pijetetom i poštovanjem, podsjećamo se na junake i žrtve Mojškovačke operacije. Slava im.

---

³⁹ Marko Negovanović, *Mojškovačka operacija*, ISI, Beograd 1997, str. 44.

POSLJEDNJA CRNOGORSKA BITKA
Dnevnik austro-ugarskog generala Stjepana
Sarkotića – novi izvor za kapitulaciju Crne
Gore 1916. godine

.....
Željko Karaula

1. Uvod

„Pred nadirućim austro-ugarskim jedinicama isprječio se lanac planina koje su se nadovezivale jedna na drugu kao da su željele da i same zaustave horde zavojevača i pomognu svojim domaćinima da zadrže ono što je uvijek bilo njihovo. (...) Nasuprot sitim, toplo obučenim i municijom obezbjeđenim švapskim vojnicima, nalazili su se gladni i bosu sa šakom metaka u dzepovima, crnogorski vojnici. (...) mučeni glađu čekali su Crnogorci odlučni boj kao veliki spas. Smrt je bila u odnosu na preživljeno dar nebeski.“¹

Nakon atentata u Sarajevu 28. lipnja 1914. ratna je opcija prihvaćena kao jedino sredstvo za sredi- vanje prilika u južnoslavenskim dijelovima Austro- Ugarske, ali i potvrđivanje pokolebanog statusa Monarhije kao velesile. Na vijećanju zajedničkih ministarskih konferencija u Beču u srpnju 1914.

---

¹ Mijajlo, AŠANIN, *I tada rekoše: neće proći*, Titograd, 1988., 79.-80.

neposredno nakon izbijanja Prvog svjetskog rata prihvaćeno je stajalište da je vojni obračun s Kraljevinom Srbijom pretpostavka sređivanja političkih prilika u zemlji.² Samim tim, odlučujuća uloga pripala je vojnim krugovima, što se tiče Srbije i Crne Gore, zemaljskom poglavaru Bosne i Hercegovine generalu Oscaru Potioreku koji je 21. kolovoza 1914. imenovan vrhovnim zapovjednikom tkz. Balkanskih snaga austro-ugarske vojske. No, zbog neuspjelih poduhvata protiv Srbije početkom 1915. Potioreka na mjestu zemaljskog poglavara BiH zamjenjuje general Stjepan Sarkotić.

U zagrebačkom Hrvatskom državnom arhivu (HDA) čuva se osobna ostavština generala Stjepana Sarkotića. Kako je ta građa dospjela u taj arhiv, o tome ne postoje zapisi, ali se pretpostavlja da je gradivo fonda preuzeto u HDA tijekom Drugoga svjetskoga rata. Ostavština ukupno sadrži sedam arhivskih kutija. Najvažniji dio te ostavštine su rukopisni dnevnički na njemačkom jeziku koje je S. Sarkotić vodio od 1914. do 1918. godine. Uz *Dnevnik* pridodani su razni dodaci (molbe, izvještaji, službeni spisi, dekreti, planovi operacija, zemljovidi, korespondencija), koji čine dopunu *Dnevnika*. Uz to, ostavština sadrži i Sarkotićevu korespondenciju poslije 1918. godine, rukopisne članke, ispise

---

² Kristofer, KLARK, *Mesečari. Kako je Evropa krenula u rat 1914.*, Heliks, Smederevo, 2014., 389-394.

iz literature, te članke objavljene u raznim novinama i časopisima, pretežno u Austriji.³ Dnevnicima generala Sarkotića iznimno su važan izvor za analizu sukobljavanja političkih opcija bosanskohercegovačkih Hrvata, Srba i muslimana, te sučeljavanje Austrije i Ugarske oko pitanja i pripadanja Bosne i Hercegovine, koja je tada bila u svojevrsnom statusu zajedničkog kondominija Austrije i Ugarske. Kako je to zaključila Tadin, ovaj *Dnevnik* i građa „sadržavaju podatke, razmišljanja i ocjene jednog generala i visokog dužnosnika, izravnog sudionika u događajima, koja prati kroz četiri i po godine tijekom 1. svjetskog rata na južnoslavenskim prostorima, a posebno na teritoriju oko kojeg su tada gotovo svi igrali dvostruku igru, kao i korespondencija nastala u isto vrijeme, ne samo da može biti i jest zanimljiva, nego će se zasigurno pokazati korisnom te pridonijeti određenijem i jasnijem viđenju ondašnjih prilika.“⁴

U ovome prilogu namjera mi je na temelju nepoznatog ili tek fragmentarno istraženog arhivskog gradiva analizirati onaj dio *Dnevnika* austro-ugar-

---

³ Hrvatski državni arhiv (HDA), fond 1773., Stjepan Sarkotić. Cijela ova Sarkotićeva ostavština je digitalizirana te joj je moguće pristupiti preko weba. Vidi: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_5653

⁴ Ornata, TADIN Osobni fond generala Stjepana Sarkotića, *Arhivski vjesnik*, br. 37., 1994., 229.

skog generala Stjepana Sarkotića koji se odnosi na njegovo sudjelovanje i zapovjedanje austro-ugarskim trupama u napadu na Crnu Goru tijekom Prvog svjetskog rata.

Ratno te vojno-strateško, a djelomično i političko, djelovanje generala Stjepana Sarkotića nije zaobiđeno u dosadašnjem historiografskom istraživanju. Od 1969. do 2012. godine o Sarkotiću su napisane tri disertacije, dvije na njemačkom govornom području, a jedna na hrvatskom. Prva se pojavila disertacija austrijske povjesničarke Signe Klein, *Freiherr Sarkotić von Lovcen – Die Zeit seiner Verwaltung in Bosnien-Herzegowina von 1914-1918*. obranjena 1969. godine na Sveučilištu u Beču.⁵ Prema Baueru, Signe Klein dobila je posredovanjem svog profesora Plaschke poseban nalog, da pročita Sarkotićev dnevnik i upotrijebi ga za svoju disertaciju o njemu. Disertacija nije tiskana, te se nalazi u arhivu Bečke sveučilišne knjižnice. U disertaciji je uglavnom težište stavljeno na Sarkotićevu službu kao zemaljskog poglavara Bosne i Hercegovine. Druga disertacija pojavila se 2005. godine iz pera Stefana Marca Petersa, docenta na Sveučilištu Andrassy u Budimpešti pod nazivom

---

⁵ Signe, KLEIN, *Freiherr Sarkotić von Lovcen – Die Zeit seiner Verwaltung in Bosnien-Herzegowina von 1914-1918*. (Barun Sarkotić od Lovćena – vrijeme njegove uprave u Bosni i Hercegovini), dissertation, Wien, 1969.

*Stefan Freiherr von Sarkotić und die südslawische Frage in der Donaumonarchie; Österreich-Ungarns letzter Kommandierender General und Landeschef von Bosnien-Herzegowina als politischer Offizier im Ersten Weltkrieg.*⁶ Iako nije opsežna sadržajem (140 stranica) disertacije je posve usmjerena na Sarkotićevo političko djelovanje tijekom Prvog svjetskog rata, uglavnom u smislu prevladavanja dualističkog ustroja Monarhije i mogućnosti stvaranja treće hrvatske jedinice kao ravnopravnog faktora u novom trijalističkom ustroju Monarhije. Svoje teze i rješenja iz disertacije Peters je razradio i dodatno analizirao u nizu članaka.⁷ Tako npr. u radu „Konceptije rješavanja južnoslavenskog pitanja Stjepana baruna Sarkotića“ bavi se prijedlozima za rješavanje južnoslavenskog pitanja koje je Stjepan

---

⁶ Marc, Stefan. PETERS, *Freiherr von Sarkotić und die südslawische Frage in der Donaumonarchie; Österreich-Ungarns letzter Kommandierender General und Landeschef von Bosnien-Herzegowina als politischer Offizier im Ersten Weltkrieg*; doctoral thesis, Vienna, 2005.

⁷ Marc, Stefan. PETERS, U sjeni ubijenog nadvojvode: Karlo Tersztyánsky i Stjepan Sarkotić, *Prilozi*, 34., 2005., 39.-48., Marc, Stefan. PETERS, Stefan von Sarkotić báró politikus-tábornok a magyar-horvát kapcsolatokról (The political General Stefan Baron von Sarkotić about the Hungarian-Croatian Relations), in: *Kút* (The Fountain)/1, 2006., 30-35.

Sarkotić iznio Zemaljskoj vladi.⁸ Treća disertacija pojavila se 2012. godine na hrvatskom jeziku autora Dinka Čuture *Stjepan Sarkotić časnik, strateg i političar*.⁹ U svojoj disertaciji Čutura je dao vrlo uspješni prikaz vojnog djelovanja Sarkotića tijekom Prvog svjetskog rata, ne zaobilazeći ni njegova politička razmišljanja i njegovo djelovanje kao zemaljskog poglavara BiH.

Osim ovo troje znanstvenika Sarkotićem se pozabavio vrlo plodan hrvatski publicist i doktor filozofije Ernst Bauer (1910.-1995.). U mnogim svojim djelima Bauer se bavio vojnom prošlošću hrvatskog naroda, te je napisao niz uspješnih vojnih biografija, među kojima i o banu Josipu Jelačiću i proslavljenom feldmaršalu Svetozaru Borojeviću „Lavu sa Soče“. Osim knjige koja je izašla o Sarkotiću pod naslovom *Der letzte Paladin des Reiches, Go Stefan Freiherr Sarkotić von Lovćen*,¹⁰

---

⁸ Marc, Stefan. PETERS, Konceptije rješavanja južnoslavenskog pitanja Stjepana baruna Sarkotića, Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918, Zbornik radova (*International Conference Bosnia and Herzegovina in Austria-Hungary 1878 to 1918, Collection of Essays*), Filozofski fakultet, Sarajevo, 2011., 133.–142.

⁹ Dinko, ČUTURA, *Stjepan Sarkotić časnik, strateg i političar*, Zagreb, 2012.

¹⁰ Ernest, BAUER, *Der letzte Paladin des Reiches, Go Stefan Freiherr Sarkotić von Lovćen* (Posljedni upravitelj Carstva –

Bauer je napisao i još neke članke o Sarkotiću, ba-
veći se sada njegovom političkom emigracijom po-
slije 1918. godine.¹¹ Postoje također i neki manji
radovi o Sarkotiću iz pera Draženka Tomića i Zo-
rana Grijaka.¹²

2. *Kratka biografija generala Stjepana Sarkotića (1858.-1939.)*

Tko je bio general Stjepan Sarkotić? Stjepan Sar-
kotić (Sinac kod Otočca, 4. listopada 1858. – Beč,
16. listopada 1939.) bio je sin profesionalnog voj-
nog časnika. Školovan na Terezijanumu, započeo

---

general-pukovnik S. barun Sarkotić od Lovčena), Styria, Graz,
1988. Djelo je sljedeće godine prevedeno na talijanski jezik: Er-
nest, BAUER, *L'ultimo paladino dell'impero: il colonnello ge-
nerale Stefan Sarkotić barone von Lovćen*, [traduzione di Lorella
Cattaruzza e Gabriella Mack Perazzoni].Edizioni Lint, Trie-
ste, 1989.

¹¹ Ernest, BAUER, Posljednje godine generala Stjepana pl.
Sarkotića od Lovčena, *Hrvatska revija*, br. 3., 1990., 560.-
573.

¹² Draženko, TOMIĆ, Stjepan barun Sarkotić od Lovčena
(1858.-1939.), *Lička revija*, br. 6. 2006., 12.-19., Zoran Gri-
jak, Svibanjska deklaracija Južnoslavenskog kluba u bečkom
Carevinskom vijeću 1917. u svjetlu korespondencije Stjepana
von Sarkotića i baruna Istvana von Buriana – izlaganje 2014.
na skupu u Budimpešti.

je službu u 16. pješačkoj pukovnici u Trebinju. Godine 1882. sudjelovao je u borbama u Bosni i Hercegovini i na Krivošiji. Potom je prešao u službu u Zapovjedništvo 1. brdske brigade u Mostaru, a 1899. promaknut je u čin kapetana i upućen na službu u Glavni stožer. Zadužen za prikupljanje podataka o stranim zemljama, često je putovao u Srbiju i Rusiju te učio ruski. Od 1900. do 1903. zapovijedajući je časnik u Puli, promaknut u čin pukovnika. Uskoro je postao šef Glavnog stožera XII. korpusa u Hermannstadtu (Sibiu) u današnjoj Rumunjskoj. Godine 1907. preuzeo je zapovjedništvo 5. pješačke brigade u Linzu i iste godine promaknut u čin general-bojnika. Iduće je godine preuzeo zapovjedništvo nad 88. Landesschützen brigadom, a 1910. godine nad 44. Landwehr /Schützen divizijom. U prosincu 1911. promaknut je u čin podmaršala (Feldmarschalleutnant) i naslijedio je Svetozara Borojevića kao zapovjednik VI. kraljevskog ugarskog honvedskog distrikta, mobiliziranog kao 42. domobranska pješačka divizija, kojom je zapovijedao. Divizija je bila pod vrhovnim zapovjedništvom generala pješaštva Adolfa baruna Rhemena, u sklopu XIII. korpusa, odnosno Frankove 5. armije. Pozvan u Beč, promaknut je u generala pješaštva i postavljen za zapovijedajućeg generala u Bosni i Hercegovini (22. prosinca 1914.). Ujedno biva imenovan i zapovjednikom 15. i 16. zbornog

General Stjepan Sarkotić
(1858.–1939.)

područja na području BiH i Dalmacije. U siječnju 1916. usmjerio je iz svoje baze u Boki kotorskoj snage protiv Crnogoraca koji su držali planinu Lovćen. Već 13. siječnja prve su austro-ugarske postrojbe ušle na Cetinje, a Sarkotić je odlikovan. Ostao je u Bosni i Hercegovini kao zapovijedajući general (promaknut 17. studenog 1917. u čin general-pukovnika). Od travnja 1918. preuzima vojno zapovjedništvo u Crnoj Gori, odnosno vojnu operativu, dok je Clam-Martinić i dalje ostao vojni guverner

Crne Gore. Slomom Monarhije povukao se iz dje-latne službe, a nakon kratkog boravka u Hrvatskoj preselio se u Beč gdje je i umro. Potrebno je reći da je osim svoje vojne službe Sarkotić politički zastupao stajališta oko kruga vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera (1843.–1918.) suprostavljajući se bilo kakvim „jugoslavenskim strujama“ unutar hrvatskog političkog spektra, čvrsto zastupajući stajališta Stadlerova kruga o trijalističkom uređenju Monarhije ili uvažavajući postojeće odnose u Monarhiji, za ujedinjenje hrvatskih zemalja unutar ugarskog dijela Monarhije, uz reviziju Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine u subdualističkom smislu. Zajednički politički istup Hrvata i Srba (Hrvatsko-srpska koalicija) Sarkotić je ocjenjivao kao najveću opasnost za habsburšku dinastiju i opstojnost Austro-Ugarske.¹³ Iako nije u vezi teme ovog rada, važno je istaknuti da je Sarkotić bio vrlo dobro upućen u tadašnja politička razmišljanja u visokim dvorskim političkim i vojnim krugovima Austro-Ugarske kojima je i sam pripadao, te da je kao izraziti pripadnik visoke vojne hijerarhije hrvatskih generala crno-žute Monarhije bio jasno na proaustrijskom stajalištu, odnosno vidio

---

¹³ Zoran, GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Dom i svijet, Zagreb, 2001., 528.-546.; 736., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54630> (2. XII. 2016.), TADIN, n. dj., 222.-226.

je budućnost hrvatskog naroda samo u tim okvirima. U drugom pogledu, Sarkotić je južnoslavensko pitanje i njegove specifičnosti, te stanje na jugu Monarhije, poznao nešto bolje i detaljnije, nego što su u tu problematiku bila upućena visoka austro-ugarska vojna hijerarhija i bečki dvorski krugovi.

3. Crnogorska katastrofa i poraz 1916. godine u Sarkotićevim memoarima

U srpanjskoj krizi 1914. izazvanoj atentatom u Sarajevu, na austro-ugarskog prestolonasljednika Franza Ferdinanda, Crna Gora je bezuvjetno stala na stranu Srbije. Na traženje predsjednika srpske vlade Nikole Pašića da crnogorska vlada da mišljenje o ultimatumu koji je Srbija dobila od Austrije, crnogorska vlada je odgovorila: „Teško je reći kakav odgovor treba dati Austriji (...) ali Crna Gora će u ovom slučaju, kao i u prošlosti, deliti sa Srbijom dobro i zlo. Sudbina Srbije, sudbina je naša.“¹⁴ Istoga dana, kada je Austro-Ugarska objavila rat Srbiji, 28. srpnja 1914, kralj Nikola je objavio proglas o mobilizaciji, a već 6. kolovoza Crna Gora je zvanično objavila rat Austro-Ugarskoj, ignorirajući pritom obećanje njene diplomacije da

---

¹⁴ Jefto, A. RUŽIĆ, *Crna Gora u ratovima 1912.-1918. i u poratnoj istoriji*, Avala, (bez mjesta izdanja), 1955., 91.

u slučaju neutralnosti može računati na teritorijalne ustupke (Skadar). Solidarirajući se sa Srbijom i pozivajući se na odluke Crnogorske narodne skupštine od 1. kolovoza, kralj Nikola je pozvao Crnogorce „u borbu za oslobođenje srpstva i jugoslovenstva“.¹⁵ Crna Gora ušla je u rat iscrpljena i nedovoljno oporavljena od balkanskih ratova, s nedovoljnim naoružanjem i logistikom. Mobilizirani su maksimalni vojni kapaciteti – oko 50.000 vojnika držalo je 500 km fronta. Borba protiv zajedničkog neprijatelja Austro-Ugarske dovela je do bliske suradnje savezničkih vojski Crne Gore i Srbije. Za načelnika štaba Crnogorske vrhovne komande postavljen je general Božidar Janković, čime je crnogorska vojska faktički stavljena pod vrhovnu komandu srpske vojske. Dolaskom srpskih časnika na ključna mjesta u vojnoj hijerarhiji, crnogorska vojska je upotrebljavana u skladu sa strateškim vojnim interesima Srbije.

---

¹⁵ Živko. M. ANDRIJAŠEVIĆ, Šerbo, RASTODER, *Istorija Crne Gore*, CIG, Podgorica, 2006., 285. Jedan od sarajevskih atentatora Muhamed Mehmedbašić je nakon atentata pobjegao u Crnu Goru gdje je bio uhićen. Nakon što su austrijski organi tražile da im se Mehmedbašić izruči on je nakon dva dana zatočenja u crnogorskom zatvoru pobjegao u Srbiju, očitom prešutnom dozvolom crnogorskih vlasti. Atentator Muhamed Mehmedbašić u Nikšiću, *Istorijski zapisi*, II, br. 1-2., 1949., 35.-49.

Nasuprot „bratskom oružju“ i bliskom savezništvu Crne Gore i Srbije tijekom Prvog svjetskog rata u pozadini je zapravo u političkom pogledu situacija bila komplicirana i vrlo osjetljiva. Radilo se o sukobu koja će država imati primat oko južnoslavenskog ujedinjenja i sukobu dinastija Petrovića-Njegoša i Karađorđevića. Ruski vojno-diplomatski službenik na crnogorskom dvoru Nikolaj Mihailovič Potapov¹⁶ u svojim memoarima bilježi zanimljiva zapažanja o držanju vrha Crne Gore tijekom Prvog svjetskog rata. Naime, na jednoj strani prisutna je neizvjesnost u pogledu ishoda rata i strah da sile Antante kojima je mala Crna Gora pripadala ne pretrpe poraz, no, na drugoj strani, vladala je i bojazan da će u slučaju pobjede njenih saveznika, otvoriti pitanje ujedinjenja Srbije i Crne Gore u kojoj bi dinastija Petrovića kao slabija strana morala

---

¹⁶ Nikolaj Mihailovič Potapov, general-major, za ruskoga vojnoga agenta u Kraljevini Crnoj Gori postavljen 10. lipnja 1903. god, dakle ubrzo nakon svibanjskog prevrata u Srbiji, i na toj dužnosti ostaje do poraza crnogorske vojske u siječnju 1916. godine. Nakon povratka u zemlju pridružio se potom u Oktobarskoj revoluciji boljševicima. Stupa u njihovu službu te u operaciji „Trst“ 1922-1925. namamljuje potencijalno opasne ruske emigrante, nekadašnje kolege carske oficire, u ruke tajne ruske službe GPU. Nagrađen u SSSR visokim položajima i ordenima.

popustiti i prepustiti tron Karađorđevićima.¹⁷ Zbog

¹⁷ Ujedinjenje Crne Gore sa Srbijom posebno je potencirala carska Rusija stajući posve na srpsku stranu. U jednom susretu Nikole Pašića s ruskim imperatorom Nikolom I. Romanovim u Moskvi od 20. siječnja 1914. stoji: „Potom je razgovor prešao na Crnu Goru (...) O Crnoj Gori rekao mi je da zna, da onde ceo narod stoji na našoj strani i da želi ujedinjenje s nama. (...) Car je veoma žestoko kritikovao držanje Crne Gore i rekao je da Crna Gora ne radi iskreno, kao što je i sad u dosluhu sa Austrijom; i kako je on, slučajno, tek juče, čuo od svoga ministra da Crna Gora pomišlja na svakojake intrige protiv Srbije i njene dinastije i da se stoga mora paziti da ne uradi šta rđavo. I on nalazi da je pitanje ujedinjenja Srbije sa Crnom Gorom pitanje vremena i da se ono mora izvesti sa što manje potresa i galame.“ Dana 21. siječnja 1914. održana je sjednica u Glavnom štabu ruske imperatorske vojske pri čemu je A. A. Neratov, zamjenik ruskog ministra vanjskih poslova, prenoseći instrukcije iz Carevog kabineta, rekao okupljenima (visokim vojnim dužnosnicima), da je, imajući u vidu „perspektivu državnoga objedinjavanja Crne Gore sa Srbijom“, potrebno, uz Ruse, poslati u Crnu Goru i Srbe, vojne instruktore. Knez G. N. Trubjeckoj je rekao da crnogorsku vojsku treba učiniti „nemoćnom za samostalnu akciju“, kako bi „u odsudnom momentu mogla ukazati bitnu pomoć Srbiji“. Generalno, carska Rusija je bila zainteresirana za stvaranje zajedničke države koja bi stala na put prodiranju Austro-Ugarske. Moja audijencija kod cara Nikole, 20. januara 1914., *Politika*, br. 6696, 14. XII. 1926., 1-2. Crnogorskom kralju

toga je jednim dijelom rata, kada je Crna Gora bila djelatna vojna sila, kralj Nikola nastojao bez obzira na preuzete obveze u pogledu kooperacije sa srpskom vojskom u BiH, poduzimati i autonomne vojne operacije prema Boki Kotorskoj, te prema Skadru, u cilju osiguranja prestiža i budućnosti Crne Gore i njene dinastije.¹⁸ Osim toga postojale su ozbiljnije sumnje da crnogorski dvor vodi tajne pregovore s austrogarskom stranom, iako je tu propagandu potencirala i Srbija želeći kompromitirati dinastiju Petrovića. Zbog toga se crnogorski dvor konstantno nalazio u nezgodnoj situaciji.¹⁹ O tome

---

Nikoli I. Petroviću su takve tendencije ruske politike bile poznate te nije nimalo žalio zbog pada Rusije u Oktobarskoj revoluciji. POPOVIĆ, n. dj., 10.

¹⁸ N. M. POTAPOV, *Ruski vojni agent u Crnoj Gori. Dnevnik 1906-1907., 1912., 1914.1915.*, tom II., Moskva-Podgorica, 2003., 9.

¹⁹ POTAPOV, n. dj., 9., Željko, KARAUULA, Samozvani grof i dubrovački „Srbin-katolik“ Lujo Vojnović – austrijski konfident na dvoru kralja Nikole I. Petrovića Njegoša, *Crna Gora u Prvom svjetskom ratu*, Cetinje-Podgorica, 2015., 223.-261., Miro, BOŽOVIĆ, Pad Lovćena i slom Crne Gore, *Matica*, br. 62., 511.-514. Kasnije je i Srbija bila prisiljena da sudjeluje u pregovorima s Austro-Ugarskom uzimajući u vidu tajne pregovore o separatnom miru između Austro-Ugarske i Francuske. Sixtus, BOURBON-PARMA, *Austria's Peace Offer, 1916-1917.*, Constable, London, 1921.

svjedoči i bliski prijatelj kralja Nikole vojvoda Simo Popović u svojim memoarima. Popović zaključuje da je kralj Nikola pristajao na proces pregovora za moguće ujedinjenje sa Srbijom zapravo pod uvjetom da ništa od svojih interesa ne žrtvuje. Popović piše da je Nikola: „uvijek govorio o ujedinjenju i isticao se kao predvoditelj u borbi za tu ideju, a želio ga je samo tako, ako će biti pod vladom njegovom i njegova doma. Pregovaranja sa Srbijom o ujedinjenju vođena su ne da se ono ostvari, nego da služe dokazom, kako je on vazda tu za ujedinjenje.“²⁰ Sve to dovodilo je do nejasnih projekcija i lutanja o političkoj budućnosti Crne Gore što se odražavalo i u neusklađenosti diplomatskih i vojnih poteza, što je u konačnici dovodilo do nemira u društvu i vojsci. Pitanje opstanka dinastije Petrovića sudbinski je poistovjetilo sa opstankom crnogorske države.

* * *

Nakon što su Rusi ljeta 1915. doživjeli teški poraz u bici Gorlice-Tarnow, akcije Italije na Soči se pokazale beskorisnim, a operacija kod Galipolja se pretvorila u pravi fijasko, stvorili su se uvjeti za napad na Srbiju. Prvenstveno se to ogledalo u spremnosti Bugarske da uđe u rat na strani Središnjih

---

²⁰ Simo, POPOVIĆ, *S kraljem Nikolom iz dana u dan 1916-1919.*, JP Službeni list SRJ, Beograd, 2002., 7.

sila, a na granicu Srbije dovedene su i elitne njemačke postrojbe. U vojni pohod na Srbiju koji je počeo 5. listopada 1915. godine, kao zemaljski poglavar BiH uključio se i Stjepan Sarkotić. Sarkotić je poduzeo inicijativu koja se sastojala u tome da je formirao vlastitu borbenu skupinu kod mjesta Međeđe i podredio je podmaršalu Rolingeru (odred generala Blehingera i odred pukovnika Vučetića), a zatim se odlučio na samostalno forsiranje Drine kod Međeđe.²¹ Prijelaz rijeke izveden je 20. studenog i odrazio se na cijelu obrambenu crtu fronte na Drini kod Međeđe uzvodno. Crnogorci su napustili položaje uz Drinu i povukli se preko Čelebića, ostavivši za sobom 2 teška topa. Sarkotićevom inicijativom, napredovanje 62. divizije bitno je olakšano. Po nalogu Vrhovnog zapovjedništva Sarkotić je naredio i mjestimične određene prodore na hercegovačko-crnogorskoj fronti, da bi zadržao crnogorske snage. Posade u tvrđavama Avtovca, Bileće i Trebinja svoju zadaću su riješile ofenzivno, čime im je uspjelo osvojiti najvažnije točke uzduž granice i stvarno onemogućiti odlazak crnogorskih snaga s te linije fronta.²²

Dana 22. studenog 1915. kad su uspjesi ofenzive na Srbiju postali sasvim vidljivi, šef austro-ugar-

---

²¹ *Operacija crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu*, Vojnoizdavački Zavod „Vojno delo“, Beograd, 1954., 365.

²² HDA, fond 1773., kut. 2., Dnevnik.

skog generalštaba (Armeeoberkommando – AOK) Conrad je donio odluku da će odvojeno napasti Crnu Goru i osvojiti Lovćen. Napad je planiran s tri strane. Krajem studenog počelo je prikupljanje postrojbi te teškog i lakog topništva.²³ Prema Conradovim vojnim planovima ta akcija trebala je biti posve unilateralna. Znajući da se s tom operacijom Njemačko Vrhovno zapovjedništvo (Deutsche Oberste Heeres Leitung – DOHL) ne slaže, Conrad djeluje na svoju ruku bez njemačkog pristanka. Unatoč svom uspjehu na Balkanu, šef austro-ugarskog generalštaba, Conrad je bio svjestan da su većinu pobjeda odnijeli Nijemci, a ne Austrijanci. Nije htio dvojno, njemačko-austrijsko, zapovjedništvo u regiji jer se bojao da će Austrija biti u podređenom položaju. Odnos između Conrada i njegovog njemačkog kolege Ericha Von Falkenhayna koji je htio da se Njemačka okrene Francuskoj i zapadnom bojištu, bio je toliko napet da nije postojalo komunikacije gotovo cijeli mjesec od prosinca do siječnja 1916. godine.²⁴ Sarkotić koji je prema Conradovom planu trebao surađivati u toj operaciji, razvija potpuno samostalni plan za osvajanje Lovćena, različit od plana Conrada odnosno

---

²³ KLEIN, *Freiherr Sarkotić von Lovćen*, n. dj, 103.

²⁴ David, STEVENSON, *1914.-1918. Povijest Prvog svjetskog rata*, Fraktura, Zagreb, 2014., 256.-257., Josip, HORVAT, *Prvi svjetski rat*, Stvarnost, Zagreb, 1967., 306.-307.

AOK-a. U svom dnevniku piše: „Ne napadati izravno preko Krstača, nego učiniti obuhvatni manevar i glavni udarac usmjeriti prema cesti Cetinje – Kuk, preko Majstora i Šiljevita.“²⁵ Da bi provjerio svoj naum i planove, odlazi u Herceg Novi, da bi se upoznao sa situacijom i čuo razmišljanja o tome zapovjednika ratne luke, podmaršala Webera. Weber se složio sa Sarkotićem u analizi da je napad s Krstača posve nepovoljan. Stoga su Sarkotić i Weber predložili AOK-u opkoljavanje masiva Lovćena, a smjer glavnog napada bi bio u smjeru ceste Cetinje – Kuk, preko uzvisine Srdara.²⁶ Na kraju je njihova inicijativa prihvaćena od strane AOK-a. Prema Sarkotićevom dnevniku, prvotno je Vrhovno zapovjedništvo planiralo samo operaciju zauzimanja Lovćena, da bi otklonilo opasnost za ratnu luku u Boki.

Dana 20. prosinca su iz Mackensonovih snaga u Srbiji povučene postrojbe potrebne za novu vojnu operaciju i podređene generalu H. von Kövessu.²⁷ Njegovom generalnom zapovjedništvu podređen je i Sarkotić i njegove postrojbe. Planovi AOK-a su osim Crne Gore uključivali i proširenje ofenzive i na sjevernu Albaniju sa čime se Sarkotić nije slagao. U svom dnevniku je zabilježio: „Vrhovno zapovjedništvo se

---

²⁵ HDA, fond 1773., kut. 2., Dnevnik, 8. XII.1915.

²⁶ Isto.

²⁷ KLEIN, *Freiher Sarkotić von Lovćen*, n. dj., 103.

više ne ograničava na zaposjedanje Lovćena, nego želi pravu ofenzivu protiv Crne Gore i sjeverne Albanije, smjer Skadar. U Boku Kotorsku će poslati još tri brigade, a Kövess mora preuzeti zapovijedanje svim postrojbama od Prizrena do Kotora. Na obje krajnje točke: Prizrenu i Boki Kotorskoj, bit će koncentrirani VIII. odnosno XIX. korpus, a između njih (samostalne) skupine; napredovanje treba početi 20. siječnja 1916. Meni je pravo. Nismo li odabrali prevelik zalogaj? Ne neprijatelj, nego terenske teškoće, zimski uvjeti, pomanjkanje vode i drva – jednom riječju, opskrba bi nam lako mogla postaviti zagonetku za rješavanje“.²⁸

U međuvremenu u Boki Kotorskoj počinje koncentracija XIX. Korpusa s 33 bataljuna i 20 teških baterija. General Kövess 30. prosinca 1915. s kompletnim stožerom 3. armije stiže u Sarajevo. Njegov stožer odredio je za datum početka napada 9. siječnja 1916.²⁹ Prvi početni udar kod Berana započeo je 5. siječnja feldmaršal Luka Šnjarić³⁰ s 10.,

---

²⁸ HDA, fond 1773., kut. 2. *Dnevnik*, 24. XII.1915.

²⁹ KLEIN, *Freiher Sarkotić von Lovćen*, n. dj., 103.

³⁰ Luka Šnjarić (Čanak, 22. lipnja 1851. – Cluj-Napoca, Rumunjska, 21. siječnja 1930.), austro-ugarski general pješništva. Nakon vojne graničarske škole u Otočcu, raspoređen je 1870. kao desetnik u 2. graničarsku pješачku pukovniju (Vojna krajina). U čin poručnika promaknut je 1874., natporučnika 1879., te je raspoređen u 51. pješачku pukovniju. Satnik

17. i 18. brdskom brigadom, a za njim je sljedilo nastupanje VIII. Korpusa i 62. divizije. U odnosu na crnogorsku stranu napad je izveden sa tri i po puta više vojnika i znatno boljim naoružanjem. Oko 40.000 crnogorskih vojnika je stavljeno pred nemogući zadatak da brani front u dužini od 500 km. Iako je crnogorska vojska (Sandžak) zaustavila austro-ugarske vojnike i postigla veliku pobjedu u bici na Mojkovcu 6/7. siječnja, nije mogla zaustaviti napredovanje neprijatelja na drugom frontu, jer je težište austro-ugarskog napada bilo prema Lovćenu.³¹ I danas postoji dilema zašto je Vrhovna komanda crnogorske vojske inzistirala da Sandžačka vojska i dalje ostaje na liniji fronta na rijeci Tari.

---

postaje 1887., bojnik 1897., a vojnu službu obnaša najprije u 4. bosanskohercegovačkoj pješačkoj pukovniји. U čin potpukovnika promaknut je 1903., pukovnika 1906., te je imenovan zapovjednikom Oružničkog zbora za Bosnu i Hercegovinu ustrojenog 1878. godine. Godine 1911. promaknut je u čin general-bojnika, a 1914. podmaršala. Početkom Prvog svjetskog rata zapovjednik je vlastite brigade Snjaric (Balkansko bojište), a nakon toga 59. pješačke divizije (Balkansko bojište) i 42. domobranske pješačke divizije (vražja divizija) 1916./1917. (Rusko bojište). U svibnju 1918. promaknut je u generala pješaštva, a u listopadu imenovan vojnim zapovjednikom Zagreba. Umirovljen je 1. siječnja 1919. godine.

³¹ *Operacija crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu*, n. dj., 441.-453.

2

Jetzt -10^h vormittags- denke ich über unsere Operation nach. Meiner Ansicht nach ist die 5.Armee hier zu viel. Eine Division - höchstens das XIII.Korps allein- hätte genügt, die Drina zu halten und mitzuwirken. Das VIII.Korps möchte ich der 2.Armee geben.

2.und 5.Armee dürften ineinander fahren. Stauung! Weiterentwicklung nicht leicht. Die 5.Armee hat eigentlich nur e i n e Strasse nach Valjevo.

Gegen Užice scheinen wir zu schwach zu sein. Dorthin müssten stärkere, gebirgsmässig ausgerüstete Truppen vorstossen.

Noch sympatischer wäre es mir, wenn aus dem VII. und VIII. Korps eine 6 Divisionen starke Armee gebildet worden wäre, die ins Herz Serbiens, ins Morava-Tal eindringt und dann gegen West ein= schwenkt.

Doch dies sind nur meine Reflexionen. CONRAD wird schon wissen, was er tut. Wir vertrauen ihm alle. Ob er sich nur nicht geirrt hat ?! Der Türke ging n i e von der Drina vor, immer ins Morava-Tal.

Mein Stab ist gut, nur die Ordonnanzoffiziere (einer- Lt. KOHOUT- minder) zwar gut beritten, können aber weder deutsch noch kroatisch. Graf KULMER gut. Sanitätschef war 20 Jahre in der Kanz= lei ! Wehe dem, der in seine Hände kommt.

Stabschef Oberstleutnant MINNICH sehr gut, ebenso Jntendanz= chef Vilko BEGIĆ.

Jedna stranica iz Sarkotićevog Dnevnika koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu

Prema vojnoj raščlambi iz 1954. godine: „takvo rešenje odgovaralo je jedino situaciji ako se želelo da se crnogorska vojska dovede u takav položaj da joj se onemogući povlačenje sa srpskom vojskom i da u granicama Crne Gore pretrpi slom.“³²

Sarkotić stiže 7. siječnja u Herceg-Novi, da bi već sljedeći dan 8. počeo napad na Lovćen. U centru napada bio je feldmaršal Ignaz Trolmlmann, sa zapadne strane se nalazila ratna flota, a na istoku VIII. korpus. U dnevniku Sarkotić zapisuje da se sa svojim stožerom ukrcao na „Dalmat“ i plovio njime uzduž cijele fronte. U svoj dnevnik 8. I. 1915. Sarkotić zapisuje: „Oko 300 koraka od Dalmata udario je neprijateljski projektil u more, podizujući vodeni stupac visok najmanje 10-15 m. Prekrasno jutarnje vrijeme nije održalo. Već oko 11 h prije podne nastupilo je potpuno naoblačenje i oko 1 h poslije podne počelo je kišiti. Mislio sam da je kiša izazvana teškom pucnjavom, ali nije bilo tako, nego je nažalost nastupila nepovoljna promjena vremena. Divio sam se preciznosti topništva i našem hrabrom pučkom ustanku (Landstrum) koji su možda imali za riješiti najtežu operaciju u cijelom ratu. Razgledao sam položaj jedne 42 mm haubice. Naše teško oružje (50 cijevi) ispalilo je oko 1300 projektila.“³³

---

³² *Operacija crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu*, n. dj., 454.

³³ HDA, fond 1773., kut. 3., Dnevnik, 8.I.1916.

Napadne operacije su u globalu išle po planovima. Dana 9. siječnja dijelovi 47. divizije dolaze do ključnog položaja Solar, pri čemu su Crnogorci imali teške gubitke i izgubili veći dio topništva.³⁴ Brigada Törk uspjeva 10. siječnja na juriš zauzeti Lovćen, pri čemu je otpor branitelja zbog jačine paljbe broskog topništva bio onemogućen.³⁵

Dana 11. siječnja Sarkotić zapisuje: „Prije podne u 10 h Minnich mi nosi vijesti da je Lovćen osvojen. Brigada Colerus je zauzela Krstač-sedlo. U cijelosti je zarobljeno 30 topova od toga 6 teških. Glavna zasluga pripada FML (podmaršal), v. Weberu. Sve trupe su se istaknule, ali ipak posebno 14. brdska brigada i skupina potpukovnika Törk-a. Kapa dolje pred hrabrim pučkim ustankom koji je tako teški taktički zadatak u kratkom vremenu uspješno riješio. Operacija je provedena tako kako smo je podmaršal v. E. Weber i ja planirali, a ne kako je to željelo Vrhovno zapovjedništvo koje je – da stvar bude još luđa – iz (1000 km. udaljenog) Teschena propisala i rješenje. Zapovjedništvo je uvijek željelo da se trebamo najprije probiti kod Krstača. Ali Krstač smo ostavili za kraj i težili smo uzeti važni i odlučujući prostor Solar-Kuk, što je sa uspjehom i postignuto. Lovćen-visina sama je od malog vojnog značaja. Na Lovćenu Crnogorci

---

³⁴ KLEIN, *Freiher Sarkotić von Lovćen*, n. dj., 103.

³⁵ ISTO, 51

nisu imali ni jednog čovjeka ni stalnu posadu, najviše pri lijepom vremenu jednu izvidnicu, jer je Lovćen previsok i uglavnom se drži u oblacima. I danas Vrhovno zapovjedništvo propisuje kako se treba raditi mostobran na Lovćenu. Naravno opet jedna Teschenska glupost. Bez obzira na ovu naredbu izdao sam protivni odgovarajući nalog.³⁶

Istoga dana u 6 sati popodne Sarkotić dobija brzopjav u kojem kralj Nikola moli za primirje – u svrhu pregovora. Sarkotić pismo prosljeđuje u Zapovjedništvo, ali smatra da je to besmisleno, te da bi on uz nastavak napada pristao odmah na pregovore. U dnevnik zapisuje: „Prvi otpadnik od Antante trebao bi napraviti veliki utisak, a Nikola je čovjek koji će otpasti iz savezništva kako bi spasio što se još spasiti dade. Vidjet ćemo što će gore (u Teschenu) skuhati!“.³⁷ Iz dnevnika je vidljivo da na vojnu operaciju prema Lovćenu Sarkotić nije utjecao samo operativno već i taktički.

Zauzimanje Lovćena 11. siječnja dovelo do ponude primirja, a kasnije i do potpunog osvajanja Crne Gore. Dana 15. siječnja 1916. sve snage koje su Sarkotiću bile podređene za lovćensku operaciju, prelaze pod izravno zapovjedništvo 3. armije, koja je svoje operacije u Crnoj Gori nastavila i prema sjevernoj Albaniji, dok se Sarkotić vraća

---

³⁶ HDA, fond 1773., kut. 3., Dnevnik, 11. I. 1916.

³⁷ HDA, fond 1773., kut. 3. Dnevnik, 11. I. 1916.

svojoj zoni odgovornosti u Bosni i Hercegovini, te Dalmaciji.³⁸ Nakon vojnih uspjeha u Crnoj Gori započeli su pregovori o uvjetima predaje. Kralj Nikola nudio je pregovore i uputio je pismo Vrhovnom zapovjedništvu tim prijedlogom. U odgovoru AOK-a prihvaćena je molba za pregovore, ali je zatražena bezuvjetna kapitulacija cijele crnogorske vojske i izručenje svih srbijanskih postrojbi koje su bile u zemlji. Da bi se kralja prisililo na popuštanje, Conrad je dao da njegove postrojbe prodru do Prizrena, Podgorice i Nikšića. Cetinje je zauzeto 13. siječnja, nakon čega je Nikola jednom „hitnom porukom“ Franju Josipa zamolio za časni mir. No car i ministar vanjskih poslova su početak mirovnih pregovora uvjetovali zahtjevima AOK-a. Nikola je 17. siječnja bio prisiljen prihvatiti teške zahtjeve i mogli su početi mirovni pregovori. U svoj Dnevnik Sarkotić je zapisao: „Nikola je prihvatio naše uvjete; vjerojatno si je mislio: spasi što se spasiti dade. Pobjede li Centralne sile, morat ću se zadovoljiti minimumom, pobjedi li Antanta, ionako ću sve dobiti natrag. Pašićeva izdaja Crne Gore je to spriječila. Sve bi trebali dobiti Karađorđevići.“³⁹

Na crnogorsko odbijanje mirovnih uvjeta Sarkotić postaje nepovjerljiv. U dnevnik zapisuje:

---

³⁸ ISTO.

³⁹ Dopisano rukom.

„Od 11. siječnja – dakle već 10 dana razvlači se stvar! Što je sve u tom vremenu neko dalekovidno Vrhovno zapovjedništvo i neko jasno gledajuće ministarstvo vanjskih poslova moglo učiniti? Mir je već mogao biti postignut – na veliko nezadovoljstvo Antante. Nije li možda već propušten pravi trenutak? Neće li se Nikola sa svojom vladom nekud povući, možda u Italiju, i tako htjeti održati fikciju neke Crne Gore, kao što su učinili Albert /belgijski/ i Petar /srbijski/? To bi trebalo izbjeći. Sudeći po tome kako se odvijaju stvari kod nas na jugu ‘gore’ je sve zakazalo. Naš ograničeni pogled doseže jedva preko granica pojedinih krunskih zemalja, ili obaju država. Zbog toga se zakazalo već u Bosni i Hercegovini, pa kako onda ne bi na ostatku Balkana. Pridobivanje Bugarske /kao saveznice/ ispunilo me radošću i mogao sam se nadati i dalje. Neispravan postupak s Crnom Gorom opet je poljuljao moje povjerenje. Koliko god je mala, to vrijednija bi morala biti za nas u ovom trenutku. Treba dakle spretno postupiti i definitivno ju vezati za nas. Ali hitno!“⁴⁰

Konačno, 25. siječnja, kako je Sarkotić i predvidio, kralj Nikola je pobjegao iz zemlje i talijanskom torpiljarkom stigao na Brindisi sa svojim premijerom Mijuškovićem. Pritom je izjavio da odbija sve mirovne uvjete i nastavlja sa borbom. Sarkotić nije

---

⁴⁰ HDA, fond 1773., kut. 3., Dnevnik, 21. I. 1916.

time bio oduševljen, budući da je samo kralj mogao potpisati pravovaljani mirovni ugovor. Veliki dio krivnje pripisao je AOK-u i ministarstvu vanjskih poslova. Nakon okupacije Crne Gore AOK je zapovjedio da se što brže moguće zaposjedne i sjeverna Albanija. Tek nakon što je Kövess ugrozio Skadar, Antanta je odlučila pomoći i francuska flota je isplovila. No 23. siječnja je Skadar pao gotovo bez borbe, 9. veljače. Tirana, a 27. veljače Drač. Talijani su se povukli, a austro-ugarske postrojbe zauzele su cijelu sjevernu Albaniju. Daljnje napredovanje nije bilo moguće zbog poteškoća sa opskrbom, pa je Valona ostala u talijanskim rukama. Pošto su propali svi daljnji pregovori s izbjeglim kraljem (i uz posredovanje ministara koji su ostali u zemlji), u Crnoj Gori i u Albaniji, slično kao i u okupiranoj Srbiji, uvedena je vojna uprava. U Albaniji je zapovjedaio podmaršal Trollmann, zapovjednik XIX. Korpusa, u Crnoj Gori podmaršal Viktor Weber v. Webenau dosadašnji zapovjednik ratne luke. Poslije je u Crnoj Gori za vojnog guvernera imenovan grof Clam-Martinic.

Kada je riječ o crnogorskom kralju Nikoli, Sarkotić je očito bolje nego oni u Beču i u AOK-u znao za realne odnose između vladara, vlade i crnogorskog parlamenta, kao i za obiteljsku povezanost crnogorskog vladara s talijanskom i ruskom carskom kućom, zbog čega će preoštri zahtjevi dovesti do

njegovog bijega i poništenja svih akata potpisanih od članova vlade. „Austrijski i vladajući politički i vojni krugovi očito su podcijenili ulogu i utjecaj Nikole, jer bi njegov ostanak u zemlji i „častan“ mir za Austro-Ugarsku bili puno korisniji od permanentne insurgencije do koje je gotovo došlo.“⁴¹ Hrvatski publicist Josip Horvat piše da je sa: „Nikolom Crnogorskim nestalo posljednjeg balkanskog sitnog silnika koji je umješnošću i dinastijskom politikom – bio je, naime, tast talijanskog kralja, dvojce ruskih velikih knezova i srpskog kralja Petra – uspio da jedna sitna, siromašna dinastija tokom decenija postane evropski faktor na koji se moralo računati, a kod južnih Slavena bio, također decenijama, simbol oslobodilačke borbe protiv Turaka.“⁴²

4. Neka razmatranja o kapitulaciji Crne Gore u Prvom svjetskom ratu

Prijepori o kapitulaciji Crne Gore postoje već 100 godina, a historiografija po tom pitanju je obimna.⁴³

---

⁴¹ ČUTURA, n. dj., 67.

⁴² HORVAT, n. dj., 308.

⁴³ Vidi npr: Andrija, LUBURIĆ, *Kapitulacija Crne Gore, Dokumenti*, I-II., Mlada Srbija, Beograd, 1938-1940., Dimitrije, Dimo. VUJOVIĆ, *Ujedinjenje Crne Gore i Srbije*, Istorijski institut NRCG, Titograd, 1962., Novica, RAKOČEVIĆ, *Crna Gora u Prvom svjetskom ratu 1914-1918.*, Istorijski

Ovaj, do sada nepoznati, izvor samo je mali prilog poznavanju toga povijesnog događaja, s perspektive tadašnjeg vojnog protivnika Crne Gore. Međutim, pitanje crnogorskog poraza u Prvom svjetskom ratu je i danas više političko pitanje nego pitanje historiografije. Razlog tomu je aktualno političko stanje u državi i regiji (postjugoslavensko nasljeđe), te podijeljenost crnogorskog društva po nekim fundamentalnim pitanjima što se tiču crnogorskog društva, povijesti te crnogorskog identiteta. Rastoder piše da se pitanje o uzrocima kapitulacije Crne Gore pojavilo kao klasično političko pitanje u aktualnim političkim obračunima odmah nakon poraza, te na neki način traje i dan danas u suvremenoj Crnoj Gori. Niz kontroverznih i proturječnih izvora dovelo je do toga da se istrajno oko ovog pitanja vodi jedan „verbalni rat, čija je pozadina prepoznavana u političkim interesima predstavnika tada sučeljenih opcija.“⁴⁴ No, prijašnja dominacija pobjednika u historiografiji sada je značajno pokolebana. Povijesni izvori poraženih sada nastoje da zauzmu dominantnu poziciju u povijesnoj slici toga razdoblja. Jedan od

---

instituta Titograd, Cetinje, 1969., Gavro, PERAZIĆ, *Nestanak Crnogorske države u Prvom svjetskom ratu*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1988.,

⁴⁴ Šerbo, RASTODER, *Janusovo lice istorije*, Vijesti, Podgorica, 2000., 240.

zagovornika srbijanske krivnje ili urote zbog koje je Crna Gora morala kapitulirati, a da se crnogorska vojska ne povuče sa srbijanskom preko Albanije bio je bivši crnogorski ministar ministar Petar Plamenac. On je direktno optužio srbijanski politički (Nikola Pašić) i vojni vrh (Božidar Janković – Petar Pešić) da su planski radili na kapitulaciji Crne Gore da se u emigraciji ne pojave „dva faktora“ južnoslavenskog ujedinjenja i dvije po svemu sučeljene dinastije. On je svoje „dokaze“ i argumente iznio u niz navrata 20-ih god. 20. stoljeća preko zagrebačkog časopisa *Nove Evrope*, beogradske *Politike* te *Crnogorskog glasnika* (Detroit – SAD).⁴⁵ Jedan dio historiografije zastupa stanovište da je kralj Nikola, kao slabiji partner, donio odluku da crnogorska vojska ostane u zemlji, da ne bi u izbjeglištvu potpala pod utjecaj srpske vojske i propagande, te da mu ne bi mogla poslužiti kao materijalna snaga za vraćanje vlasti u Crnoj Gori kada za to dođe vrijeme. Tomu govori i činjenica da je kralj Nikola radio na tome da se izbjeglice iz crnogorske vojske i dobrovoljci iz stranih zemalja (Crnogorci) ne koriste u bitkama već čuvaju do odlučujućih trenutaka rata, te potom, uz pomoć Italije utvrde vlast Petrovića u Crnoj Gori.⁴⁶ Na predavanju u Mojkovcu početkom

---

⁴⁵ RASTODER, n. dj., 240.-249.

⁴⁶ Bogumil, HRABAK, Borba između crnogorskog dvora i srpske vlade oko obrazovanja crnogorske vojske i oko

2016. godine iznio sam tezu da su se možda po pitanju izlaska poražene crnogorske vojske iz zemlje poklopili interesi srbijanskog dvora Karađorđevića i kralja Nikole I. Petrovića – nikome nije odgovaralo da se crnogorska vojska izvuče iz Crne Gore. Ni jedna ni druga strana nisu poduzele nikakve značajne mjere da se takvo nešto izvede.⁴⁷ Ruska vlada je bila izrazito protiv Crne Gore – sve crnogorske vojne obveznike slala je na Krf i smatrala ih srpskim podanicima, što je bilo u skladu sa smjernicama ruske politike i dogovora s Pašićem 1914. godine.⁴⁸ Proslavljeni crnogorski vojskovođa Janko Vukotić je nakon kapitulacije tvrdio Slovincu (jugoslavenski orijentiranom vojniku Austro-Ugarske – Ljudevit Pivko) na Cetinju da je „Crna Gora prodana“, a isto je tvrdio u zatočeništvu u Bjelovaru u intervjuima novinarima (*Jutarnji list*, *Nezavisnost*).⁴⁹ U isto vrijeme počinje u emigraciji borba između dvije vlade u izbjeglištvu za „dušu crnogorskog naroda“. No, tijekom vremena srbijanska

---

dobrovoljaca 1916-1918., *Istorija XX veka*, 1964., 69.

⁴⁷ Lazar Mijušković je ipak 21. 1. 1916. tražio od srbijanske strane da prihvate „ostatke crnogorske vojske“. HRA-BAK, n. dj., 85.

⁴⁸ HRABAK, n. dj., 92.

⁴⁹ Ljudevit, PIVKO, *Proti Avstriji: Slike iz borbe Jugoslovanov na italijanski fronti proti Avstriji*, Klub dobrovoljceva, Maribor, 1923, 88.

strana je postala potpuno dominantna po tom pitanju, crnogorska vlada u izbjeglištvu gubila je bitku. Zvanični predstavnik Crne Gore na Krfsku konferenciju nije bio pozvan. Da li su stvarno napori jednog pokoljenja koje se nesebično žrtvovalo za opće ciljeve (posebno u Mojковаčkoj bitci) izigrani za više dinastičke interese obje (ili jedne) strane? Povjesničar Đorđe Borozan je pišući o crnogorskim junacima Mojковаčke bitke napisao: „Stajali su raspeti između mitske prošlosti o nepobjedivosti i stvarnosti koja im nije davala nikakvu nadu na uspjeh.“⁵⁰ Da li su bili prevareni – historiografija ni danas ne može dati konačan odgovor.

5. Dnevnik generala Stjepana Sarkotića – (dio o Crnoj Gori)

18./12. Odlazak u Beč.

19./12. Sa dvosatnim zakašnjenjem stigli u Beč. Otišao odmah u naš novi stan u Palais Palffy, I. Wallnerstrasse 6, koji je zaista – kako je Ella⁵¹ često pisala – jako zgodan. Naravno da sam na veliku radost vidio i moje najdraže.

20./12. 11 h prije podne audijencija kod Njegovog

---

⁵⁰ Đorđe, BOROZAN, Crna Gora i Prvi svjetski rat, *Arhivski zapisi*, br. 2, 2013, 20.

⁵¹ Sarkotićeva supruga Gizela pl. Sarkotić (rođ. Bartolović).

Veličanstva. Car je bio kao i prijašnjih puta neuobičajeno milostiv i kod sebe me zadržao skoro 1 sat. Uglavnom se raspravljalo o novoj ofenzivi protiv Crne Gore,⁵² tada sam ja referirao o odnosima u Bosni i Hercegovini. Poslije podne veliki sastanak sa Körberom⁵³ o tekućim prilikama.

21./12. Bio kod Krobotina⁵⁴ koji je postao barun i u 11 h kod Buriana.⁵⁵ Burian mi je rado pričao o

---

⁵² Zapis rukom na ovom mjestu nečitljiv.

⁵³ Ernst von Körber (1850.-1916.), bivši austrijski premijer, zajednički ministar financija zadužen za BiH.

⁵⁴ Krobotin, Alexander von, barun (12. rujna 1849. Olo-mouc, Češka - 28. rujna 1933, Beč), austro-ugarski vojsko-vođa i ministar rata (zajedničke vojske i bojnog pomorstva). Dužnost ministra rata obnašao je od 1912. do travnja 1917. kada ga je naslijedio generalpukovnik Rudolf barun Stöger-Steiner von Steinstätten. Nakon smjene Krobotin preuzima zapovjedništvo 10. armije na talijanskom ratištu i sudjeluje u 12. bici na Soči. Od listopada 1918. do kraja rata zapovjednik je armijske skupine u Tirolu. Umirovljen je 1. prosinca 1918. Antonio, SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität*, Österreichisches Staatsarchiv, Wien, 2007., 96., Petar, BROUCEK, *Ein General im Zwielicht*, Band 1, Wien-Köln-Graz, 1980., 280.

⁵⁵ Burián von Rajecz, Stephan (István), grof (16. siječanj 1852. Stupava (Slovačka) – 20. listopad Beč), austro-ugarski državnik. Na dužnosti austro-ugarskog ministra vanjskih poslova zamijenio je grofa Leopolda Berchtolda 13. siječnja

svojim planovima, držao mi je pola satno predavanje u kojem mi je dao svoje najbolje političke ideje. Rado bi želio potaknuti kralja Crne Gore da napusti Antantu; ali da li će Nikola dobiti poseban mir, jako sumnjam.

22./12. Rano odlazim sa Ellom u Sarajevo gdje smo stigli na večer 23./12.

24./12. Minnich (Minić) mi je predstavio jednu potpuno novu vojnu situaciju. – Vrhovno zapovjedništvo više se ne ograničava sa oduzimanjem Lovćena nego želi pravu ofenzivu protiv Crne Gore i sjeverne Albanije, smjer Skadar. AOK iz jednog ekstrema prelazi u drugi. Za početak je bio samo Lovćen sada međutim ne samo Lovćen i Crna Gora nego i sjeverna Albanija. Sada ne iznenađuje da s Crnom Gorom nisu zadovoljni. Ja nikada ne bih išao u Albaniju.⁵⁶ Još će tri brigade biti poslane u

---

1915. Nakon što je u prosincu 1916. smijenjen (nakon smrti kralja Franje Josipa novi ministar vanjskih poslova postao je grof Ottokar Czernin), imenovan je ministrom financija, ali u travnju 1918. ponovo preuzima dužnost ministra vanjskih poslova (do 24. listopada 1918.). Burian von Rajecz Stefan Graf*, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1850.*, Band 1, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1957., 129., Burián von Rajecz, Stephan Graf, *Neue Deutsche Biographie*, Band 3, Duncker & Humblot, Berlin, 1957., 52.

⁵⁶ Ova rečenica dodana rukopisom.

Bocche (Boka Kotorska), a Kovess (Kövess)⁵⁷ ima naredbu da trupe vodi od Prizrena do Cattaroa (Kotora). Na obje krajnje točke, Prizren i Bocche, bit će koncentrirani VIII., odnosno XIX. korpus, a između njih samostalne grupe, i oko 20./1.1916. treba početi napredovanje. Meni je pravo. Ali, da li ne očekujemo previše? Ne neprijatelj, ali teren, zima, manjak drva i vode, jednom riječju, obnova zaliha jako lako bi nam mogla postati jedna zagonetka za rješavanje. Badnjak sam proveo sa Ellom, Unkelhäusser-om, Kussevich-em i bračnim parom Minnich.

25. i 26./12. proveo sam u istom društvu kao i 24. prosinac.

---

⁵⁷ Kövess von Kövessháza, Herrmann Albin Josef, barun (30. ožujak 1854. Temišvar – 22. rujna 1924. Beč), austro-ugarski generalpukovnik (1916). U razdoblju 1911-1915. zapovjednik je 12. zboru, a od rujna 1915. do listopada 1916. III. armije, koja se od rujna 1915. do ožujka 1916. borila na balkanskom, a onda na talijanskom ratištu. Od listopada 1916. do siječnja 1918. preuzima zapovjedništvo VII. armije na ruskoj i rumunjskoj bojišnici, a početkom 1918. do kraja rata armijskom skupinom „Kövess“ na Balkanu. Dana 5. studenog imenovan je vrhovnim vojnim zapovjednikom austro-ugarskih oružanih snaga (Armeeeoberkommandant) te je 1. prosinca 1918. umirovljen. SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität*, Österreichisches Staatsarchiv, Wien, 2007., 93.

28.12. Primio zatvoreni dopis od Tersztyanszky,⁵⁸ priložio sam i pisma od Bolfras-a,⁵⁹ Körber-a i Csiczeries.

30./12. U 6 h poslije podne stigao je G. d. J. od Kövess sa svojim štabom u Sarajevo. Dočekaao sam ih na kolodvoru i pozvao sam ga na večer k sebi.

31./12. Sinoć sam u konaku priredio skromnu večeru na kojoj su sudjelovali Kövess i meni najbliži.

---

⁵⁸ Tersztyánszky von Nadás, Karl (22. studeni 1854. Skalica (Slovačka) – 7. ožujak 1921. Beč), austro-ugarski generalpukovnik. Od 1912. do svibnja 1915. zapovjednik je 4. zbora (početkom rata u sastavu II. armije pod zapovjedništvom generala konjaništva Böhm-Ermollija na ruskoj bojišnici). Sredinom 1915. preuzima zapovjedništvo armijske skupine Tersztyánsky (Srijem-Banat), a nakon toga III. (1915.), IV. (1916-1917) i ponovo III. (1917.) armije. SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität*, n. dj., 185.

⁵⁹ Bolfras von Ahnenburg, Arthur Heinrich (16. travanj 1838. Sachsenhausen, Frankfurt na Majni - 19. prosinac 1922. Baden, Beč), austro-ugarski generalpukovnik i glavni pobočnik i načelnik Vojnog ureda njegovog veličanstva cara i kralja 1889-1917. Umirovljen je na vlastiti zahtjev 5. siječnja 1917. SCHMIDT-BRENTANO, n. dj., 96., BROUCEK, *Ein General im Zwielicht*, Band 1, Wien-Köln-Graz, 1980., 155, „Bolfras Arthur Frh., *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815.-1950.*, Band 1, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1957., 99.

1916. GODINA

1./1.1916. Prijemi u zgradi državne vlade.

2./1. Velika večera na koju sam pozvao sav vrh da bi se Kövess-a s njima upoznao. Kövess je sretan što je otišao sa njemačkog područja. Prilično se puno žalio na njihovu nemilosrdnost, s druge strane je jako hvalio časnike korpusa.

3./1. Za Lovćen-akciju odredio sam da počne 8. siječnja. Moglo me zaustaviti samo loše vrijeme koje bi uzrokovalo odgodu.

4./1. Pismo od Tersztiaanszky. Ella je po prvi puta bila kod Riza-beg-Kapetanović-a na jednom „Sielo“ (turski ženski-dan).

5./1. Na večer željeznicom prema Mostaru.

6./1. 7 h ujutro prema Bileku (Bileća). Putem sam izvršio inspekciju škole u Stolcu. U Bileku razgledavanje tvrđave, odgovarajuće upute GM. Andriana. Dobio dobar dojam. Časnicima držao kratak, na dušu i srce djelujući govor. U 2 h poslije podne odlazak prema Trebinju. Konzultacije sa zapovjednikom tvrđave FML. Braun čiji raspored sam dobro znao. Noćenje u spavaćim kolima.

7./1. 5 h u jutro vožnja vlakom prema Castelnuovu. 11 h stigli tamo. Konzultacije sa zapovjednikom XIX. korpusa. Sastanak provođenja cijele Lovćen-operacije. Pozvao na večer zapovjednika

korpusa FML. Trollmann-a i admirala Hansa na večeru. Bio potpuno povjerljiv.

8./1. Početak napada na Lovćen-poziciju. Sa svojim stožerom krenuo sam na „Dalmat“, i plovio po cijelom frontu, nadzirući akciju. Oko 300 koraka od Dalmata udario je neprijateljski projektil u more, podizujući vodeni stupac visok najmanje 10-15 m. Prekrasno jutarnje vrijeme nije održalo. Već oko 11 h prije podne nastupilo je potpuno naoblacjenje i oko 1 h poslije podne počelo je kišiti. Mislio sam da je kiša izazvana teškom pucnjavom, ali nije bilo tako, nego je nažalost nastupila nepovoljna promjena vremena. Divio sam se preciznosti topništva i našem hrabrom pučkom ustanku (Landstrum) koji su možda imali za riješiti najtežu operaciju u cijelom ratu. Razgledao sam položaj jedne 42 mm haubice. Naše teško oružje (50 cijevi) ispalilo je oko 1300 projektila. Flota je uspješno djelovala sa 5-6 jedinica. Na večer 9 h nakon još jednog sastanka sa zapovjednikom korpusa budući da je sve taktički bilo regulirano otišao sam prema Sarajevu.

9./1. Na večer 6 h došle dobre vijesti. Solar je osvojen. Bolfras priopćio.

10./1. Dobre vijesti. Sve korača dobro naprijed, uzeto više oružja. 2 pisma su priložena, jedan od nadvojvode Eugen-a, jedan od Bolfras-a.

11./1. Prije podne u 10 h Minnich mi nosi vijesti

da je Lovćen osvojen. Brigada Colerus je zauzela Krstač-sedlo. U cijelosti je zarobljeno 30 topova od toga 6 teških. Glavna zasluga pripada FML (podmaršal). v. Weberu. Sve trupe su se istaknule, ali ipak posebno 14. brdska brigada i skupina potpukovnika Törk-a. Kapa dolje pred hrabrim pučkim ustankom⁶⁰ koji je tako teški taktički zadatak u kratkom vremenu uspješno riješio. Operacija je provedena tako kako smo je podmaršal v. E. Weber i ja planirali, a ne kako je to željelo Vrhovno zapovjedništvo koje je – da stvar bude još luđa – iz (1000 km. udaljenog) Teschena propisala i rješenje. Zapovjedništvo je uvijek željelo da se trebamo najprije probiti kod Krstača. Ali Krstač smo ostavili za kraj i težili smo uzeti važni i odlučujući prostor Solar-Kuk, što je sa uspjehom i postignuto. Lovćen-visina sama je od malog vojnog značaja. Na Lovćenu Crnogorci nisu imali ni jednog čovjeka ni stalnu posadu, najviše pri lijepom vremenu jednu izvidnicu, jer je Lovćen previsok i uglavnom se drži u oblacima. I danas Vrhovno zapovjedništvo propisuje kako se treba raditi mostobran na Lovćenu.

---

⁶⁰ Pučki se ustanak sastojao od umirovljenih časnika i vojnih činovnika od 19. do 42. tj. 60. godine života. Detaljnije u Zakonu o pučkom ustanku od 6. lipnja 1886.: Gesetz, betreffend den Landsturm für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, mit Ausnahme von Tirol und Vorarlberg, Reichsgesetzblatt 90/1886., 297

Naravno opet jedna Teschenska glupost. Bez obzira na ovu naredbu izdao sam protivian odgovarajući nalog. Ponekad se pitam čemu zapravo služi Vrhovno zapovjedništvo. Conrad se pouzdaje u neiskusne časnike. Zašto samo ne promijeni ove ljude i pošalje na front, a sebi ponovno uzme vrijedne ljude s fronta u štab. I ovi ljudi iz generalštaba (generalštaber) će nakon rata pričati o ratnom iskustvu, a nijedan od njih nije omirisao barut. Jedan kolega okarakterizirao mi je njemački i naš generalni štab ovako: Njemački daje naredbe čija izvedba leži u granicama mogućeg, naš daje takve, čija je izvedba djelomično nemoguća, djelomično nesigurna. Što sam kao zapovjedni general u Bosni i Hercegovini doživio od Vrhovnog zapovjedništva daje pravo tom kritičaru. Poslije podne 6 h dotrčao je Minnich sa jednim telegramom u kojem kralj Crne Gore moli za šestodnevni prekid vatre – u svrhu pregovaranja. Naravno, morao sam to dostaviti Vrhovnom zapovjedništvu na odlučivanje. Bojim se da će to biti besmisleno. Ja bih uz nastavak neprijateljstva, odmah pristao na pregovore. Prvi otpadnik od Antante moralo bi ostaviti veliki utisak, a Nikola⁶¹ je čovjek koji će otpasti iz savezništva kako bi spasio što je još dade spasiti. Vidjet ćemo što se se u Teschenu „skuhati“. Vederemo!

---

⁶¹ Sarkotić u svom dnevniku uvijek piše NIKITA, ovdje je to zbog razumijevanja zamijenjeno s Nikola.

12./1. Telegram od Bolfras-a, Krobotin-a i Körber-a.

13./1. Jedna dobra trinaestica. Naše operacije dobro napreduju, na žalost ima puno promrzlina zbog niske hladnoće (-12°). Jedan bataljon u grupi Zhuber imao ih je preko 300, dakle skoro polovicu stanja. U 11 h na večer dojuri Minnich k meni sa jednim Nikolinim telegrafskim rukopisom Njegovom Veličanstvu sa molbom za mir i sa jednom istom prijavom crnogorske vlade na našu. Znači ipak! Nadam se dobrom, u potpunosti zadovoljavajućem dogovoru. Trebao bi biti važan cilj u vojnom i političkom interesu.

14./1. Vrhovno zapovjedništvo je uz suglasnost Njegovog Veličanstva opet dalo isti odgovor (podnošenje, razoružanje i sl.). Ovdje njušim previd ministra vanjskih poslova. Zanimljivo, od tamo dobivam obavijest (od ministarstva) da izaslanik Otto sa još 2 ljudi iz Uprave putuje u Castelnuovo. Sa Kövess-om sam dogovorio da sada on direktno vodi XIX. korpus i grupu Braun. Dva časnika su previše. Loše vrijeme me jako zabrinjavalo za oko naših trupa. Ako je gospodin Bog protiv nas u maloj Crnoj Gori može nam se isto dogoditi što je Napoleona snašlo u velikoj Rusiji. Crnogorcima je lako; prilikom tako lošeg vremena oni se izgube, sakriju se u svoje kuće i kolibe i opet se vrate nakon nevremena. Jedna moderna vojska ne može tako

nešto napraviti, ona ovisi o svojoj pratnji. Nema prvog skloništa, nema drva, nema vode – samo snijeg i stijene. Odnosi će se popraviti kad će trupe biti u Zeta-dolini. Nadam se da će za 2-3 dana biti u Nikšiću, Danilovgradu, Rjeki, možda već i u Podgorici. Možda Nikola sam pronađe izlaz.

17./1. Nikola je prihvatio naše uvjete; mislio je: spasi što se spasiti da. Pobjede li središnje sile, moram se zadovoljiti sa najmanjim, pobjedi li Antanta, bez daljnjeg, dobit ću sve natrag. Pašićeva izdaja Crne Gore je to spriječila. Sve bi trebali dobiti Karađorđevići.⁶² Vezano za predaju oružja očito nije imao netočno mišljenje da je njegova labava milicija, čiji su bataljoni po svim frontama razbacani ili su se i dijelom vratili kući, protezali su se koliko su htjeli. Više im nije mogao narediti. Kad smo jednom unutar u zemlji i gospoda, zbog posljedice gladi, donose

---

⁶² Zadnja rečenica dodana rukopisom. Austrijski vrhovni zapovjednik barun Conrad od početka je tražio da se poražena Crna Gora prisajedini Austro-Ugarskoj. On je smataro da je takvo rješenje najbolje, navodeći primjer za Tursku kojoj je mala Crna Gora bila neprestana smetnja „da ju je zapela u krvave ratove i da je bitno doprinijela uništenju turskog gospodstva na Balkanu.“ U pismu Buriánu od 17. siječnja 1916. Conrad piše da bi bilo neodgovorno „da se ostavi na tijelu Monarhije sličan čir (Pestbeule).“ Milan, PRELOG, Crna Gora i austrija početkom 1916. godine, *Jugoslavenska njiva*, br. 3., 1922., 165.

svatko svoju pušku za 1-2 šnite raženog kruha na mjesto isporuke. Mladi nadvojvoda Franz Carl Salvator došao je danas sa svojom četom u Sarajevo i ovdje se zadržao nekoliko sati. Ja sam ga pozdravio na kolodvoru. Ručao je kod Kövess-a na sajmu. Jedan skroman princ, ostavlja dobar dojam. Izaslanik Otto i grof Colloredo⁶³ su bili kod mene. Pregovarat će sa Nikolom, ovdje čekaju na instrukcije, za sutra sam ih pozvao na ručak. Vojno Vrhovno zapovjedništvo želi brzo potpuno točno imati Skutari (Skadar) - zapovijeda: 2 bataljona i 1 planinska brigada trebaju napraviti raciju na Skutari. Jedna brigada treba južno od Skutari-jezero (Skadarsko jezero) slijediti. Racija / u kršu, u snijegu / kod ovakvog lišenja / nisu ništa drugo mogli nego marširati. Što čovjek od pješadije ne očekuje? Racija /zašto se ovaj uobičajeni izraz za konjicu primjenjuje na pješadiju, a imamo pojam patrola korpusa (naredbe)? Sreća hrabrima u Skutari koji su tamo smjeli doći sa nekoliko napuštenih. Tko će brinuti za ove zadnje / vjerujem u praksu trupe koja bi bila izgubljena da se oslanjala samo na visoke naredbe.

20./1. Marterer-ovo pismo je priloženo.⁶⁴ U

---

⁶³ Mannsfeld grof Colloredo, član ugledne austrijske grofovske obitelji.

⁶⁴ Marterer, Ferdinand von, barun (30. listopada 1962. Prag - 29. siječanj 1919. Beč), austro-ugarski general pješništva i glavni pobočnik i načelnik Vojnog ureda njegovog

njemu i jedna slika od Nikolinog pisma u kojem on Njegovo Veličanstvo moli za mir. U međuvremenu su ipak Crnogorci, kao što sam predvidio, naše uvjete odbili. Na to je od Vojnog Vrhovnog zapovjedništva došla naredba, operaciju danas prije podne nastaviti ukoliko do određenog sata Crnogorci ne prihvate uvjete. Prilažem pismo od Bolfras-a.

21./1. Čitam telegram poslije čega operacije do daljnjeg neće biti nastavljene. Nakon 11./1. – znači već 10 dana se stvar vuče! Što je sve u tom vremenu neko dalekovidno Vojno Vrhovno zapovjedništvo i neko jasno gledajuće ministarstvo vanjskih poslova u ovo vrijeme moglo učiniti? Mir je već mogao biti postignut – na nezadovoljstvo i ljutnju Antante. Zar već nije možda propušten pravi trenutak? Neće li se Nikola sa svojom vladom negdje povući, možda u Italiju, i tako održati fikciju jedne Crne Gore, kao što su učinili Albert (belgijski) i Petar (srbijski). To se gotovo i dogodilo.⁶⁵ Kako se odvijaju stvari ovdje na jugu, kod nas „gore“ je sve zakazalo. Naš ograničeni pogled jedva doseže preko granica pojedinačnih krunskih zemalja ili obiju država. S toga evo već

---

veličanstva 1917-1918. (Vojnom uredu udjeljen je 1904, a od 1910. zamjenik je načelnika Vojnog ureda). Schmidt-Brentano, Antonio, Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität, Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2007, 113., Peter, BROUCEK, *Ein General im Zwielficht*, Band 1, WienKöln-Graz, 1980., 372.

⁶⁵ Rečenica dodana rukopisom.

neuspjeha i zakazivanja u Bosni i Hercegovini, pa kako onda ne bih i na ostatku Balkanu. Pridobivanje Bugarske ispunilo me srećom i već sam se mogao dalje nadati. Pogrešno rješavanje Crne Gore opet me začudilo i vratilo nepovjerenje. Koliko god je mala, to bi za nas trebalo biti vrijednije upravo u ovom trenutku. Treba dakle pametno postupiti i definitivno ju za nas vezati. Ali hitno!

22./1. Štajerski izviđački savez šalje čestitke. Kao oduševljeni prijatelj dajem Savezu topao odgovor:

- . - Možda su moja pisma Bolfras-u i Marterer-u ipak malo koristila. Predaja slijedi i očekivana je.

.- Telegram bana baruna Skerlec sa mojim odgovorom je priložen.

23./1. Danas se Otto od mene oprostio. Bio je sa grofom Colloredo kod Elle na čaju. Otto ima dobre namjere. Netko 14 dana vuče na stvari i sutra idu oba gospodina sa pukovnikom Slameczka iz Sarajeva. 14 dana / koje neiskorištavanje vremena u svjetskom ratu! Bojim se da i Nikola također ide u Francusku ili Italiju. Tada nema nikog autoritativnog za pregovore. Nikoli treba na licu mjesta osigurati punu slobodu i za slučaj raskida pregovora jer samo on u zemlji ima autoritet s nama postići sporazum. Njegovu vladu narod ne priznaje i on je – u slučaju odsutnosti – u stanju sve obveze svoje vlade, makar i njegovim odobravanjem, tako okrenuti i protumačiti da postanu bezvrijedna.

Danas sam poslao dopis 3. Vojnom zapovjedništvu (Kövess) i u istom objasnio na koji način se u Bosni može popraviti aprovizijsko stanje. Ako ljudi neće moje riječi prihvatiti onda idemo u susret jednom bezobrazno kritičnom razdoblju koji bi mogao katastrofalno završiti. Kovess, dobri čovjek, je pomalo nesiguran od onih „gore“. Čudno je kako lijepi osjećaj ima trupa za svoje pretpostavljene. Njegovi podređeni ga naizivaju Kreuzschnabel („krstokljun“) (po satiričkoj brošuri: „Kako je major Kreuzschnabel došao u Glavni stožer“), jer svugdje dođe do toga da obere vrhnje – na gotovo. Tako je preuzeo Vojno zapovjedništvo nakon Terzstjanszk-og, koji je za formiranje, opremanje i discipliniranje vojske stekao velike zasluge i također protiv Srbije osmislio plan operacije, a to (preuzimanje zapovjedništva) došlo je neposredno prije početka operacije. I ovamo je došao 8 dana prije početka „Lovćen“ operacije i u pogledu toga je nedužan kao i malo dijete. Ne želim mu naškoditi, jer je jedan dobar, vrijedan čovjek, ali general sa takozvanom slijepom poslušnošću. Njegov šef štaba GM (general-major) Konopitzky je dobar i tako će vojska zahvaljujući jako vrijednim generalima a la Weber, Braun, Trollmann dobro se pokazati. Karakteristično za Kövess-a je što on misli: „Što manje ovdje (i pri tome pokazuje na glavu) to bolje.“

24./1. Skutari, Podgorica, Nikšić, Danilovgrad bili su osvojeni. Razoružanje ide glatko. Vojno Vrhovno zapovjedništvo može iz toga naučiti kako lako sve ide ako se točno prihvati. Teorija i praksa vrlo često idu različitim putem. Pismo od Bolfras-a je priloženo.

27./1. Pismo Marterer-a priloženo. Također pozdravi iz Bocche zbog mog odgovora. Aprovizijsko pitanje zemlje bilo je sa 3. Vojnim etapnim zapovjedništvom nužno regulirano. Možda će ići sa jednim „potezom“ svaki dan.

29./1. Danas je sa još jednom brigadom smio doći FML. Sorsisch za pojačanje brigade Streith u Skutari. 3. vojska želi sa 11. brigadom sve do Mutipotoka, Debre napredovati. Potpuno sam zaboravio priložiti moju naredbu XIX. korpusu, grupi FML. Braun i brodskoj diviziji Vojnim zapovjedništvom. Sada to radim.

1./2. Tri pisma: od Bolfras-a, Tersztyanszky-a i pukovnika Pitreich-a. Pitreich, jedan visoko inteligentan mladi oficir štaba dijeli moje i Csicseric-ovo mišljenje.

3./2. Ellu sam otpratio do Broda, tamo sam razgledao Danica-radove

4./2. Otputovao u Tuzlu. Putem sam posjetio tvornicu amonijaka u Lukovcu i Saline, kao i tvornicu ugljena u Kreki.

5./2. Prije podne pregledao sam škole, u podne

sam putovao prema Zvorniku i natrag prema Tuzli, ukrcao se odmah u vlak i stigao

6./2. Opet u Sarajevo. U podne sam se oprostio od Kövess-a koji je na večer putovao u Cattaro. Želim mu i dalje sreću na strani njegovog šefa štaba kako bi nadimak „krstokljun“ potpuno opravdao. Ipak je dobar „krstokljun“ jako grdio Mackensena!!! Primio pisma od Bolfras-a i Marterer-a. Priloženi su. Austrija se – kako uči povijest – dokazala u nesreći. Pitam se: da li će se dokazati i u sreći? Da li će to ići po osnovi pobjede? Gledam sumornije u budućnost. Bio bi sretan da se moj pogled totalno pogrešno dokaže.

7./2. Jedno ljupko pismo FML. Braun-a, trenutno komandanta posade trupe u Crnoj Gori sa sjedištem u Cetinju, prilažem. Ministar v. Körber najavio se za 13./2. Radujem se njegovom dolasku.

10./2. Na zahtjev gradonačelnika Beča, preuzvišenom Weisskirchner-u, poslao sam svoju sliku i priloženu posvetu za rodnu knjigu grada Beča.

12./2. Pismo od Tersztyanszky-a je priloženo. Isto tako čestitka brzojav mog rodnog grada i moj odgovor.

13./2. U podne došao preuzvišeni v. Körber. Prenio mi skroz formalno pozdrave i zahvalno priznanje mojim uslugama. Njegovo Veličanstvo mi je zaista milostivo, kada bi se samo svemogućom milosti mogao opravdati. Radim najbolje što mogu.

14. i 15./2. Konferencija vlade pod predsjedavajućim Körber-om.

16./2. Vožnja sa Körber-om u jugoistočno područje. Pogledali smo izradu mosta kod Megjegja, tada smo se odvezli prema Goraždu i Foči. U Foči je razgledavan novi Sarkotić-most. Povratak prema Ustipraći. Noćenje u vagonu.

17./2. Vožnja prema Čajnici i Pljevlju. U Pljevlju svečani doček. Smirio nešto uzrujane Turke. Imaju još strah od Crnogoraca. Nosio pukovnik Vuchetich, zadnji doći u kordi.

18./2. Vožnja prema Mostaru, Čapljini i Castelnuovo. Noćenje u vagonu.

19./2. Vožnja prema Cetinju. Provlačili smo se kroz mnoge svite i trupa. Körber je mogao vidjeti što se sve nije odigravalo na ulicama. U Cetinju smo objedovali kod dobrog FML. Braun-a. Nakon jela razgledavali smo konak. Poslije podne povratak. U 5 smo posjetili Kövess-a koji uvijek sa vrha želi imati upute kako da nastupi protiv Crnogoraca!! Nakon nekoliko trenutaka otišli smo na Dalmat, prošli kroz Bocchu i ušli u Zelenik i u naš vagon.

20./2. U podne smo opet bili u Sarajevu.

21./2. Opet konferencija vlade. Na večer 9 h odlazak prema Tuzli.

22./2. Rano u Tuzli. Razgledavanje grada i škola. Poslije podne 2 h povratak. U Doboju smo se

razdvojili. On odlazi prema Brodu i dalje prema Beogradu, ja prema Sarajevu. Tamo sam našao priloženo pismo od Tersztyanszky-a.

24./2. Desetodnevni boravak ministra za mene je bio pravi duhovni i psihički oporavak. Suglasan sam sa Körber-om u svemu i u njemu poštujem jednog zaista mudrog državnika.

MOJKOVAČKA BITKA – VOJNIČKI BLJESAK U PROCESU NESTAJANJA JEDNE DRŽAVE

.....

Mladen Vukčević

Mojkovačka bitka bila je čisto crnogorska. Posljednja i najdivnija u istoriji ove male države. S njom se država i ugasila, u krvavom i nezabornom zadnjem bljesku junaštva, slave i legende. Crnogorci su se povlačili i povlačili, sve od krvave bitke na Glasincu u Bosni... Dalje za tu vojsku nije bilo povlačenja ... dalje je bila Crna Gora.

(M. Đilas, *Besudna zemlja*,
Beograd – Podgorica, 2014, str. 154)

Naslov i prolog za rad sadržan je u Đilasovim riječima koje u *Besudnoj zemlji* – trilogiji crnogorskih previranja, oslikavaju državnopravne mijene na ovom prostoru. One objedinjavaju dva suprotstavljena ali i neodvojiva fenomena: vojnički bljesak i proces nestajanja države. Povezuju ih sa sudbinama običnih ljudi i narodnih prvaka, vječitih ratnika i rijetkih mirotvoraca, vjernika i nevjernika, svih koji su u kovitlacima vremena, kao i sam

---

Dilas, obilježavali „višak istorije“ na ovom dijelu zemaljskog šara. Tako je ispisana saga ne samo o mojkovačkoj ratnoj operaciji, već i o sudu i besuđu crnogorskom, o našim usponima i padovima, o ljubavima i omrazama, o našim podjelama koje nažalost i do danas opstaju ili se čak osvježavaju, umnožavaju i dobijaju nove oblike.

Crna Gora je prije i poslije mojkovačke epopeje odbrojavala pretposljednje dane svoje suverenosti, da bi nakon toga postala dio jedne šire tvorevine, mimo slova svog Ustava i demokratski izražene volje svog naroda. Isticaće se to u proklamacijama Vlade u egzilu, izoštravati u zahtjevima Božićnih ustanika, a protekom godina nezadovoljstvo takvim ujedinjenjem biće sve glasnije i na suprotnom političkom polu, u istupima onih koji su ga bez rezerve podržavali.

Od tada do danas, Crna Gora je bila u sastavu tri Jugoslavije, u monarhiji i republici, u unitarnoj i federalnoj državi, živjela kao država i državačlanica, zemlja jednopartizma i višepartizma. Nestajala je i vaskrsavala u laboratoriji državnopravnih oblika čije smo procese razgradnje i izgradnje pratili uživo, naglašenim tempom, naročito od devedesetih godina prošlog vijeka.

Okrugle brojke obavezuju, ali istorijska distanca od jednog vijeka ne upućuje samo na podsjećanje i obilježavanje jubileja, već i na sagledavanje onoga što se događalo na raskršćima crnogorske istorije,

a jedno od njih je Mojškovačka bitka ili Mojškovačka operacija, što je po nekim istoričarima širi i potpuniji naziv za ovaj ratni događaj. Na to ukazuju i prilozi neposrednih sudionika tih događanja iznijeti u međuratnoj literaturi, posebno oni koji su tematski objavljeni.¹

I stoga, traje dijalog o značaju, dometima i posljedicama ovog crnogorskog podviga od prije jednog vijeka. To je i dalje predmet istorijskih izučavanja, ali i predmet drugih disciplina, među kojima pravna nauka ima važno mjesto. Zapaža se i to da je obrada ove teme i broj objavljenih radova znatno povećan, posebno uoči i nakon obnove crnogorske državnosti. Međutim, i dalje postoji polarizovanost između jednih, koji slijede matricu o nespornoj crnogorskoj, mojškovačkoj žrtvi koja je zasjenila iskonstruisanu izdaju crnogorskog državnog vrha, istovremeno postajući jedan od argumenata za bezuslovno ujedinjenje, i drugih, koji kritičkim vrednovanjem činjenica proučavaju društveni, vojnički i pravni aspekt u kome se odvijala bitka i ono što je poslije nje uslijedilo. Dijalog o ovoj temi traje i danas, a i o ovovremenom dijalogu uslijediće dijalog.

Priča o ovom ratnom događanju nije priča o pravu, jer bitke nijesu pravni fenomeni, pravo je u

---

¹ Časopis *Nova Evropa*, knjiga XIII, dvobroj 10-11, 26. mart 1926. godine posvećen je ovom periodu crnogorske istorije.

njoj samo podtekst. To je svjedočanstvo o velikom uzletu u dobu koje je obilježilo sumrak crnogorskog prava. Zato, u analizi ove bitke treba raščlaniti istorijsku, emotivnu i pravnu ravan, a one nijesu odvojene, već se prepliću, ukrštaju i determinišu.

Istorijski, to je boj koji se zbiva na frontu dužine 500 kilometara koji je branila crnogorska vojska, tehnički i brojčano slabija od neprijatelja o čemu u istoriografskim spisima nalazimo podatke koji potvrđuju borbu Davida i Golijata.² To je i priča o nespremnosti crnogorske političke elite da razumije okolnosti u kojima se našla i da na pravi način percipira međunarodne prilike.

Emotivno, to je priča o podvigu gorštaka protiv velike sile protkana zadivljujućim primjerima hrabrosti, ali i o tzv. nečasnom držanju kralja i državnog vrha, nešto kasnije o egzilu i žalu za domovinom ispisanom u sjećanjima njenih sinova rasutih od Evrope do Amerike.

Pravna ravan ove teme govori o stvaranju „prava iz nužde“ kao izvoru za faktička postupanja nosilaca vlasti. Svjedoči i o primatu stabilnosti i sigurnosti kao bazičnih principa za postupanje međunarodne

---

² Podatke o angažovanim vojnim efektivima u ovom boju daje više autora i oni se numerički unekoliko razlikuju, ali ne opovrgavaju stav o nesrazmjeri u ljudstvu i opremi koja nije bila u korist Crne Gore. Tako npr. M. Mijušković, *Vojnoistorijski spisi*, Podgorica, 2004, str. 221-228.

zajednice, u odnosu na ono što su norme međunarodnog prava, u prvom redu sadržane u ugovorima multilateralnog i bilateralnog karaktera. Takvo postupanje percipiramo i u savremenim ratnim sukobima, kada je međunarodno pravo u dobrom dijelu derivat moći najjačih država, na način da se akcije manjih država kvalifikuju kao ugrožavanje nečijeg suvereniteta, dok su postupanja velikih označena kao mirotvorstvo u ime demokratije i ljudskih prava. Refleksije osporavanja prava „malih“ da biraju sopstveni put uviđamo i u osporavanju da današnja Crna Gora bira svoje geopolitičke preferencije, po svojoj, a ne po bilo čijoj pokroviteljskoj volji. Dio elita i danas preferira bojeve a zanemaruje procese, a spoljnopolitičke prioritete crpi iz testamena vladara pokušavajući da ih konvalidira u drugačijem vremenu i svijetu.

* * *

U analizi „mojkovačkog fenomena“ ne mogu se odsječno odvajati pomenute tri ravni (istorijska, emotivna i pravna) ali se u ovom radu primat daje pravnoj dimenziji (unutrašnjoj i međunarodnoj) polazeći od toga da je ona otpornija na raznolikost neutemeljenih prevrednovanja teme i pouzdanija za izvlačenje validnih zaključaka.

Polazeći od Ciceronove misli da je „sve nesigurno kada se udaljiš od prava“ u ovaj pravnički

osvrst uvrstavaju se pravni akti i njihovo (ne)primjenjivanje, počev od najvišeg – Ustava za Knjaževinu Crnu Goru iz 1905. godine, preko zakona i drugih propisa usvajanih u prvoj deceniji pisane ustavnosti u Crnoj Gori, pa sve do akata kojima je prvo razgrađivana, a zatim i poništena crnogorska državnost. Takva polazišta i njihov uticaj na crnogorsku društvenu stvarnost u doba Velikog rata mogu poslužiti kao osnov za zaključivanja.

Sagledavanje funkcionisanja crnogorske države u predvečerje i tokom I svjetskog rata ima ishodište u više činjenica vanpravnog i pravnog karaktera:

- u tom periodu Crna Gora je materijalno i demografski oslabljena izišla iz prethodnih balkanskih ratova;

- Crna Gora se u to doba nalazi na početku svog ustavnog života i stvaranja ustavne tradicije, pri čemu ideja ustava kao „najvišeg zakona“ nije sadržinski utemeljena u društvenoj realnosti. Ustavni život se i dalje poima kao nešto nametnuto, komplikovano i manje efikasno od neposrednog odlučivanja vladara. Ipak, donošenjem Ustava i uvođenjem parlamentarizma dolazi do polarizacije političkog života u državi, formiraju se prve stranke, izlaze prvi politički profilisani listovi, vode se debate o važnim društvenim pitanjima. Usvajanje ustava označilo je proces ukupne modernizacije u organizaciji i vršenju vlasti i razgranatu zakonodavnu aktivnost,

pa je Crnogorska narodna skupština u periodu 1906–1915. usvojila 76 zakona među kojima su neki imali sistemski karakter;

- to je vrijeme kada se, naročito od posjete crnogorskog vladara Beču (1911) smatralo (imputiralo) da on vodi pro-austrijsku politiku, što će on stalno demantovati, ponekad i iracionalnim političkim i vojnim potezima (reinkarnacijom Carevog laza kao linije posljednje odbrane i sl.);

- u to doba ideja objedinjavanja južnoslovenskih naroda dobija na dinamici i formalizaciji, a djelovanje unionističkog pokreta u Crnoj Gori kao sastavni dio, ima aktivnosti na svrgavanju kralja Nikole. Opiranje crnogorskog suverena modelu stvaranja velike južnoslovenske države rezultiraće njegovom političkom izolacijom, i gubitkom savezničke podrške.³ U tom smislu i Mojkovačka bitka biće vrednovana prevashodno kao bratska žrtva i argument za nastupajuće ujedinjenje, a manje kao vojna operacija jedne države i njenih legalnih jedinica.

Sve navedene društvene, pravne i političke okolnosti uticaće na oblikovanje i funkcionisanje pravnog sistema Crne Gore i opredjeljivati postupanje njenih zvaničnika i institucija, koje će se događati i u doba mojkovačke ratne operacije. Ovo

---

³ Ž. Andrijašević, *Istorija Crne Gore*, Beograd, 2015, str. 251-253.

se posebno odnosi na nepoštovanje ustavnih odredbi, koje nijesu cjelovito obrađene u našoj istorijskopravnoj i ustavnopravnoj nauci. Zanimljivo je da je nepoštovanje važećeg crnogorskog Ustava više bilo predmet stranih autora toga doba (V. Voren, P. Fedoci, Ž. Perić i dr). Iz tih razloga se u ovom radu daje pregled relevantnih ustavnih odredbi koje se odnose na predmetnu materiju, a potom i osvrt na njihovo (ne)primjenjivanje.

Ustavne odredbe i postupanje organa vlasti u vrijeme ugrožavanja „zemaljske bezbijednosti“

Prvi crnogorski ustav u svojoj sistematici, sadržanoj u 15 djelova i 222 člana, nije sadržao posebno strukturirane odredbe o ratnom i vanrednom stanju. Većinu odredbi koje se, manje ili više eksplicitno, odnose na tzv. „stanja nužde“ nalazimo u prvom dijelu Ustava pod nazivom „Oblik vladavine, Knjaz Gospodar, Državna Oblast i Državna vjera“. U tom dijelu Ustava koji se u savremenoj ustavnosti označava kao „Osnovne odredbe“ ili „Opšte odredbe“, nalaze se temeljni ustavni principi, tim prije što ovaj crnogorski ustav nije sadržao preambulu.

Za temu koja je predmet ovog rada, a u okviru toga i postupanje državnih organa, od značaja su odredbe članova 5, 7, 16, 17, 22, 36, 75 i 228 Ustava. Relevantne su i norme međunarodnog prava

koje se odnose na: ratno stanje, okupaciju, međunarodnopravni subjektivitet države, diplomatsku komunikaciju države i druga pitanja koja su obilježila specifičnost „crnogorskog ustavnog trenutka“.

U članu 5 Ustava je utvrđeno da je Knjaz Gospodar zapovjednik sve zemaljske sile. Odredbom člana 7 propisano je da „Knjaz Gospodar zastupa zemlju u svijem odnosima sa stranijem državama. On oglašuje rat, zaključuje ugovore mira i saveza i saopštava ih Narodnoj Skupštini, u koliko i kad interesi i sigurnost zemlje to dopuštaju“.

U članu 16 utvrđuje se vršenje knjaževih ovlaštenja u slučaju njegove spriječenosti da vrši svoju funkciju: „Knjaz Gospodar stalno prebiva u zemlji, a kad bi po potrebi otišao za neko vrijeme iz Crne Gore, zastupa ga Našljednik Prijestola. U slučaju da je ovaj spriječen da zastupa Knjaza Gospodara, onda će Knjaževsku ustavnu vlast vršiti Ministarski savjet po uputstvima, koja mu Knjaz Gospodar bude dao u granicama Ustava. Knjaz Gospodar objavljuje proklamacijom narodu svoj odlazak iz zemlje i naimenovanje svoga zastupnika“.

Član 17, stav 1 sadrži određenje da „Knjaz Gospodar saziva Narodnu Skupštinu u redovan ili vanredan saziv“.

Članom 22 utvrđen je tekst zakletve koju Knjaz Gospodar polaže pred Narodnom Skupštinom, u

kojoj se pored ostalog navodi da će „zemaljski ustav čuvati“.

U članu 36 uređena je „državna oblast“ tj. teritorija države Crne Gore i utvrđen princip njene nepovredivosti po kome se ona ne može „ni razdvajati ni otuđiti“. U istom članu je propisano da „njene granice ne mogu se ni smanjiti, niti razmijeniti bez sporazuma Knjaza Gospodara sa Narodnom Skupštinom“.

U okviru drugog dijela Ustava koji uređuje nadležnost Narodne Skupštine („Krug vlasti narodne Skupštine“) u članu 75 utvrđuje se da: „U slučaju da je zemaljska bezbijednost bilo spolja bilo iznutra u opasnosti, a Skupština nije na okupu, Knjaz ima pravo, na prijedlog Ministarskog Savjeta, narediti sve što je potrebno za zaštitu zemaljske bezbijednosti, što će silu zakona imati. Kada se prva Skupština sastane, njoj će se ovako vanredno izdati zakoni saopštiti“.

U „Dijelu petnaestom“ koji sadrži odredbe o reviziji Ustava i odredbe o „prelaznim naređenjima“, u članu 218, utvrđeno je: „Ustav se ne može obustaviti ni u cjelini ni u pojedinijem djelovima njegovijem“.

Okrnjena ili suspendovana ustavnost kao predvorje nestajanja države

Umjesto pojedinačnog komentara svake od navedenih ustavnih odredbi u radu se daje zbirni pregled njihovog (ne)primjenjivanja u konkretnoj historijskoj situaciji.

Ustavne odredbe o šefu države kao vrhovnom vojnom zapovjedniku i nosiocu ovlašćenja u ratnim uslovima nijesu vršene na Ustavom utvrđeni način. Izuzetak je, dijelom, odredba o objavi rata po kojoj Knjaz Gospodar u „slučaju ugrožavanja zemaljske bezbijednosti, bilo spolja bilo iznutra“ preduzima mjere koje imaju karakter objave rata, i to je učinjeno u skladu sa Ustavom. Međutim, u daljem toku ratnih događanja komandovanje vojskom, kao tradicionalna nadležnost šefa države, nije korišćena u ustavnom kapacitetu. Tako je Vrhovna komanda suštinski bila izmještena iz spiska ovlašćenja Knjaza i ostalih državnih organa i faktički detaširana jednoj od država-saveznica (Srbiji). Isto važi i za odredbu o zamjenjivanju Knjaza Gospodara u slučaju njegovog boravka van Crne Gore, odnosno o djelovanju Našljednika Prijestola i Vlade u tim uslovima. Na taj način egzekutiva nije suštinski na sebe prenijela „onu mjeru legitimnosti koju je na

legislativu prenijelo biračko tijelo“.⁴

U formalnopravnom smislu šef države i Vlada jesu obnašali svoje funkcije na legitiman i legalan način, ali su u suštinskom smislu bili izopšteni iz vođenja unutrašnje politike. Tome su doprinosile i krize u formiranju vlada, kao i to da su članovi Vlade u izbjeglištvu, uključujući i predsjednika Vlade (A. Radović) u sadejstvu sa vladom Srbije radikalno promijenili svoju političku orijentaciju formirajući Crnogorski odbor za ujedinjenje. Protivno ustavnoj odredbi na taj način je povrijeđen princip „nepovredivosti državne oblasti“, a i odredbe o radu Skupštine u ratnim okolnostima, i u formalnoj i u faktičkoj ravni, primjenjivane su u malom obimu, što je rezultiralo čestim i dugim pauzama u održavanju parlamentarnih zasijedanja.

Sva navedena odstupanja od primjene Ustava nijesu imala uporišta ni u njegovom članu 218 i odredbama koje su uređivale revizioni postupak (čl. 219 i 220), a koje su tom crnogorskom *lex superior*-u davale odlike čvrstog ustava. U vrijeme ratnih okolnosti i po njihovom prestanku nijedan subjekt nije pokretao pitanje promjene Ustava, ali je u stvarnosti njegovo pravno dejstvo došlo u zonu virtuelnog.

Dakle, u normativnoj ravni Crna Gora je spremno dočekala početak rata, ali nakon komplikovanja

---

⁴ S. Čiplič, *Država u vanrednim prilikama*, Novi Sad, 1999, str. 85.

političkih odnosa i ratnih neuspjeha prestaje redovno funkcionisanje ustavnih institucija (neovlašćeni subjekti donose ili potpisuju akte, teško se utvrđuje pravna priroda i dejstvo akata i sl.).

Ista pitanja otvaraju se i u **međunarodnopravnoj ravni** (da li je polaganje oružja kapitulacija u formalnom smislu, da li je određen akt mirovni sporazum ili nije, ne održavaju se sjednice ustavom utvrđenih organa i sl.).

Odgovor na ova pitanja upućuje nas na citiranje relevantne literature iz oblasti međunarodnog prava, koje *per se* upućuje na ognorisanje tih normi u „slučaju Crne Gora“. Ovo iz razloga što se u međunarodnom pravu okupacija definiše kao „nasilno zauzimanje tuđe suverene teritorije, na kojoj okupatorska sila preuzima upravu. Stanje okupacije je privremenog karaktera i ne predstavlja konačno prenošenje suvereniteta“. Osim toga, kao posljedica tog pravila „u međunarodnom pravu nije dozvoljeno za vrijeme okupacije vršiti teritorijalne promjene na okupiranom području – aneksije, cesije, stvaranje novih država i sl“. Takođe, teritorijalne promjene na okupiranom području „mogu se vršiti samo na osnovu ugovora o miru, zaključenog između pobjedničke i pobijeđene sile i prava naroda na samoopredjeljenje“.⁵ Ti aksiomi međunarodnog prava za Crnu Goru nijesu važili.

---

⁵ *Pravna enciklopedija*, Beograd, 1979, str. 870.

U tom pravcu je i stav koji zastupa *J. Andrassy*, po kome „područje se ne stiče time što se osvoji, nego treba sačuvati da ga dotadašnji držalac ustupi, obično mirovnim ugovorom“. Drugačija je situacija „ako dotadašnji držalac bude potpuno uništen tj. propadne... ali i tada ako postoji vlada u izgnanstvu nema osnova za aneksiju“. Autor navodi i da je u oba svjetska rata bilo primjera da su se trenutno pobijeđene vlade vratile u zemlju nakon savezničke pobjede.⁶ Crnogorskoj vladi to nije bilo dozvoljeno i produženo joj je nevoljno zadržavanje u Francuskoj.

Pomenuta određenja nalazimo konkretizovana na primjeru Crne Gore u radu Prospera Fedocija, profesora međunarodnog prava i rektora Đenovskog univerziteta. On ističe da „Država može da izgubi svoj pravni subjektivitet samo aktom svoje volje. Prisajedinjenje jedne države drugoj državi može se ostvariti samo uzajamnom voljom te dvije države. Ta zajednička volja može formalno da se izrazi ugovorom ili da proizađe iz dva recipročna ispoljavanja volje ... Treba, s punim pravom, samo sa najvećim gnušanjem prihvatiti da se volja jedne države u pogledu prisajedinjenja nekoj drugoj državi manifestuje prećutno aktom pristanka. Ako je odricanje od nekog prava uvijek teško, još teže

---

⁶ *J. Andrassy, Međunarodno javno pravo, Zagreb, 1978, str. 214.*

je odricanje od postojanja svog vlastitog personaliteta ... odricanja se ne pretpostavljaju već treba da budu iskazana“. Po ovom pitanju Fedoci zaključuje da se „ratna okupacija karakteriše postojanošću vlasti okupirane države i ne zadire ni malo u međunarodni subjektivitet“, tim prije što je crnogorski slučaj bio specifičan budući da je postojao „savez između države okupatora i države koja je okupirana“.⁷

Umjesto zaključnih ocjena

Izučavanje nestanka crnogorske države u kovitlacu Velikog rata čini zahtjevnim formulisanje zaključnih ocjena. Međutim, ostajanje na polju prava taj zadatak pomjera u zonu naučne objektivizacije, lišene nacionalnih zabluda i ličnih sudbina, dvorskih intriga i političkih spletkarenja.

Polazeći od analize relevantnih ustavnih odredbi i njihove primjene u praksi može se zaključiti da odredbe Ustava iz 1905. godine nijesu imale efektivno važenje u društvenim i političkim procesima u kojima se Crne Gora našla počev od 1914. godine,

---

⁷ P. Fedozzi, *Une question internationale, la situation juridique internationale du Montenegro*, Genes, Ed. Du Comite pro - Montenegro, Genes, 1922. Citirano prema: N. Adžić, *Crnogorac bez domovine*, (Milo Petrović Njegoš i crnogorsko pitanje), Cetinje, 2013, str. 51-52.

već je na sceni bio drugi smjer procesa koji bi se mogao kvalifikovati kao „puzajuća neustavnost“. To je bila faktička suspenzija Ustava, suprotna citiranom članu 218, koja će biti verifikovana aktima o prisajedinjenju Srbiji, i kasnije ujedinjenju u južnoslovensku zajednicu. Na taj način fakticitet je pobijedio legalitet, a trajanje Prve Jugoslavije potvrdilo je Bogišićevu misao „Što se grbo rodi vrijeme ne ispravi“.

Iz pomenutog pravnog nalaza i ocjene proističu i ostala određenja, međunarodnog i unutrašnjeg karaktera:

- zgusnuta ratna, politička i ukupna dešavanja u toku Velikog rata opredijelila su državnopravnu sudbinu Crne Gore u smjeru nestanka njene državne nezavisnosti;

- u navedenim okolnostima crnogorski suveren i tadašnja politička elita nijesu pokazali potreban nivo političke promišljenosti i senzibilnosti, kao ni državnopravnog vizionarstva, uprkos iskrenim namjerama da sačuvaju državni integritet Crne Gore;

- gubitak državne individualnosti Crne Gore koji je bio potpomognut ili prećutan od saveznika doveo je do „okupacije savezničke države od strane saveznika“ što je po sebi *contradictio in adjecto*;

- tvorevine koje nastaju na neustavan način ne mogu imati dugo trajanje, tako su nastale i nestale

sve tri Jugoslavije, mada one nijesu imale jednak pristup crnogorskom pitanju. U odgovoru na to pitanje crnogorski komunisti su bili najuvjerljiviji;

- veliki vojnički uzleti ne korespondiraju uvijek sa državnim dometima, sjećanje na podvige i poštovanje mojčkovačkim podvižnicima ne treba da zasjene kontekst istorijskih događanja, to je zaloga da se izbjegnu Pirove pobjede, koje nijesu strane ni ovim prostorima;

Posmatramo li iz te vizure distancu 1916–2016 razumjećemo zašto „besudne zemlje“ imaju manju trajnost od pravnih država. Isto tako, i zašto su istoričari izveli zaključak da je „u jugoslovenskoj državnoj tvorevini Crna Gora uzidana kao mlada Gojkovica, a Crnogorci zadugo bili prokazani kao bezimena komponenta integralnog jugoslovenstva“.⁸ Razumjećemo i iz kojih razloga je „crnogorsko pitanje“ još uvijek pitanje i zašto se otvara u svakom balkanskom preispitivanju i odmjerenju nacionalnih i državnih identiteta.

Sve navedeno na primjeru crnogorskog iskustva svjedoči da oslonac države ne može biti sveden na harizmu pojedinca i njegove iskrene namjere da je sačuva, već je država, njeno građenje i opstajanje složen sistem institucija i njihovog funkcionisanja, kao i mudrog projektovanja,

---

⁸ B. Kovačević, M. Miljić, *Crna Gora i Crnogorci u „Novoj Evropi“*, Podgorica, 2005, str. 6.

uvažavanja i vrednovanja unutrašnjih i spoljnopolitičkih okolnosti. Zato je važno utemeljenje u pravu, a ne opravdanje u njegovom neprimjenjivanju, makar se to činilo u ime velikih ideala zaogrnutih ratnim ili nekim drugim okolnostima. Zato i danas, slijeđenje maksime *Iustitia regnorum fundamentum* (Pravičnost je (treba da bude) osnov vladavine), uporedo sa uvažavanjem geopolitičkih okolnosti i vrednovanjem svog mjesta u njima, treba da bude oslonac crnogorske države, prožet sjećanjem na vitezove koji su prije jednog vijeka na mojkovačkom bojnopolju ispisali primjere herojstva i odanosti domovini koja je nestajala.

CRNOGORSKE POLITIČKE IDEJE I PLANOVI U PRVOM SVJETSKOM RATU (1914–1916)

.....

Živko Andrijašević

Prvih dana jula 1914. (po starom kalendaru), nagovještavalo se u cetinjskoj štampi da predstoje nemirna vremena i opšti obračun. Ocjenjuje se da je potpaljena krvava mržnja između naroda i da se zahuktali točak bijesa i osvete ne može zaustaviti. U vazduhu je, kako se slikovito saopštava, mnogo elektriciteta, pa su udarci gromova neizbježni, dok se događaji nižu brzo „kao slike u kinematografu“.¹ Austrougarska, kako se ocjenjuje, hoće da iskoristi Sarajevski atentat kao povod da se obračuna sa cijelim srpskim narodom, a ako Srbija odbije da se ponizi pred Monarhijom, rat je neizbježan. Na Cetinju su se nadali da će državnici velikih sila na vrijeme uvidjeti gdje se nalazi iskra koja može da zapali cijelu Evropu.² Ipak, odluka Srbije da ne prihvati zahtjeve Austrougarske, koji dovode u pitanje njen državni suverenitet, bila je iskra koja je zapalila plamen evropskog i svjetskog rata. Obijanje srpske vlade da dozvoli austrougarskim sudskim

---

¹ Cetinje, 4. jula, *Vjesnik*, br. 41, 04. 07. 1914, 1.

² Cetinje, 10. jula, *Vjesnik*, br. 43, 11. 07. 1914, 1.

---

organima da na njenoj teritoriji sprovode istragu, bio je formalni povod Austrougarskoj da 15/28. jula 1914. godine objavi rat Srbiji. Na stranu Srbije odmah je stala Rusija, koja je dva dana kasnije naredila opštu mobilizaciju vojnih snaga. Na rusku mobilizaciju reagovala je Njemačka, koja je 1. avgusta Rusiji objavila rat. Zatim je za samo nekoliko dana došlo do njemačke objave rata Francuskoj, napada Njemačke na Belgiju, britanske objave rata Njemčkoj i austrougarske objave rata Rusiji. Tako je sukob između Srbije i Austrougarske prerastao u svjetski rat.

Čim je primio vijest da je Austrougarska objavila rat Srbiji, kralj Nikola je naredio opštu mobilizaciju crnogorske vojske (15/28. jula).³ To je tumačeno kao iskaz spremnosti Crne Gore da izvrši svoju svetu i slavnu dužnost, kakvu još nije imala otkada postoji – i ona i srpski narod. Zatim se u novinskom komentaru kaže da Crna Gora i Srbija čine zajednički front prema istom neprijatelju, i da one od ovog trenutka imaju istu sudbinu. Zajedništvo dvije kraljevine tumači se i kao jedino mogući i najbolji odgovor koje one mogu dati Monarhiji koja nema drugog cilja osim da ih uništi. Monarhija hoće da kazni čitav jedan narod najstrašnijom kaznom – oduzimanjem nezavisnosti i pokoravanjem. Ovakva njena namjera pokazuje da za nju još

---

³ *Glas Crnogorca*, br. 37, 15. 07. 1914, 1.

uvijek važe načela za koja se mislilo da su nestala sa Hunima i Avarima, a na takvu osvajačku i rušilačku politiku, srpski narod i ne može drugačije odgovoriti. Pretpostavlja se da će Srbija i Crna Gora, ratujući s Austrougarskom i pobjedivši je, osloboditi svijet države koja je najveći ugnjetač naroda. „Proviđenje je htjelo da preko srpskog naroda bude nad njom izrečena pravedna kazna“, konstatuje se u *Vjesniku*, čime se ratu dvije kraljevine daje obilježje poduhvata koji je od evropskog značaja, a ne samo od značaja za srpski narod. Srpski narod, odnosno, njegove dvije države, srušiče državni anahronizam koji predstavlja Austrougarska i tako osloboditi brojne narode koje ona drži u ropstvu. I zbog toga, ali i zbog blagodeti koju će za čitav srpski narod donijeti pobjeda nad Monarhijom, ističe se da je blagoslovena sva ona krv koja će se potocima liti od Dunava i Save – do crnogorskog Bara. Odnosno, sva ta krv će „osvetiti srpsko pleme i osloboditi kulturni svijet od najvećeg zla, kojem je ime Austrija“. Na kraju se svim Srbima i Slovenima želi srećan početak velikog poduhvata, nakon kojeg će srpsko ime zablistati neviđenim sjajem.⁴

Ubrzo nakon mobilizacije crnogorske vojske, i kraljeve izjave da su Crnogorci spremni da ginu za odbranu „naše nezavisnosti“, bilo je jasno da je

---

⁴ Cetinje, 16. jula, *Vjesnik*, br. 45, 16. 07. 1914, 1.

pitanje dana kada će i Crna Gora ući u rat. Četiri dana nakon mobilizacije (19. 07/01. 08), sazvana je vanredna sjednica Crnogorske narodne skupštine, na kojoj su poslanici trebalo da se izjasne o stavu Crne Gore prema Austrougarskoj. Sjednicu Skupštine otvorio je njen predsjednik, Milo Dožić, konstatacijom da se Skupština sastaje u dobar čas za Crnu Goru i čitav srpski narod, te da je njeno vanredno zasijedanje izazvano iznenadnim događajima koji se tiču državnog bića Crne Gore i cijelog Srpstva. Austrougarsku objavu rata Srbiji, on je ocijenio kao pokušaj da se uništi Srbija i srpski narod. Nakon predsjednika parlamenta, riječ je uzeo predsjednik vlade, Janko Vukotić, koji je austrougarsku politiku doživio kao plan za uništavanje srpskog naroda, dok je za optužbe koje je ona uputila Srbiji, rekao da su bez utemeljenja. Predsjednik Vukotić je rekao da Srbija nije mogla žrtvovati svoju nezavisnost, iako je sve učinila da sačuva mir. I Crna Gora je, prema njegovom mišljenju, učinila sve što je bilo u njenoj moći da se očuva mir, ali će u novim okolnostima u potpunosti podržati Srbiju i njenu borbu za odbranu nezavisnosti. Nakon Vukotićevog izlaganja uslijedila je skupštinska rasprava, čije je djelove prenio cetinjski *Vjesnik*. Poslanik Janko Tošković nazvao je Austriju – drugim Azijatom, koji Srbima hoće da priredi novo Kosovo, zbog čega traži da joj se odmah objavi rat.

Njegov kolega, Nikola Škerović, pretpostavlja da će u predstojećim događajima Austrija doživjeti sudbinu Turske, tj. ona će biti izbačena sa Balkana, pa zato smatra da za taj cilj treba podnijeti sve žrtve. I poslanik Filip Dobrečić, inače brat barskog nadbiskupa, smatra da Austrougarska simbolizuje nasilje i da je stalni izvor ugrožavanja malih naroda, zbog čega traži od Vlade da Austriji objavi rat. Poslanik Sekula Drljević kaže da je objavom rata Srbiji, Austrougarska napala na sve Srbe, želeći time da spriječi ostvarenje njihovog najvećeg cilja – nacionalnog ujedinjenja. Zato on naglašava da ovo nije sukob samo dvije države, već i sukob dvije ideje – ideje austrijskog imperijalizma i srpske državne ideje. Drljević pretpostavlja da će ideja nacionalizma trijumfovati i da Austrougarska taj sudar neće moći da preživi. On, takođe, izražava žaljenje što se uopšte raspravlja o tome da li objaviti rat Austriji ili ne, smatrajući da njena objava rata Srbiji istovremeno znači i objavu rata Crnoj Gori. No, za njega nema spora da Crna Gora treba da podnese sve žrtve za svoj opstanak i za ujedinjenje srpskog naroda, te da Austrougarskoj treba objaviti rat.⁵ Nakon izlaganja poslanika, Skupština je održala sjednicu bez prisustva javnosti, na kojoj je donijeta rezolucija kojoj se iskazuje podrška svim

---

⁵ „Narodna skupština traži da se objavi rat“, *Vjesnik*, br. 48, 19. 07. 1914, 1.

mjerama koje preuzima crnogorska Vlada na odbrani zemlje, i kojom se jednoglasno traži od vlade da objavi rat Austrougarskoj.⁶

Formalno uvažavajući jednoglasni prijedlog Crnogorske narodne skupštine, kralj je odlučio da, shodno svom ustavnom ovlaštenju (čl. 7), donese odluku o objavi rata Austrougarskoj. Kraljev proglas o stupanju Crne Gore u rat bio je napisan 24. jula (5. avgusta po novom kalendaru). Uveče su u Dvor pozvani svi ministri koji su ga pročitali i na njemu se, u znak saglasnosti, potpisali. Posljednji je svoj potpis na proklamaciju stavio kralj, koji se prije toga prekrstio, prizvavši Božiju pomoć i blagoslov za crnogorski narod i čitavo srpstvo. I kralj i ministri poželjeli su da „srpska i slovenska pravedna stvar pobijedi“.⁷ Sjutradan, 25. jula (6. avgusta po novom kalendaru), objavljen je proglas kralja Nikole o stupanju Crne Gore u rat. U proglasu Crnogorcima, kralj kaže da je primoran da ih po treći put za nepune dvije godine pozove u rat, ovog puta u sveti rat za slobodu srpstva i jugoslovenstva. Austrougarska, koja od davnih vremena drži u ropstvu jugoslovenske narode, krenula je da ih potpuno uništi, kao i da uništi njihove slobodne

---

⁶ „Rezolucija Narodne skupštine“, *Glas Crnogorca*, br. 38, 22. 07. 1914, 1.

⁷ „Gospodareva proklamacija“, *Glas Crnogorca*, br. 39, 25. 07. 1914, 2.

predstavnik, Srbiju i Crnu Goru. Osim toga, Monarhija je zemlja koja je zadugo sijala razdor među jugoslovenskim narodima, držeći ih u rop-skim lancima i čineći im svakojake nepravde. Ona je, takođe, uzela „srce Srbinovo“ – Bosnu i Hercegovinu, i nakon posljednjeg rata svojim intrigama učinila da Crna Gora ostane bez Skadra. Nakon svega, ona je krenula da uništi Crnu Goru i srpski narod, objavljujući rat Srbiji, a time i Crnoj Gori, te čitavom srpstvu i slovenstvu. Crna Gora je, kaže kralj, željela mir, a nametnut joj je rat. Kad je već Crna Gora primorana na rat, kralj poziva Crnogorce da hrabro ginu za narodno jedinstvo i slobodu, kličući njima, srpstvu i Rusiji.⁸

Ovim proglasom kralja Nikole, u crnogorsku državnu ideologiju uvodi se jedan novi ideološki sadržaj – jugoslovenstvo, pod kojim se podrazumijeva zajednica onih južnoslovenskih naroda koji žive u Austrougarskoj. Tako je pored srpstva, kao zajednice svih „srpskih zemalja“ koje pripadaju srpskom narodu, i jugoslovenstvo postalo dio ideološke terminologije crnogorske vlasti. Ne čini se da je uvođenje ovog pojma bio rezultat procesa preorijentacije državne politike Crne Gore od srpskog ka jugoslovenskom konceptu, već prvenstveno stvar nužnog opredjeljenja u tom trenutku. Decenijama ranije, u crnogorskoj državnoj ideologiji

---

⁸ *Glas Crnogorca*, br. 39, 25. 07. 1914, 1.

Jugoslovenstvo nije postojalo kao dio političkog programa, iako je zvanična Crna Gora imala naklonost prema težnjama i idejama slovenskih naroda u susjednoj monarhiji. Višedecenijska percepcija Osmanskog carstva kao glavnog neprijatelja, učinila je da srpsko obilježje njene ideologije bude dominantno. I ciljevi državne politike, i vođenje oslobodilačkog rata, uvijek su se odnosili na Osmansko carstvo, koje je smatrano za uzurpatora nacionalnih i državnih prava srpskog naroda, a ne jugoslovenskih naroda. Zato je u osnovi svih ratova protiv Osmanskog carstva glavni ideološki motiv bio - oslobođenje srpskog naroda i „srpskih zemalja“. Moguće da je nepostojanje jugoslovenske tematike u crnogorskoj državnoj ideologiji dijelom bilo uslovljeno i strahom od konfrontiranja sa Austrougarskom, ali je ipak glavni razlog bio taj što su krajnje granice crnogorskih aspiracija isključivo bile usmjerene prema „srpskim zemljama“. Ove aspiracije su se, naravno, odnosile i na Bosnu i Hercegovinu, koja je od 1908. godine bila i zvanični dio Austrougarske, ali je ova oblast ipak smatrana jednom od „srpskih zemalja“, ili kako je kralj Nikola naveo u proglasu – za „srce Srbinovo“. Imajući u vidu ove političke razloge, sasvim je razumljivo što je od početka XX vijeka u crnogorskim novinama bilo svega nekoliko tekstova koji su se bavili idejom jugoslovenstva.

U zvaničnom *Glasi Crnogorca* su u dva navrata interpretirani tekstovi iz bečkog *Parlamentara* o Jugoslaviji, ali više u namjeri da se čitaoci upoznaju sa političkim prilikama među Južnim Slovenima, nego da se iskaže politička naklonost Crne Gore prema jugoslovenstvu. U *Parlamentaru* je rečeno da ideja Jugoslavije treba da koristi svim Južnim Slovenima kao brana od talijansko-ugarskih i pangermanskih aspiracija, te da od ujedinjenja Jugoslovena zavisi njihova sudbina. I sve dok Južni Sloveni ne stupe pred Evropu kao jedna kompaktna cjelina, oni će biti u podređenom položaju prema Italijanima i Mađarima. Ali, kako se navodi, suprotstavljenost interesa Srba i Hrvata u Bosni, i spor Srba i Bugara oko Stare Srbije i Makedonije, udaljava Južne Slovence od zajedničke države.⁹ U drugom članku se konstatuje da južnoslovenski narodi, sopstvenom krivicom, ne uživaju neki veliki ugled, niti se odlikuju sviješću o zajedništvu, pa su zato oni mogući materijal za jednu novu naciju, ali nijesu oformljena nacija. Uz to, južnoslovenski narod, u koje se ubrajaju Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari, nemaju jasne granice sopstvenih nacionalnih teritorija, što omogućava pojavu megalomanskih planova o stvaranju „velike države“ i sporove između njih. Izuzev Slovenaca, koji nemaju ideju o stvaranju

---

⁹ „Jugoslavija“, *Glas Crnogorca*, br. 36, 09. 09. 1906, 1.

„velike“ Slovenije, u članku u bečkom *Parlamentaru* se kaže da svi ostali južnoslovenski narodi (Srbi, Hrvati, Bugari) njeguju ovu ideju.¹⁰ Maja 1910. godine, u provladinom *Cetinjskom vjesniku* su ideju o stvaranju južnoslovenske države, odnosno, „jugoslovenskog carstva“, nazvali fantazmagorijom *cammere obscure* srpskog predsjednika vlade, Nikole Pašića.¹¹

Nedugo prije početka balkanskih ratova, na Cetinju su se čak deklarirali kao protivnici politike koja bi imala za cilj ostvarivanje južnoslovenskog programa. Preko poluzvaničnog lista iskazivano je nezadovoljstvo što se Srbija opredijelila za projugoslovensku politiku, i što je oslobođenje Južnih Slovena pretpostavila oslobođenju svih Srba. Zvanična crnogorska ideologija je sredinom 1912. godine borbu za stvaranje Jugoslavije ocjenjivala kao bezvrijednu političku iluziju kojom se samo slabi srpski nacionalni pokret i kojom se Srbija i Crna Gora udaljavaju od svog osnovnog i životno važnog cilja. Navodno da za ideju Jugoslavije još nijesu sazreli politički uslovi, niti je Srbija u mogućnosti da takvu ideju ostvari. Umjesto da se zajedno sa Crnom Gorom potpuno posveti onom

---

¹⁰ „Jugoslovenska zajednica“, *Glas Crnogorca*, br. 24, 17. 06. 1906, 1-2.

¹¹ Cetinje, 22. maja, *Cetinjski vjesnik*, br. 41, 22. 05. 1910, 1.

realnijem i prirodnijem cilju: svom državnom snaženju i uvećanju, i stvaranju jedinstvene srpske države, Srbija je, nažalost, stvaranju Jugoslavije podredila svoju budućnost i budućnost srpskog naroda. Tada je na Cetinju ocjenjivano „da je bolje čuvati i unapređivati ono što je u šakama, nego to zanemarivati radi onoga, što je sad daleko van naše moći... Najprije jaka Srbija, jaka Crna Gora, spojene slogom međusobno, pa tek tada može biti nade na širenje. Ni bez jake Srbije, ni bez jake Crne Gore i zajednice sa ovom, ne samo da se (ne) može dalje koraknuti, već se lako može izgubiti i ovo što imamo.“ Napominje se i da na ovaj način, težeći da stvori „terazijsku Jugoslaviju“, Srbija bespotrebno dolazi u sukob sa Austrijom, što za njenu budućnost može biti fatalno. Čak se smatra da je Austrija izmislila jugoslovensku ideju kako bi odvratila Srbiju od svojih prirodnih i životno važnih ciljeva, i kako bi je gurnula u državnu i političku provaliju. U članku je iznesena i pretpostavka da se ova austrijska zamisao temelji na uvjerenju da Srbija nema snage da bude predvodnica jugoslovenskog pokreta, tako da će je ovaj pokret samo istrošiti i uvući u neprilike koje ona neće moći prebroditi. Na Cetinju smatraju da će Srbija zbog jugoslovenstva morati zapostaviti unutrašnji razvitak i srpsku nacionalnu politiku. Upravo imajući u vidu takve posljedice opredjelji-

vanja Srbije za jugoslovensku ideju, u cetinjskom listu saopštavaju dilemu iz koje se jasno nazire crnogorski stav: „Šta je bolje: lutati po vazduhu za nekakvom Jugoslavijom, a gubiti iz vida i Srbiju i Crnu Goru, ili svom snagom rodoljublja i pameti leći na posao oko dvijeh srpskih država, da budu vojnički jake, iznutra sređene, spolja ugledne i vazda složne, kako bi mogle čuvati najprije sebe, pa kroz sebe i cijelo Srpstvo?“¹²

Kao što se na osnovu ovog teksta može zaključiti, crnogorska državna ideologija i crnogorska državna politika, smatrala je da se davanjem primata Jugoslovenstvu Srbi odvrćaju od njihovih nacionalnih interesa i težnji. Ali, kada je balkanskim ratovima Osmansko carstvo istjerano sa Balkana, svi „srpski ciljevi“ Crne Gore, ma kakvi oni bili, mogli su jedino biti usmjereni prema susjednim oblastima pod austrougarskom vlašću. Zbog toga je poslije završetka balkanskih ratova, u politici crnogorskih državnih ciljeva, pa i u sadržajima njene zvanične ideologije, moralo biti više pažnje za jugoslovensku ideju i jugoslovenske narode. Najprije je januara 1914. godine, u Prijestolnoj besjedi u Crnogorskoj narodnoj skupštini, kralj Nikola istakao da su se pod crnogorskim barjakom u balkanskim ratovima borila i „junačka braća“ iz

---

¹² „Jugoslovenska Vavilonija“, *Cetinjski vjesnik*, br. 40, 19. 05. 1912, 1.

skoro svih slovenskih krajeva. Kralj je pomenuo Slovene iz Boke Kotorske, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Slovenije..., koji su stupili u crnogorsku vojsku da bi pomogli ostvarenju velikih nacionalnih ideala.¹³ Nakon vladara, i crnogorski Predsjednik vlade je u parlamentu, izlažući krajem januara 1914. godine programa rada vlade, rekao da je jedno od spoljnopolitičkih opredjeljenja Crne Gore da podržava narodno jedinstvo Srba i Hrvata i jugoslovensku solidarnost i zajedništvo. On je obećao da će njegova vlada učestvovati u svim jugoslovenskim kulturnim poduhvatima, kao i da će njegovati ideju balkanskog zajedništva, ali, ipak, ne žrtvujući pri tome interese Crne Gore i Srpstva.¹⁴ Nakon ovih obazrivih iskaza

---

¹³ Stenografske bilješke Crnogorske narodne skupštine, Cetinje, 1915, 37.

¹⁴ „Mi stojimo na narodnom jedinstvu Srba i Hrvata i, vjerni tradicijama Crne Gore i njenih Gospodara, najizrazitije ćemo raditi na jugoslovenskoj solidarnosti i zajednici, učestvujući u svim kulturnim poduhvatima jugoslavenskim prema našoj veličini i snazi. Da njegovujemo najbrižljivije ideju o zajednici interesa balkanskih država i da ih dovodimo u saglasnost sa svojim ciljevima, ne žrtvujući pri tom pravedne interese Crne Gore i Srpstva.“; Izlaganje predjednika Ministarskog savjeta, serdara Janka Vukotića u Crnogorskoj narodnoj skupštini, 29. 01. 1914, Stenografske bilješke Crnogorske narodne skupštine, Cetinje, knj. 8, 1915, 53.

naklonosti jugoslovenskom zajedništvu i Jugoslovenstvu, uslijedio je kraljev ratni proglas, s pozivom na ulazak u sveti rat za slobodu Srpstva i Jugoslovenstva. Nešto više od dva mjeseca poslije početka rata, pojavio se na udarnom mjestu u *Vjesniku* i članak u kome se hvali postojanost nacionalne svijesti kod Hrvata, i u kojem se nagovještava stvaranje Jugoslavije. Najprije se kaže da je nakon viševjekovnog ropstva hrvatska nacionalna svijest ostala jednako jaka i čista, a da je u osnovi te svijesti ideja o jugoslovenskom zajedništvu, odnosno, zajedništvu Srba i Hrvata. Najveći umovi hrvatskog naroda navodno su bili i najveći posvećenici jugoslovenske ideje. I sada, kada je, kako se nagovještava, na pragu stvaranje Jugoslavije, za očekivati je da će odanost Hrvata jugoslovenskom zajedništvu i svijest o istorodnosti sa Srbima doprinijeti njihovoj saradnji. Kaže se i da Srbi treba da prime Hrvate kao svoje saplemenike i braću, a Hrvati Srbe (Srbijance-Crnogorce) kao svoje oslobodioce i saplemenike. Zajednička država Jugoslavija, koju će oni stvoriti, treba da bude država u kojoj će postojati ravnopravnost, sloga i jedinstvo, tako da buduća Jugoslavija ni po čemu osim po svojoj raznolikosti, neće nalikovati Austriji: „Sjutrašnja Jugoslavija ne smije biti jučerašnja Austrija. Sjutrašnja Jugoslavija treba da bude kompaktna i homogena i dušom i tijelom. Na

vratima dalmatinskih i banovinskih gradova dočekaće Hrvati Srbijance-Crnogorce kao saplemenike, svoje osloboditelje, i Srbijanci-Crnogorci neka prime Hrvate kao saplemenike svoje koji vaskrsavaju.“¹⁵ U cetinjskom *Vjesniku* su prenešeni i stavovi engleskog publiciste Vijatora, iz njegovog autorskog članka, u kome afirmiše ideju jugoslovenskog ujedinjenja. On smatra da je pokret za jugoslovensko ujedinjenje toliko jak da više nema sile koja bi mogla zaustaviti njegovo napredovanje. U jugoslovenskim zemljama – Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Hrvatskoj, Slavoniji, Istri i Kranjskoj, koje su nezadovoljne austrougarskom vladavinom, sve je snažnije očekivanje da će ih ovog ropstva osloboditi dvije slobodne bratske zemlje – Srbija i Crna Gora. A kada taj trenutak dođe, smatra Vijator, između njih će postojati političko i kulturno jedinstvo, koje je rezultat osnažene ideje ujedinjenja. Upravo ova ideja, učinila je da između jugoslovenskih naroda nestanu religijske mržnje, koje su vještački podsticane, i da nestanu provincijalne razlike. Zato se pretpostavlja da će jedan od rezultata ovog rata biti stvaranje slobodne i ujedinjene Jugo-Slavije, o kojoj je maštao J. J. Štrosmajer i za koju su mnogi srpski vojnici

---

¹⁵ V. Čerina, „Dva oružja za jednu slobodu“, *Vjesnik*, br. 77, 07. 09. 1914, 2.

već dali svoj život.¹⁶ U zvaničnom *Glasi Crnogorca* su na početku rata nagovještavali da Jugoslavija, san „naših najvećih sinova“, konačno postaje stvarnost.¹⁷

Očito je da se od kraljeve ratne proklamacije do novinskih članaka o jugoslovenskoj državi, nagovještava da pobjeda u ratu sa Austrougarskom može rezultirati stvaranjem zajedničke države jugoslovenskih naroda i njihovih oblasti, ali bez ijedne riječi o njenom unutrašnjem uređenju ili stavu Crne Gore o njenom karakteru. Takvog stava, ali ni pomisli o stvaranju jugoslovenske države, nema tokom 1914. godine ni u zvaničnoj crnogorskoj politici. Stvaranje Jugoslavije nije 1914. godine cilj državne politike Crne Gore, niti njen ratni cilj. Jugoslovenska ideja, ideja o nezavisnosti i zajedništvu jugoslovenskih naroda, jeste ideja koju zvanična Crna Gora podržava i smatra naprednom, ali takva podrška ne znači i da je prihvaćena kao osnova programa državne politike. Suštinski, javna podrška koju zvanična Crna Gora 1914. godine pokazuje prema jugoslovenskoj ideji, samo je propagandni gest koji treba da svjedoči o njenom prilagođavanju novoj realnosti. A prilagođavati se novoj realnosti, značilo je prikazati sopstvene ratne ciljeve takvima, da mogu

---

¹⁶ „Jugoslovensko pitanje“, *Vjesnik*, br. 93, 23. 10. 1914, 2.

¹⁷ „Gambetino proročanstvo“, *Glas Crnogorca*, br. 48, 10. 09. 1914, 1.

biti prihvatljivi i jugoslovenskim narodima koji žive u Austrougarskoj, ali i crnogorskim saveznicima. Dakle, rat Crne Gore protiv Austrougarske morao je imati drugačiju ideološku osnovu nego rat koji je 1912. godine vodila protiv Osmanskog carstva, jer oni koje je 1914. godine trebalo osloboditi nijesu bili samo pripadnici srpskog naroda. Pored toga, crnogorski saveznik u ovom ratu nije bila samo Rusija, već su to bile i druge evropske sile. Ovim evropskim silama ideja svesrpskog ujedinjenja nije mogla izgledati kao odgovarajući ratni cilj Crne Gore u sukobu sa Austrougarskom, jer ni one nijesu planirale da se na temeljima Monarhije uspostavi velika srpska država. Uostalom, i proklamovani ratni cilj Srbije na početku sukoba, bio je stvaranje jugoslovenske države, odnosno, ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca.¹⁸ Takav ratni cilj Srbije podržavala je avgusta 1914. i ruska diplomatija, koja je željela na Balkanu vidjeti jaku jugoslovensku državu sa središtem u Beogradu. Dio te države trebalo je da bude i Crna Gora, koju prethodno treba pripojiti Srbiji.¹⁹

---

¹⁸ Deklaracija Vlade Srbije u Narodnoj skupštini, 24. 11. 1914, *N. Pašić u Narodnoj skupštini*, knj. IV, priredio Đ. Stanković, Beograd, 1998, 31-32; M. Ekmečić, *Ratni ciljevi Srbije 1914*, Beograd, 1990, 84.

¹⁹ M. Ekmečić, *Rusija i Balkan 1914; Dijalog prošlosti i budućnosti*, Beograd, 2002, 328.

Uprkos tome što kralj Nikola u svom proglasu poziva Crnogorce u sveti rat za slobodu srpstva i jugoslovenstva, ratni ciljevi Crne Gore nijesu imali mnogo veze s ovom ideološkom retorikom. Iza proklamovanih teza o crnogorskoj borbi za svesrpsko i jugoslovensko ujedinjenje, i želja za oslobođenjem „srpstva i slovenstva“, nalazili su se kraljevi planovi o stvaranju „velike“ Crne Gore.²⁰ Pobjedu nad Austrougarskom smatrao je prilikom da od Crne Gore napravi veliku državu.²¹ Uvjeren da je stvaranje „velike“ Crne Gore garancija sigurne budućnosti države i dinastije, kralj Nikola je početkom 1915. godine napravio koncept crnogorskih ratnih aspiracija. Iz pisma njegove kćerke, knjeginje Milice Nikolajevne Romanov, saznajemo da je kralj očekivao da će nakon završetka rata doći do znatnog teritorijalnog uvećanja Crne Gore i Srbije, predlažući da Rusija bude arbitar u njihovom razgraničenju. To znači da nije računao na stvaranje jedinstvene srpske države, već

---

²⁰ Knjaz P. Petrović Njegoš - kralju Nikoli, 06. 12. 1914, ABO NMCG, NI, 1914, br. 748.

²¹ Prema izvještaju koji je dobio ruski vojni agent u Crnoj Gori, kralj Nikola je avgusta 1914. godine crnogorskim vojnicima rekao: „Imajte strpljenja, porazićemo Austriju i napravićemo od Crne Gore veliku državu.“; N. M. Potapov, *Ruski vojni agent u Crnoj Gori*, tom II, Dnevnik, Podgorica/Moskva, 2003, 525.

na stvaranje „velike“ Crne Gore. U pismu svojoj kćerki, on daje pregled teritorija koje bi trebalo da čine „veliku“ Crnu Goru. Prema kraljevom mišljenju, Crna Gora je trebalo da dobije: 1. Hercegovinu i dio jadranske obale koji joj pripada; 2. dio Dalmacije sa Dubrovnikom i Kotorom; 3. dio Sjeverne Albanije od ušća Drima do Đakovice; 4. Skadar sa okolinom. Ukoliko bi došlo do podjele Hrvatske, Slavonije i Srema između Crne Gore i Srbije, crnogorski vladar je napravio i detaljno određene linije podjele ovih oblasti.²² Ruska diplomatija je, inače, već imala informaciju da kralj Nikola namjerava, da u slučaju zaključenja mira, „odvoji crnogorske interese od interesa srpskih u pitanju o teritorijalnom dobitku“.²³ I srpski izaslanik u crnogorskoj Vrhovnoj komandi, general Janković, tvrdi da kralj Nikola uopšte nije mislio na zajedničku akciju sa srpskom vojskom prema Bosni, već je prvenstveno zainteresovan za operacije prema Boki Kotorskoj i Hercegovini.²⁴ Iako

---

²² Velika knjeginja Milica Nikolajevna – caru Nikolaju II, 5/18. 04. 1915; A. Luburić, *Kapitulacija Crne Gore, Dokumenti*, knj. 2, Beograd, 1940, 184–186.

²³ S. Sazonov – caru Nikolaju II, 23. 04. 1915; A. Luburić, *Kapitulacija Crne Gore, Dokumenti*, knj. 1, Beograd, 1938, 9.

²⁴ General B. Janković – ministru vojnom Kraljevine Srbije, 31. 01. 1915, BIICG, Crna Gora u Prvom svjetskom ratu, f. 44.

je znao da Rusija podržava stvaranje velike južnoslovenske države na Balkanu nakon završetka rata, kralj je isticao da uvećana i teritorijalno proširena Crna Gora ne ugrožava opštesrpske interese na Balkanu. Prestolonasljednik Danilo je čak uvjeravao ruskog vojnog izaslanika da podrškom stvaranju velike južnoslovenske države, koja znači nestanak crnogorske dinastije, Rusija čini veliku grešku. Stvarajući veliku jugoslovensku državu, sa Srbijom kao središtem, Rusija dolazi u opasnost da joj ova moćna država okrene leđa, isto kao što je to ranije učinila i Bugarska. S druge strane, nekoliko manjih srpskih država to nikada ne bi mogle da učine, jer bi tako podijeljene uvijek bile zavisne od Rusije i podložne njenoj volji.²⁵ Tako se i u toku Svjetskog rata pokazalo isto ono što i na kraju balkanskih ratova, a to je – da kralj Nikola ne želi stvaranje velike srpske države, odnosno, da ne želi ujedinjenje srpstva, osim ako postoji izvjesnost da će on biti vladar ove države. Budući da su izgledi i uvjeravanja o njegovom „prvjenstvu u Srpstvu“ pripadali XIX vijeku, Crna Gora u toku ovog rata, kao ni prethodnog, nije stvaranje ujedinjene srpske države imala kao svoj ratni i politički cilj. Takav

---

²⁵ N. M. Potapov – Odjeljenju glavne intendature, 19. 05. 1915; N. M. Potapov – ruski vojni agent u Crnoj Gori, tom I, Izvještaji, raporti, telegrami, pisma, Podgorica/Moskva, 2003, 713-714.

cilj postojao je samo u njenoj ideologiji, kao javna manifestacija nacionalnog patriotizma Crne Gore. Takvom manifestacijom ugađalo se prvenstveno Rusiji, koja je od 1903. godine jedino podržavala Crnu Goru ako crnogorska državna politika služi interesima njenog glavnog saveznika na Balkanu – Srbije. Nakon Rusije, crnogorsko isticanje borbe za svesrpsko ujedinjenje kao glavnog ratnog cilja Crne Gore, služilo je kao jedino moguća osnova za savezničke planove sa Srbijom, a saveznički planovi su, opet, bili jedini način da Crna Gora izdejtstvuje materijalnu pomoć od nje. U tome je bila glavna svrha crnogorske ideološke retorike o svesrpskom ujedinjenju kao ratnom cilju Crne Gore 1914. godine.

Uporedo s kraljevom tajnom diplomatijom i planovima o stvaranju „velike“ Crne Gore, u javnom životu povremeno je ukazivano na karakter crnogorskih ratnih ciljeva. Rijetko su proklamovani ciljevi nagovještavali stvarne ciljeve Crne Gore, već su uglavnom odgovarali karakteru ratnih ciljeva koje bi Saveznici mogli smatrati najpoželjnijim. Tako je u septembra 1914. godine, kraljev najmlađi sin, knjaz Petar, kao komandant Lovćenskih trupa, poželio u rođendanskoj čestitci svom ocu da brzo dočeka proširenje svoje države, i to do onih granica koje je sam zamislio. Knjaz se nada da će i on sa svojim trupama, pomoći da ovaj

dio primorja postane dio Crne Gore i Srpstva. Dakle, kraljev sin je poželio da crnogorski vladar dočeka proširenje Crne Gore, a ne stvaranje ni svesrpske ni jugoslovenske države.²⁶ Sa izuzetkom ovakvih političkih aluzija, crnogorska državna ideologija se u formulisanju ratnih ciljeva Crne Gore uglavnom kretala između svesrpskih i jugoslovenskih koncepcija. Krajem 1914. godine na osnovu kraljevog govora zaključujemo da je uvjeren da će nakon pobjedonosnog rata biti stvorena velika srpska država. Kralj kaže da je radostan što je dočekao da vidi ostvaren san svoje mladosti – osvećeno Kosovo i zajednički pokret balkanskih naroda kojim je Turska otjerana sa Balkana, ali da nakon upokojenja Turske, ista kazna treba da zadesi i drugog tlačitelja Crne Gore, Austrougarsku. Ne sumnjajući u pobjedu u ovom ratu, kralj Nikola je uvjeren da će crnogorski vojnici nakon njegovog završetka, živjeti u velikoj svesrpskoj zajednici, koja će obuhvatati cijelu nekadašnju Nemanjinu državu.²⁷ Nekoliko mjeseci nakon ovog govora, u cetinjskom *Vjesniku* prenešen je članak iz ruske štampe u kome se nagovještava da će poslije za-

---

²⁶ Čestitka princa Petra Petrovića Njegoša kralju Nikoli, *Glas Crnogorca*, br. 53, 29. 09. 1914, 1.

²⁷ Govor Njegovog Veličanstva Kralja Gospodara na Badnje večer u Nikšiću, *Glas Crnogorca*, br. 71, 29. 12. 1914, 1; Kralj Nikola, *Politički spisi*, Cetinje/Titograd, 1989, 435-437.

vršetka rata biti stvorena južnoslovenska država, te da se nestankom Austrougarske neminovno nameće pitanje statusa njenih južnoslovenskih zemalja. Zbog toga se u članku tvrdi da je izvjesno da će se Srbi, Hrvati i Slovenaci iz austrougarskih pokrajina morati ujediniti sa Kraljevinom Srbijom u jednu državu – „veliku Srbiju“, bez obzira kako se ratni događaji odvijali. Budućnost Srba i Hrvata neminovno će se kretati prema ujedinjenju, a ne razjedinjenju, što je dijelom uslovljeno i geografskom bliskošću ovih naroda.²⁸ Nešto kasnije, državna ideologija je ukazivala na potrebu stvaranja moćne srpske države. Tokom austrougarske ofanzive na Srbiju, u *Vjesniku* je navedeno da je na osnovu ovih događaja jasno da bi stvaranje ujedinjene i jake srpske države na Balkanu moralo da bude evropski interes, kao i da Crna Gora i Srbija moraju biti od svojih saveznika potpomognute da postanu snažne države.²⁹ Tako osnažene, Srbija i Crna Gora će sa slobodnim srpskim narodom oko sebe, postati srpske i jugoslovenske „zvijezde preodnice“.³⁰ Kao što se može zaključiti, jedno od crnogorskih stanovišta bilo je da poslije rata saveznici treba da odobre

---

²⁸ P. Struve, „Ujedinjenje južnih Slovena“, *Vjesnik*, br. 21, 31. 03. 1915, 1.

²⁹ Cetinje, 1. oktobra, *Vjesnik*, br. 58, 01. 10. 1915. 1.

³⁰ Cetinje, 3. novembra, *Vjesnik*, br. 60, 03. 11. 1915, 1.

teritorijalno proširenje Srbije i Crne Gore, i da njih dvije, tako osnaženih i uvećanih do krajnjih granica državnih aspiracija, učine glavne činioce jugoslovenske integracije. Ono što je za crnogorsku stranu bilo posebno važno, jeste da Crna Gora ima uticaj na formu te integracije. Glavni crnogorski interes bio je da buduća jugoslovenska zajednica bude uređena tako da omogući očuvanje državne i političke individualnosti Crne Gore, a time i opstanak dinastije Petrović-Njegoš. Očito je da su ratni ciljevi Crne Gore, isto kao i ideološka osnova na kojoj su počivala njegova tumačenja i očekivanja, formirani tek kada je do rata došlo. Tome nije jedini razlog u njegovom iznenadnom izbijanju, već na počivanju crnogorske tradicije političkih ciljeva i ideologije isključivo na stvaranju „velike“ Crne Gore, Srpstvu i rješavanju „srpskog pitanja“. Da je na dan atentata u Sarajevu neko pitao kralja Nikolu o ratnim ciljevima Crne Gore, njegov se odgovor zasigurno ne bi odnosio na planove koji bi imali jugoslovenski karakter. Tako je ulazak Crne Gore u rat, bio ulazak u sukob bez formulisanih ratnih ciljeva, i bez posebnog državnog interesa. Konceptcija ratnih ciljeva Crne Gore, isto kao i konceptcija njenih državnih interesa, kreirana je tokom trajanja sukoba.

Iako je objavila rat Austrougarskoj s izvjesnim nacionalno-romantičarskim zanosom, Crnoj Gori

jula 1914. godine nije bilo do rata. Nije bila prošla ni godina od završetka balkanskih ratova, koji su joj donijeli veliki teritorijalni dobitak, ali i jednako velike probleme. Od 35.000 crnogorskih vojnika, u ratu je poginulo oko 3.000, a ranjeno je 6.500, što je za crnogorske okolnosti značilo i veliki socijalni problem. Rat je uvećao i državne rashode – sa 5,5 miliona perpera u 1912, na 12 miliona u 1914. godini. Prema jednom podatku, državna rezerva je raspolagala samo sa 600.000 perpera.³¹ Nalazeći se u teškoj situaciji, Kraljevina Crna Gora je donijela odluku da emituje papirni novac, odnosno, blagajničke zapise, ali ni to nije moglo znatnije da popravi finansijsku situaciju. Oskudica je vladala i u vojnoj opremi, oružju i oruđu. U analizi crnogorske vlade iz septembra 1913. godine, konstatuje se da crnogorska vojska nema oružja, oruđa i municije za vođenje rata.³² Na početku sukoba sa Austrougarskom, vojsci je bilo potrebno 30.000 novih pušaka, puščana i topovska municija, 40.000 uniformi za zimske uslove i isto toliko kabanica.³³

---

³¹ *Operacije crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu*, Beograd, 1959, 49.

³² Ministarski savjet – kralju Nikoli, 25. 09. 1913, ABO NMCG, NI, 1913, br. 783.

³³ R. Popović, zastupnik ministra vojnog – generalu N. Potapovu, ruskom vojnom izaslaniku, 28. 08. 1914, ABO NMCG, NIRS, br. 1.

Dan nakon mobilizacije crnogorske vojske, Ministarstvo vojno je sugerisalo starješinama da vojnicima objasne da država nema za njih obuću i odjeću, već da uzmu svoju. Rat sa Austrougarskom, kako se kaže, zatekao je Crnu Goru istrošenu i umornu.³⁴ Kasnije, kada su nastupili hladniji dani, komandanti odreda su dobili zadatak da nabave za vojsku zimsku odjeću i obuću, iako se u naredbi ne kaže na koji način da to obezbijede.³⁵ Država je morala preuzeti i obavezu da se brine o izdržavanju familija siromašnih vojnih obveznika, jer one bez glave porodice nijesu mogle obezbijediti prehranu.³⁶

U vrijeme objave rata Austrougarskoj, crnogorska je vojska bila podijeljena u šest divizija, sa ukupno mobilisanih 35.000 vojnika. Crnogorska vojska je, pored pušaka, raspolagala samo sa 30 mitraljeza i 65 artiljerijskih oruđa. Njene jedinice bile su raspoređene ovako: Pljevaljska divizija na prostoru između planina Kovača i Ljubišnje, a Hercegovački odred na prostoru oko Grahova i

---

³⁴ Serdar J. Vukotić, ministar vojni – oficirima, 16. 07. 1914, DACG, MV, Kabinet, f. 10.

³⁵ General B. Janković, načelnik Štaba Vrhovne komande – komandantu Lovćenskog odreda, 10. 10. 1914, ABO NMCG, NI, 1914, br. 600.

³⁶ Riješenje Ministarskog savjeta od 2. avgusta 1914. godine, ABO NMCG, NI, 1914, br. 248.

Podbožura. Obje formacije imale su zadatak da brane crnogorsku granicu prema Krivošijama i Hercegovini. Lovćenski odred je bio raspoređen od Lovćena do Sutormana, i njegov je zadatak bio da brani granicu na Lovćenu i u Primorju. Starosrbijanski odred je kontrolisao granicu prema Albaniji.³⁷ Naspram položaja crnogorske vojske, nalazilo se oko 72.000 austrougarskih vojnika i 472 artiljerijska oruđa.³⁸ Na početku rata, crnogorska Vrhovna komanda je zatražila od svih komandanata odreda da dostavljaju detaljne i istinite izvještaje o toku i posljedicama borbi, kako bi se, kada dođe vrijeme, mogla pisati istorija crnogorsko-austrijskog rata.³⁹

Tokom prve ratne godine, između crnogorske i austrougarske vojske nije bilo sukoba većih razmjera ili intenziteta, niti su zaraćene strane izvodile velike operacijske zahvate. Prvi front otvoren je u zoni dejstva Hercegovačkog odreda, čije su jedinice 8. avgusta preduzele napredovanje prema Trebinju i Bileći. Nakon dolaska na 4 km od Trebinja, jedinice ovog odreda su sutradan nastavile prema Gacku. Sredinom avgusta neprijateljska vojska je

---

³⁷ General B. Janković, Referat Njegovom Veličanstvu Kralju, 24. 08. 1914, ABO NMCG, NI, 1914, br. 119.

³⁸ *Operacije crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu*, Beograd, 1959, 60-62.

³⁹ General B. Janković – komandantu Lovćenskog odreda, 09. 09. 1914, ABO NMCG, NI, 1914, br. 4.

uspjela da ih primora na povlačenje i da 18. avgusta izvrši napad na Grahovo. Pokušaj zauzimanja Grahova je odbijen uz velike gubitke. Austrougarska vojska je ponovo početkom septembra preduzela napad pravcem Bratogošt – Somina – Velimlje – Grahovo, ali su crnogorske jedinice uspjele da ih primoraju na povlačenje. Neprijatelj je još jednom, 1. oktobra, pokušao bezuspješno da zauzme Grahovo, i nakon toga na hercegovačkom frontu dolazi do zatišja.

Sukobi u zoni djelovanja Pljevaljske divizije počeli su 17. avgusta, kada je austrougarska vojska uspjela da zauzme Metaljku i krene prema Pljevljima. Dva dana kasnije, austrougarska vojska je zauzela Pljevlja. Tek krajem avgusta, kada je započela zajednička akcija sa srpskom vojskom prema jugoistočnoj Bosni, crnogorska vojska je vratila kontrolu nad gradom. Nakon oslobođenja Pljevalja, došlo je do nastupanja crnogorske vojske prem Bosni. Do sredine septembra zauzeti su Goražde, Foča, Čajniče i Rogatica, a krajem mjeseca crnogorske trupe zaposjele Romaniju i došle nadomak Sarajeva.⁴⁰ U cetinjskoj štampi su opisivali novoosvojene gradove u Hercegovini, ističući njihova bogatstva i blagodeti. Na osnovu podataka koji su saopštavani, čitaoci su, kako se

---

⁴⁰ „Uspjesi naše vojske“, *Glas Crnogorca*, br. 47, 06. 09. 1914, 1.

kaže, mogli steći utisak da su ove oblasti „bogate, romantične i napredne“.⁴¹ U tek oslobođenim varošima najsvečanije je, i uz prisustvo velikog broja građana, proslavljan kraljev rođendan. U Goraždu, gdje žive pravoslavci i muslimani, održane su vjerske službe u crkvi i džamiji, u čast rođendana kralja-oslobodioca.⁴²

Najslabiji intenzitet borbenih dještva tokom 1914. godine bio je na Lovćenskom frontu. Krajem avgusta bilo je manjih napada na crnogorske položaje na Krscu, kao i artiljerijskih udara sa austrougarskih topovnjača. Sredinom septembra, kada se Crnogorcima na Lovćenu pridružuju jedinice francuske artiljerije, započinju dejstva prema austrougarskim utvrđenjima Vrmac i Goražde. Nakon toga, sve do kraja decembra 1914. godine, na ovom frontu gotovo da i nije bilo sukoba.

Tokom prvih nekoliko mjeseci ratovanja, došlo je do neuobičajenih pojava u crnogorskoj vojsci. U mnogim jedinicama došlo je do pobune vojnika, bacanja oružja i odbijanja poslušnosti. Već tokom avgusta 1914. pobunili su se bataljoni na Hercegovačkom frontu. Vojnici su otkazali poslušnost i bacili oružje, pravdajući takav postupak

---

⁴¹ „Naše nove hercegovačke varoši“, *Vjesnik*, br. 85, 18. 09. 1914, 1-2.

⁴² Oblasni upravitelj Goražda – seradru J. Vukotiću, 28. 09. 1914, ABO MNCG, NI, 1914, br. 137/1.

nezadovoljstvom svojim oficirima. Čak je i kralj morao da dođe među njih da bi ih ubijedio da ponovo uzmu puške.⁴³ Na Drinskom frontu, oktobra 1914. godine, pobunila su se i odbila poslušnost tri bataljona. Zbog nesuglasica sa oficirima svi vojnici su napustili položaje, ostavivši nezaštićen front. Komandant Drinskog odreda smatra da su pobunu izazvali oni koji su se prije stupanja u vojsku bavili političkom agitacijom i izazivanjem smutnji u narodu. Prema tome, riječ je o pripadnicima opozicionog pokreta.⁴⁴ Da li samo zbog političke agitacije protivnika režima, odbijanje poslušnosti na frontu dobilo je veće razmjere. Od ukupno 35 bataljona koji su bili namijenjeni za ratovanje prema Bosni, u 11 bataljona došlo je do otkazivanja poslušnosti. Bilo je i slučajeva pobune čitave jedinice. Učestali su bili i slučajevi pljačke imovine od strane crnogorske vojske u zaposjednutim oblastima.⁴⁵ Starješine su zato dobile zadatak da oficire i vojnike stalno podsjećaju da crnogorska vojska ima oslobodilačku misiju, i da ona ne zaposijeda

---

⁴³ N. M. Potapov, *Ruski vojni agent u Crnoj Gori*, tom II, Dnevnik 1906-1915, Podgorica/Moskva, 2003, 557.

⁴⁴ Divizijar M. Martinović – Vrhovnoj komandi, 14. 10. 1914, ABO NIRS, br. 800.

⁴⁵ General B. Janković, načelnik Štaba Vrhovne komande – komandantu Lovčenskog odreda, 20. 10. 1914, ABO NMCG, NI, 1914, br. 638.

pogranične oblasti da bi u njima ugnjetavala, pljačkala i činila nasilja.⁴⁶ Zbog učestalog odbijanja poslušnosti, niskog borbenog morala i raširenog nezadovoljstva, komandant Lovćenskog odreda je nakon tri mjeseca rata uputio proglas oficirima i vojnicima, u kome im obećava da kralj Nikola neće zaboraviti njihova stradanja, kao i da će se postarati da imaju sve što im treba. Komandant Lovćenskog odreda traži od oficira da objasne vojnicima koji se bune zbog regrutacije, da ne ratuju samo oni u Crnoj Gori, već da ratuje čitav svijet, kao i da u hrani i odjeći oskudijevaju mnoge inostrane vojske, a ne samo crnogorska.⁴⁷ Uprkos naredbama da se poštuju vojna pravila i da se vojska disciplinuje, načelnik Štaba vrhovne komande je posljednjeg dana 1914. godine konstatovao da u crnogorskoj vojsci još nijesu prestali neredi, neposlušnost i buntovništvo.⁴⁸ Jednim dijelom, ovakve pojave mogu da svjedoče o nepostojanju snage i autoriteta države u vrijeme rata, ali i o nepostojanju dovoljne

---

⁴⁶ Naredba knjaza Petra Petrovića Njegoša, komandant Lovćenskog odreda, 19. 12. 1914, ABO NMCG, NI, 1914, br. 780.

⁴⁷ Knjaz Petar Petrović Njegoš, komandant Lovćenskog odreda – svim komandama, 04. 11. 1914, ABO NMCG, NI, 1914, br. 676.

⁴⁸ Naredba generala B. Jankovića, 31. 12. 1914, ABO NMCG, NI, 1914, br. 807.

vojničke motivacije i ratnog elana, koji se u velikoj mjeri temelji na ličnoj naklonosti prema proklamovanim ratnim ciljevima. Sličnih pojava bilo je i tokom 1915. godine. Prema izvještaju srpskog izaslanika pri crnogorskoj Vrhovnoj komandi, u Crnoj Gori je ljeta 1915. godine vladalo veliko nezadovoljstvo u vojsci i narodu izazvano glađu, koje je prijetilo da preraste u pobunu i revoluciju. Navodno je narod izgubio vjeru u kralja i crnogorsku vladu. Srpski izaslanik predlaže da Srbija nastavi sa pružanjem pomoći stanovništvu Crne Gore u hrani, jer ova pomoć može poslužiti kao izvanredno korisno agitaciono sredstvo za njenu popularizaciju.⁴⁹ Prema informacijama srpskog izaslanika, došlo je i do pojave dezerterstva u crnogorskoj vojsci. U Zetskoj brigadi, koja ima 1.800 vojnika, njih 860 napustilo je jedinicu, a pobuna je bilo i u ostalim brigadama. Mnogi vojnici govorili su da će napustiti svoje jedinice, ako država ne obezbijedi hranu za njihove porodice.⁵⁰ Srpski izaslanik kaže da u crnogorskoj vojsci postoji veliko nezadovoljstvo crnogorskom vladom, kao i izuzetno

---

⁴⁹ Pukovnik . Pešić – Vrhovnoj komandi srpske vojske, 31. 08. 1915, BIICG, Crna Gora u Prvom svjetskom ratu, f. 44.

⁵⁰ Pukovnik P. Pešić – Vrhovnoj komandi srpske vojske, 09. 09. 1915, BIICG, Crna Gora u Prvom svjetskom ratu, f.

raspoloženje prema Srbiji.⁵¹ Gotovo u isto vrijeme, maja 1915, sličnu ocjenu iznosi i ruski vojni izaslanik u Crnoj Gori. On kaže da poštovanje crnogorskog naroda prema svojoj dinastiji sve više opada, a popularnost srpskog kraljevskog doma sve više raste. Navodno na javnim mjestima, kao i na položajima, odjekuje pjesma: „Mi smo s tobom Petre Karađorđeviću“, dok neki vojnici, ne ustručavajući se od starješina, kude pogrđnim riječima Gospodara i njegove nemoralne sinove. Pored slabog ugleda vladarske porodice i Vlade, ovakvo nezadovoljstvo posljedica je i teškog ekonomskog stanja vojske i naroda, tačnije – masovne gladi, tako da postoji vjerovanje da je jedini izlaz iz ovakvog bijednog položaja Crne Gore, njeno prisajedinjenje Srbiji nakon završetka rata.⁵²

Još prvih mjeseci rata, bilo je u crnogorskoj štampi slavodobitnih očekivanja da bi moglo doći do brzog sloma Monarhije. Avgusta 1914. godine, nakon vijesti o velikom porazu Austrougarske u Galiciji, kada su ruske trupe zarobile oko 200.000 austrougarskih vojnika, u komentaru u zvaničnom

---

⁵¹ Pukovnik P. Pešić – Vrhovnoj komandi srpske vojske, 06. 07. 1915, BIICG, Crna Gora u Prvom svjetskom ratu, f. 44

⁵² N. M. Potapov – Odjeljenju glavne intendature, 24. 05. 1915; N. M. Potapov – ruski vojni agent u Crnoj Gori, tom I, Izvještaji, raporti, telegrami, pisma, Podgorica/Moskva, 2003, 714–715.

crnogorskom listu navode da je ova pobjeda pouzdan znak skorašnje propasti Monarhije. Ovim porazom, kako navode u *Glasu Crnogorca*, zatresli su se temelji Austrougarske, i ona je pravedno kažnjena za sve nepravde i grijehе koje je počinila, a prije svega za izazivanje užasnog svjetskog rata.⁵³ I na kraju prve ratne godine, iskazuje se očekivanje da će Srbi i Sloveni, koji su na udaru krvave njemačko-austrijske sile, ubrzo dočekati slobodu. Tvrđilo se da je ovu slobodu jedino moguće izvojevati istim sredstvima kojima se i neprijatelj služi, jer se zlo može uništiti jedino zlim sredstvima, a nasilje – nasiljem.⁵⁴

Prvi mjeseci 1915. godine protekli su na crnogorskom ratištu uglavnom mirno, sve dok oktobra 1915. godine nije počela velika njemačka i austrougarska ofanziva na Srbiju. Tada će započeti i austrougarska ofanziva na Crnu Goru. U vrijeme zatišja na crnogorskom frontu, u *Vjesniku* su ukazali na glavne rezultate crnogorskog ratovanja tokom prve ratne godine. U članku je rečeno da su propali svi austrougarski pokušaji da osvoje i najmanji dio crnogorske teritorije, jer su crnogorske trupe pružile najžešći i najuspješniji otpor. Za razliku od drugih savezničkih država, koje su se s

---

⁵³ Cetinje, 23. avgusta, *Glas Crnogorca*, br. 43, 23. 08. 1914, 1.

⁵⁴ Cetinje o Božiću, 1914, *Vjesnik*, br. 97, 24. 12. 1914. 1.

neprijateljem borile na svom zemljištu, Crna Gora je imala tu povoljnost da s neprijateljem stalno vodi borbu na njegovom teritoriju. Naravno, ratovanje s moćnim i višestruko brojnijim neprijateljem, donijelo je i velike žrtve. No, iako iznurena ratnim operacijama, kao i prethodnim ratovanjem, crnogorska vojska će i dalje u svakom trenutku biti spremna da se odupre neprijatelju. Ohrabrujuće je i to što se uprkos velikim žrtvama, brojno stanje crnogorske vojske stalno popunjava novim regrutima i dobrovoljcima. S druge strane, svi gubici i velika stradanja, nijesu ni najmanje oslabili duh crnogorskog vojnika, već on i dalje jednako želi da u ovom ratu pobijedi i da vidi svoju domovinu teritorijalno proširenu.⁵⁵ Na besprijevano držanje Crne Gore u ratu, ukazano je i u komentaru povodom godišnjice austrougarske objave rata Srbiji. U komentaru se podsjeća na događaje koji su prethodili objavi rata i na držanje Crne Gore u tim danima. Crna Gora je, kako se navodi, napad na Srbiju odmah dočekala kao napad na sebe i svoju nezavisnost. Kraljevini Srbiji pružena je bratska podrška, uz spremnost Crne Gore da sa njom podnosi i najveće žrtve za odbanu nezavisnosti. Prošla je godina od kada Crna Gora i Srbije, te dvije „srpske kraljevine“, ispisuju krvlju svojih najboljih sinova najljepšte stranice u srpskoj istoriji. Tokom

---

⁵⁵ „Crnogorska vojska“, *Vjesnik*, br. 38, 26. 05. 1915, 1.

ovih dvanaest mjeseci, Crna Gora je prošla kroz najteže nevolje, ali je hrabro i radosno izdržala sve terete rata. Ona je uspjela ne samo da odbrani svoju teritoriju, već i da zauzme dio neprijateljske. Sve je to koštalo Crnu Goru velikih žrtava, ali ona ima još gotovo 50.000 boraca, koji su spremni da se ponovo bace na Austrougarsku, čim za to dođe trenutak po opštem savezničkom planu. Na Cetinju očekuju da će pobjedonosni svršetak ovog rata donijeti obilate plodove Srbiji i Crnoj Gori, ali i čitavom srpskom narodu. Crna Gora će, kako se poručuje, sve do njegovog kraja biti dostojna svog imena i svoje svijetle prošlosti, boreći se za savezničku pobjedu dok bude u životu i jednog crnogorskog vojnika.⁵⁶ Tokom trajnaja primirja, na Cetinju su protestovali i zbog najave da će Makedonija biti ustupljena Bugarskoj, kao uslov da Bugarska uđe u rat na strani saveznika. Ocijenjeno je da se takvom namjerom nanosi novi udar na srpsko pleme, ništa manje težak i sudbonosan od udara koji je srpskom narodu nanesen ultimatumima o oduzimanju Skadra i Drača. Makedonija, kao klasična srpska istorijska i etnička pokrajina, i kao dio srpskoga tijela, treba da ostane u vlasništvu srpskog naroda, koji je natopio krvlju sinova obje srpske kraljevine: Srbije i Crne Gore. Uz to, ona

---

⁵⁶ Cetinje, 15. jula, *Glas Crnogorca*, br. 35, 15. 07. 1915, 1–2.

ima izuzetan strateški i ekonomski značaj za srpski narod, i predstavlja uslov njegovog državnog i nacionalnog opstanka. Na Cetinju ocjenjuju da interes svih onih država koje ratuju protiv germanske opasnosti, mora biti stvaranje nezavisne, jake i ujedinjene države srpskog naroda. U ovom ratu, Crna Gora i srpski narod ne bore se za osvajanje tuđih teritorija, kao što se bore Njemci, već se bore za oslobođenje i ujedinjenje čitavog srpskog naroda.⁵⁷ Dakle i tokom 1915. godine, u ovom kao i u prethodnim člancima, u zvaničnim ili poluzvaničnim novinama nema čak ni aluzija da je stvaranje južnoslovenske države jedan od ratnih ciljeva Crne Gore. Ali se zato naglašava da crnogorski vojnik želi da svoju domovinu vidi proširenom, da plodove pobjede u ovom ratu treba da ubiraju Srbija i Crna Gora, odnosno, srpski narod, kao i da se Crna Gora i srpski narod bore za oslobođenje i ujedinjenje svih Srba.

Tokom primirja na crnogorskom ratištu, kralj Nikola je donio odluku da izvrši zauzimanje Skadra i okoline. Juna 1915. godine, gotovo bez ikakvog otpora s druge strane, crnogorske trupe zaposjele su ovaj prostor. Crnogorsko zauzimanje Skadra izazvalo je negodovanje Srbije, kao i sumnjičenja i optužbe saveznika. Crna Gora je optužena da vodi separatističku i sebičnu politiku, te da je ovaj potez

---

⁵⁷ Cetinje, 19. avgusta, *Vjesnik*, br. 54, 19. 08. 1915, 1.

rezultat tajnog dogovora sa Austrougarskom. Sa Cetinja su, naravno, odbijali ove optužbe, objašnjavajući vojničke i političke razloge koji su Crnu Goru naveli na ovaj poduhvat. Istina je da su još novembra 1914. godine na Cetinju imali informacije da se u Skadru radi na formiranju četa koje bi trebalo da napadnu crnogorsku teritoriju, kao i da na tim poslovima rade austrougarski agenti. Austrougarska je, prema saznanjima crnogorskog Ministarstva inostranih djela, pripremila i iskrcavanje oružja i municije u Albaniji.⁵⁸

Crnogorsko zaposijedanje Skadra imalo je i svoju medijsku predistoriju. Još krajem januara 1915. godine u cetinjskom *Dnevnom listu* objavljen je komentar „Šta čekamo? Skadar nas zove“ u kome se traži od crnogorske vlasti da zauzme Skadar. Oblast Skadra označava se kao jedan od frontova protiv Crne Gore, odakle se stalno ugrožava njena sigurnost i čine nasilja prema crnogorskim državljanima. Kao dokaz za ovu tvrdnju navode se zločini koje su nad Crnogorcima počinili Albanci, kao i

---

⁵⁸ P. Plamenac, ministar inostranih djela – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 15. 11. 1914, DACG, MUD, f. 154, br. 4453; P. Plamenac, ministar inostranih djela – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 09. 12. 1914, DACG, MUD, f. 154, br. 4509; S. Ramadanović, načelnik Ministarstva inostranih djela – Ministarstvu unutrašnjih djela, 01. 12. 1914, DACG, MUD, f. 154, br. 4461.

slučajevi povrede crnogorske granice. Albanci su, navodno, počinili čitav niz ubistava nad Crnogorcima, raskopali su i oskrnavili grobove poginulih crnogorskih vojnika za oslobođenje Skadra, pljačkali su crnogorske trgovačke transporte, upadali na crnogorsku teritoriju. Albanija se zato naziva razbojničkom bandom, a ne državom, koju je Austrija i stvorila za ostvarivanje svojih podlih namjera prema srpskim državama. Zato autor komentara upućuje nekoliko pitanja: Dokle će Crna Gora trpjeti ova nasilja i zločine? Hoće li kazniti arbanaške zločince? Hoće li povratiti Skadar? Strpljenju, kako se pretpostavlja, jednom mora doći kraj.⁵⁹

Nekoliko mjeseci kasnije, povodom druge godišnjice od osvajanja Skadra, u *Vjesniku* se navodi da je krizom oko Skadra, 1913. godine, posijana klica evropskog rata i početak propasti Austrougarske. Upravo se ona, nakon propasti Turske, pojavila kao nova avet i demon, pun zlobe i nevaljalstva, stvarajući siluetu buduće Albanije i učinivši da Skadar bude otet Crnoj Gori. Ipak, kako se poručuje, Skadar mora ponovo biti crnogorski, jer je Crnu Goru koštao mnogo krvi i grobova, i jer je za njega vezana crnogorska prošlost i sadašnjost. On je sastavni dio crnogorskog narodnog tijela i dio njenog geografskog prostora, koji sa Skadarskim jezerom i

---

⁵⁹ „Šta čekamo? Skadar nas zove“, *Dnevni list*, br. 135, 22. 01. 1915, 1.

Bojanom predstavlja za Crnu Goru vjekovni trgovački put.⁶⁰ Aprila 1915. godine na Cetinju je predavanjem u gimnaziji obilježen dan crnogorskog osvajanja Skadra. Na predavanju je rečeno da je padom Skadra završeno jedno od najvećih djela u srpskoj istoriji i jedno od najvažnijih djela u istoriji srpskog naroda. Oslobođenje Skadra bio je i posljednji udarac Osmanskoj carevini, kojim je ona otjerana sa granica Crne Gore. Nažalost, zauzimanjem Austrougarske, Skadar je otet Crnoj Gori, jer je Monarhija strahovala od uvećane i osnažene Crne Gore i Srbije, koje bi tako osnažene mogle krenuti da povrate svoju Bosnu i Hercegovinu, a kasnije i srpsku Vojvodinu. Zbog toga predavač smatra da Crna Gora ponovo mora uzeti Skadar, jer uzima ono što je njeno i što joj pripada.⁶¹ Poslije ovog poziva na vraćanje Skadra, uslijedio je komentar u *Vjesniku*, u kome se navodi da Albanija nije država, niti organizovana nacionalna cjelina, već tvorevina koja postoji jedino na papiru, i to zahvaljujući nasilnoj odluci Austrije i Njemačke. Nepostojanje državne organizacije u Albaniji dovelo je do bezvlašća i haosa, koji ozbiljno ugrožava sve njene susjede, a posebno Crnu Goru. Iako je Crna Gora za sve vrijeme anarhije u Albaniji pokazivala maksimalnu trpeljivost, ratno

---

⁶⁰ „Godišnjica pada Skadra“, *Vjesnik*, br. 24, 09. 04. 1915, 1.

⁶¹ D. S. Đ, „Predavanje o Skadru“, *Vjesnik*, br. 29, 24. 04. 1915, 2.

stanje je ipak primorava da tu toleranciju prekine. Sa albanske strane se raznim nasilnim akcijama ugrožava snabdijevanje i položaj crnogorske vojske, i životi crnogorskih podanika. Isto tako, kaže se da je Albanija narušila svoju neutralnost prema Crnoj Gori, jer se njen vladar navodno bori u redovima njemačke vojske kao oficir. Crna Gora zato smatra da ima dužnost i pravo da otkloni posljedice albanske anarhije, koja ugrožava njenu bezbjednost.⁶² Opravdanost crnogorske intervencije u Albaniji dokazivana je i u komentaru od 30. maja, desetak dana prije zaposijedanja Skadra. U komentaru se kaže da su postali sve češći iskazi neprijateljstva prema Crnoj Gori od strane Arbanasa, koji ugrožavaju njenu sigurnost i dovode u pitanje njen državni suverenitet. Najprije je grupa naoružanih Albanaca napala transport hrane za crnogorsku vojsku rijekom Bojanom, čime joj je nanesena velika šteta i uskraćeno pravo slobodne plovidbe koje joj je garantovano Berlinskim ugovorom. Zatim je 3.000 naoružanih Arbanasa, uz komandu austrijskih oficira, upalo na crnogorsku teritoriju u rejonu Đakovice. Ove gestove nasilja i neprijateljstva, Crna Gora, kako se kaže, ne može trpjeti, već mora obezbjediti mir i poredak u arbanaškom susjedstvu.⁶³

---

⁶² Cetinje, 28. maja, *Vjesnik*, br. 39, 28. 05. 1915, 1.

⁶³ Cetinje, 30. maja, *Glas Crnogorca*, br. 26, 30. 05. 1915, 1.

Kada je nakon medijske najave izvršeno crnogorsko zaposijedanje Skadra i okoline, u *Glasi Crnogorca* su tvrdili da su Crnoj Gori sa albanske strane još od početka rata činjene razne neprilike, zbog čega je Vrhovna komanda bila primorana da na ovom području stacionira znatne vojne snage. Ovo nesnosno stanje kulminiralo je napadom na crnogorski transport Bojanom i napadima na crnogorsko zemljište. Zbog toga je crnogorska vojska dobila zadatak da zauzme određene pozicije na crnogorsko-albanskoj granici. Dolazak crnogorske vojske na ovaj prostor izazvao je, prema tvrdnji *Glasi Crnogorca*, radost albanskog stanovništva sve tri vjere, koje je prema vojsci susjedne države pokazalo prijateljska osjećanja. I za Crnu Goru ova vojnička akcija mnogo znači, jer joj omogućava da jedan dio trupa uputi na front prema Austrougarskoj.⁶⁴

Nakon zauzimanja Skadra, 14. juna 1915. godine, crnogorska vlada je smatrala za potrebno da u komentaru u zvaničnom *Glasi Crnogorca* detaljnije objasni istorijat sukoba na crnogorsko-albanskoj granici, kao i razloge koji su je naveli da preduzme ovu vojnu akciju. Kao glavni razlog navodi se bezbjednost crnogorske granice, odnosno, teritorije Crne Gore. Odmah poslije stvaranja nezavisne Albanije, sa njene teritorije započeli su napadi na

---

⁶⁴ Cetinje, 11. juna, *Glas Crnogorca*, br. 28, 11. 06. 1915, 1.

pogranične crnogorske oblasti. Ove napade su izvršavali albanski razbojnici, ali i crnogorski prebjezi iz novooslobođenih oblasti, koji su uz podršku austrijske vlade, pa čak i pod komandom njenih oficira, updali na teritoriju Crne Gore i činili svakojaka zlodjela. Ovakvo stanje primoravalo je Crnu Goru da u vrijeme mira drži znatan broj vojnika na granici sa Albanijom, što je dodatno opterećivalo njen ionako iscrpljeni budžet. Poslije izbivanja rata, situacija je postala još teža. Pored napada na crnogorsku teritoriju (oblast Đakovice), Albanija je počela da uz pomoć Austrougarske vodi političku propagandu protiv Crne Gore. Koristeći novac, u Albaniji se, uz austrougarsku podršku, podbunjuju albanska plemena u Crnoj Gori, a zatim se ometa crnogorska plovidba Bojanom, na koju Crna Gora ima pravo odredbama Berlinskog ugovora, pljačakju se crnogorski transporti na Skadarskom jezeru, ubijaju crnogorski činovnici i vojnici na parobrodima. Istovremeno, austrougarski konzul u Skadru dijeli novac i oružje prebjezima za upad u Crnu Goru. Na sve ove provokacije, crnogorska vlada je uvijek odgovarala na legalan način, što je po pravilu završavalo bez ikakvog rezultata. Zbog toga se odlučila da svoju teritoriju zaštititi okupacijom desne obale Bojane. Ali, dok je crnogorska vojska logorovala na osvojenom području, kod crnogorskog komandanta

došli su predstavnici skadarskih muslimana i rimokatolika, koji su ga zamolili da zauzme Skadar. Učinili su to zbog straha od mogućih sukoba u gradu, jer u njemu odavno vlada bezakonje. Naravno, ovu molbu muslimana i rimokatolika iz Skadra, zdušno su podržali i skadarski pravoslavci. Crna Gora, kako se kaže u *Glasu Crnogorca*, nije mogla, niti smjela odbiti ovaj poziv cjelokupnog skadarskog stanovništva, pa je crnogorska vojska, 14. juna 1915. godine, okupirala Skadar i okolinu. Doček crnogorskoj vojsci, kako tvrde u zvaničnim novinama, bio je srdačan, uz masovno učešće građanstva i njihovo ogromno oduševljenje. Kad je već bez otpora zauzela Skadar, crnogorska vojska je okupirala i Medovu, kao i čitav prostor između Skadra, Jadranskog mora, Bojane i Lješa. Od ove akcije, kako se objašnjava, Crna Gora će imati veliku korist, jer više neće morati da drži prema Albaniji kontigent vojske, već će moći da ga uputi protiv austrougarske sile u Bosnu i Hercegovinu. Na osnovu ovoga se može zaključiti da će crnogorsko zauzimanje Skadra donijeti velike koristi zajedničkoj vojnoj akciji Srbije i Crne Gore.⁶⁵ Na sličan način su i u *Vjesniku* objašnjavali motive crnogorskog zauzimanja Skadra. U *Vjesniku* je rečeno da je to bilo neophodno učiniti, jer je ovaj

---

⁶⁵ Cetinje, 16. juna, *Glas Crnogorca*, br. 30, 17. 06. 1915, 1.

grad postao središte intriga i organizovane zavjere protiv Crne Gore. Oslobađajući Skadar, Crna Gora je oslobodila njegovo mirno i dobronamjerno stanovništvo sve tri vjere, koje je podjednako stradalo od nasilja i bezakonja. Poslije ove akcije, ona će moći slobodnije da se posveti borbi protiv neprijatelja.⁶⁶

Povodom zauzimanja Skadra, pred novinare je izašao i predsjednik crnogorske vlade, serdar Janko Vukotić, koji je najprije rekao da je granica između Crne Gore i Albanije, koja je uspostavljena na Londonskoj konferenciji, i to na osnovu prijedloga Austrougarske, bila nepovoljna i štetna za Crnu Goru. Upravo takva nepravedno povučena granica bila je uzrok mnogih problema između Crne Gore i Albanije od početka rata sa Austrougarskom. Uz to, Austrougarska je koristila Albaniju kao sredstvo u borbi protiv Crne Gore, organizujući sa njene teritoriju napade i pogranične provokacije. Zbog toga je bilo neophodno da crnogorska vojska zauzme Skadar. Učinila je to, kako je već ranije saopšteno, na zahtjev predstavnika sve tri vjeroispovijesti u Skadru, želeći da svim stanovnicima grada obezbijedi mir i imovinsku i ličnu sigurnost. Zauzimanje ovog prostora, smatra predsjednik crnogorske vlade, imaće izuzetan efekat na vođenje rata protiv Austrougarske, jer će omogućiti da se gotovo

---

⁶⁶ Cetinje, 17. juna, *Vjesnik*, br. 44, 17. 06. 1915, 1.

polovina vojnih snaga, kojima Crna Gora raspolaze, a koje su do sada čuvale granicu prema Albaniji, uputi kao pojačanje trupama na glavnom frontu.⁶⁷

Već jula 1915. godine pojavile su se u inostranim listovima tvrdnje o tajnim pregovorima Crne Gore sa Austrougarskom, i optužbe da je crnogorska Vrhovna komanda naredila evakuaciju trupa sa hercegovačke granice, kako bi omogućila da austrougarske trupe odatle budu povučene i prebačene na front u Alpima. Pored toga, Crna Gora je optužena u stranim listovima da je zauzela Skadar u dogovoru sa Monarhijom, i da je time oslabila glavni borbeni front. Da novinski napisi o tajnom sporazumu između Crne Gore i Austrougarske nijesu plod novinarske mašte, već da potiču od intriga iz zemalja koje su crnogorske saveznice, potvrđuje i izvještaj srpskog izaslanika pri crnogorskoj Vrhovnoj komandi iz juna 1915. godine, u kome se navodi da odavno postoji vjerovanje u postojanje tajnog pisanog sporazuma između Crne Gore i Austrougarske. To su mu, navodno, potvrdili i vojni izaslanici Velike Britanije i Francuske, koji ga uvjeravaju da tajni ugovor sadrži 12 članova. Prema tom ugovoru, Austrougarska ustupa Crnoj gori Spič sa okolinom i Skadar, a Albanija se

---

⁶⁷ Izjave predsjednika Kralj. vlade, *Vjesnik*, br. 45, 23. 06. 1915, 1.

stavlja pod sizerenstvo kralja Nikole. Navodno se Austrougarska obavezuje i da neće napadati Crnu Goru, kao i da će davati novac za njeno izdržavanje.⁶⁸

Na novinske optužbe odgovoreno je u zvaničnom crnogorskom listu, tvrdnjom da je Crna Gora tokom rata s najvećim oduševljenjem obavljala svoju uzvišenu misiju, uprkos tome što je u njega ušla iznurena, razorena i uvrijeđena zbog oduzimanja ratnih dobitaka. Ipak, najbolji dokaz o njenom držanju u ratu, jesu njene pobjede. Višestruko brojniji neprijatelj nekoliko puta je odbijen u pokušaju da zauzme djelove crnogorske teritorije. Zatim, oko 6.000 km² neprijateljske teritorije nalazi se pod crnogorskom vlašću. Da nije bilo takvog crnogorskog držanja, moglo bi se desiti da germanski neprijatelj prodre dublje na Balkan. A što se tiče optužbi da je Crna Gora zauzela Skadar u dogovoru sa Austrougarskom, te da je time oslabila svoj glavni front, sa Cetinja odgovaraju da je upravo Austrougarska bila zemlja koja je poslije balkanskih ratova bila spremna da čak i po cijenu rata oduzme Skadar Crnoj Gori. Nelogično je sada da ona daje saglasnost da Crna Gora zauzme ovaj grad. Naprotiv, jedino ona može negodovati što je crnogorska vojska zaposjela

---

⁶⁸ Pukovnik P. Pešić – Vrhovnoj komandi srpske vojske, 22. 06. 1915, BIICG, Crna Gora u Prvom svjetskom ratu, f. 44

Skadar. Zauzevši Skadar, Crna Gora ne da nije oslabila svoj glavni front, nego ga je ojačala. Obezbjedivši se od napada sa albanske teritorije, ona je mogla odmorne trupe sa ovog prostora prebaciti na hercegovački front. Na kraju, zvanična Crna Gora izražava žaljenje zbog ovakvih optužbi, smatrajući da one zaslužuju osudu. Crna Gora je, kako se kaže, nepokolebljiva u svom požrtvovanju i časti.⁶⁹

Nekoliko mjeseci poslije događaja oko Skadra, postalo je izvjesno da se priprema novi austrougarski udar na Crnu Goru. Oktobra 1915. godine obnovljeni su ratni sukobi na crnogorskom frontu, kada je započela i velika neprijateljska ofanziva na Srbiju. Na crnogorskom frontu borbe su započele u zoni dejstva Sandžačke vojske, uglavnom na prostoru od doline Lima do Gacka, i Drinom do Foče i Višegrada. Pred nadmoćnijim neprijateljm, Sandžačka vojska se morala povući prema crnogorskoj granici. Borbe su obnovljene krajem novembra, napadom austrougarskih trupa linijom Metaljka – Jabuka, a početkom decembra neprijatelj je zauzeo Pljevlja. Kraljnji cilj austrougarskih trupa bio je da ovladaju pravcem Pljevlja – Mojkovac – Mateševo, i tako spriječe povlačenje srpske vojske preko teritorije Crne Gore ka Skadru. Austrougarske trupe su zato nakon

---

⁶⁹ Cetinje, 9. jula, *Glas Crnogorca*, br. 34, 09. 07. 1915, 1.

zauzimanja Pljevalja produžile nadiranje dolinom Tare i prema Mojkovcu. Cijeneći važnost onemogućavanja neprijateljskog prodora prema Mojkovcu, crnogorska Vrhovna komanda izdala je naređenje trupama da se „naši položaji na Tari imaju braniti najotsudnije i do posljednjeg čovjeka.“⁷⁰ Sredinom novembra 1915. godine, kada se crnogorska odbrana nalazila u teškoj poziciji, narodu se proklamacijom obratio i kralj Nikola, pozivajući ga da se junački bori protiv Austrougarske i da ni u najtežim okolnostima ne klone duhom. Crna Gora će, kaže on, i u takvim okolnostima ostati vjerna svojoj junačkoj tradiciji, tako da će radije izabrati smrt nego ropstvo. Ona će se, kada neprijatelj napadne na nju velikom silom, kao što je to učinio protiv Srbije, strašno i krvavo braniti. Već tada kralj nagovještava da bi moglo doći do njegovog napuštanja Cetinja, ali da će crnogorska prijestonica biti tamo gdje je on. No, čak i ako neprijatelj uzme neko crnogorsko mjesto, kralj je uvjeren da će to zaposijedanje biti samo privremeno. Crnogorski vladar poručuje narodu i da će se u danima koji dolaze još napatiti, ali da, zahvaljujući savezničkoj pomoći, neće biti gladnih. On iskazuje vjeru u savezničku i crnogorsku pobjedu, kao i u hrabrost i izdržljivost crnogorskog vojnika.

---

⁷⁰ *Operacije crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu*, Beograd, 1959, 439–453.

Na kraju kralj Nikola kaže da njegovo uvjerenje u pobjedu počiva i na predskazanju, koje ga nikada nije iznevjerilo.⁷¹

U vrijeme kad se čine posljednji pokušaji da se odbrani crnogorska nezavisnost, i kada već postaje izvjesno da se u tome neće uspjeti, crnogorska vlada je u formi skupštinske Adrese dala pregled svog djelovanja od početka rata, iznoseći svoje ocjene nekih od najvažnijih događaja i objašnjavajući političke razloge za poteze koje je povukla. Crnogorska vlada konstatuje da je Crna Gora ušla u rat vođena najuzvišenijim osjećanjima odgovornosti i obaveze prema bratskim i savezničkim zemljama. Ona je prema svim saveznicima bila korektna, a posebno prema Srbiji i Rusiji. Prema Srbiji se odnosila bratski, a prema Rusiji ne samo bratski, već i kao zahvalni štitićenik. Sa Srbijom je Crna Gora zajednički ratovala, pokazujući uvijek bratsku i savezničku vjernost. Vlada je podržala i akciju crnogorske vojske za zauzimanje Skadra, smatrajući da je tim potezom učinjena velika usluga opštesrpskim i savezničkim ciljevima. Zauzimanjem Skadra i okoline osigurano je snabdijevanje Bojanom, čime je olakšan ekonomski položaj Crne Gore. Uz to, Vlada je tokom čitavog rata morala da ulaže najveće napore da bi

---

⁷¹ „Mojem dragome narodu“, *Glas Crnogorca*, br. 53, 12. 11. 1915, 1.

obezbijedila sve što je potrebno za vojsku i narod, a posebno dovoljnu količinu životnih namirnica. Svoje patriotsko držanje crnogorska vlada je pokazala i u vrijeme austrougarske ofanzive na Srbiju, organizujući preko saveznika pomoć za njen narod i obezbjeđujući transport najnužnijeg materijala. I nakon okupacije Srbije, crnogorska vlada je vodila brigu o izbjeglicama iz Srbije i vojnicima sprske vojske koji su našli utočište u Crnoj Gori. Uviđajući da će i u Crnoj Gori zbog neprijateljske ofanzive brzo nastupiti još teže stanje, Vlada poziva da se istraje u borbi za čast Crne Gore i srpstva.⁷² Ovakvim osvrtom na svoje djelovanje i značenje nekih njenih političkih odluka, crnogorska vlada se faktički pravdala saveznicima, želeći da ukloni svaku sumnju u držanje Crne Gore prema njima.

Krajem 1915. godine, odbranom položaja dolinom Tare do Mojkovca, crnogorska vojska je sprečavala da austrougarske trupe prodru ka Mateševu i tako presijeku put kojim se srpska vojska povlačila prema Podgorici i Skadru. Ukoliko bi ovladala putem za Podgoricu, austrougarska vojska bi dobila mogućnost da nastavi prema Skadru i Draču, gdje je već bila glavnina srpskih snaga i gdje se od početka decembra 1915. nalazila srpska

---

⁷² Narodnim poslanicima, 13. 12. 1915, ABO NMCG, NI, 1915, br. 158.

vlada i Vrhovna komanda. U drugoj polovini decembra, preko Crne Gore povlačile su se posljednje jedinice srpske vojske. Već 5. januara 1916. godine operacija povlačenja preko Crne Gore bila je završena, i oko 90.000 srpskih vojnika nalazilo se na prostoru Skadra, Drača i Tirane.

Početak januara 1916. godine, austrougarska ofanziva na Crnu Goru doživjela je vrhunac. Austrougarske snage imale su oko 150.000 vojnika, dok je crnogorska odbrana raspolagala sa 38.000 vojnika. Najprije je 6. januara došlo do napada jakih austrougarskih snaga na sektor Mojkovac – Levertara, čime je počela operacija koja je u istoriografiji poznata kao Mojkovačka bitka. Crnogorska vojska imala je na ovom sektoru oko 4.000 vojnika, dok je neprijateljska vojska raspolagala sa 14.000 ljudi. Glavna bitka vođena je na poziciji Bojna Njiva – Razvršje, a cilj neprijatelja bio je probiju crnogorske linije i nastave prema Kolašinu i Podgorici. Narednog dana, 7. januara, crnogorske jedinice su uspjele da potisnu neprijatelja od položaja na Bojnoj Njivi i Razvršju. U sljedeća tri dana, austrougarske trupe su pokušale da izvrše protivnapad i ovladaju ovim sektorom, ali u tome ni u drugom pokušaju nijesu uspjele. Time je spriječena njihova namjera da preko Tare prodru u središte Crne Gore.

U isto vrijeme započinje i austrougarska ofanziva na Hercegovačkom i Lovćenskom frontu. Na

---

Hercegovačkom frontu borbe su vođene od 7. do 10. januara, da bi se nakon toga, crnogorske trupe povukle u rejon Trubjele, nedaleko od Nikšića, i na prostor Goranska, nedaleko od Plužina. Na Lovćenskom frontu, koji se prostirao od Grahovske ploče do Bojane, borbe su započele 6. januara, artiljerijskom vatrom na crnogorske položaje na Krscu, strateškoj poziciji za odbranu Lovćena. Nakon artiljerijske pripreme, austrougarska pješadija je izvela napad na Krstac i 9. januara uspjela da ga zauzme. Crnogorska vojska morala se povući na rezervni položaj na poziciji Štirovnik – Brajići. Uprkos snažnom otporu, austrougarske trupe su uspjele da 12. januara ovladaju čitavim masivom Lovćena, a sutradan su ušli u nebranjeno Cetinje, koje su kralj i vlada ranije napustili. Istog dana, austrougarske trupe su krenule prema Rijeci Crnojevića i Podgorici, a crnogorska vojska ih je uspjela zaustaviti na Belvederu. Već sutradan, crnogorska kraljevska vlada je zatražila primirje.

BITKA I POETIKA

Intertekstualnost romana mojškovačkog književnog kruga

.....

Milun Lutovac

Slavnu bitku evociramo kroz prizmu književnosti odnosno *romana mojškovačkog književnog kruga*. Za pristup temi „Bitka i poetika“ odabrali smo citat iz romana objavljenog 1939. godine, a zašto, kazaće nam se samo:

„To je poslednja i najslavnija bitka crnogorska. Nenaoružan i gladan, čovjek iz crnih brda potpuno je dao sebe, digao se do divljenja, bio pregalac, ravan samom sebi. Svako je smatrao i cijenio svoj život kao slamku. Ljudi nisu mislili ni na oca ni na majku, ni na ženu, ni na đecu. Bila je jedna jedina misao: pobijediti, i pasti za slobodu svoga kamena (...) Ali mi se sve nekako čini, prosto kao da me nešto sjenja, o toj slavnoj bici neće se znati mnogo. Najveća pobjeda crnogorskog vojnika ostaće zakopana na dnu, u tami, kao da se rodila u noći... tako, u noći...“ (Đurović: 162).

Ovaj insert iz romana *Dukljanska zemlja* Dušana Đurovića, zavređuje poseban komentar. Citat je svojevrsan predtekst romanima *Crna Gora* Milovana Đilasa iz 1958. i *Mojškovačka bitka* Ćamila Sijarića iz 1968, koji o bici izražavaju isti

vrijednosno-ideološki sud. Zanimljiviji dio Đurovićeve glorifikacije bitke odnosi se na stav da će bitka biti zaboravljena, što se, u decenijama koje su slijedile, zaista i dogodilo.

Dva istorijska događaja: bitka između Kraljevine Crne Gore i Austrougarske monarhije, i potom, austrijska okupacija Crne Gore od 1916. do 1918. godine, inspirativno su izvorište i tematska preokupacija romana *Nevidbog* Rista Ratkovića (1933); *Dukljanska zemlja* Dušana Đurovića (1939); *Crna Gora* Milovana Đilasa (1958); *Mojkovačka bitka* Ćamila Sijarića (1968) i nedovršenog djela *Razvršje* Mila Boškovića.

Sve ove romane je svojom originalnom poetikom nagovijestio pjesnik i romansijer Risto Ratković.

Prvi je kreativno predstavio egzotičnost, mozaičnost i protivrječnosti Sandžaka.

Prvi je pisao o posljednjoj bici stare Crne Gore za slobodu, i o posljedicama austrijske okupacije (1916–1918).

Prvi je, u crnogorsku književnost uveo modele avangardne poetike i duh evropske romaneskne proze.

U *mojkovačkom književnom krugu* romani *Nevidbog* i *Dukljanska zemlja* čine posebnu cjelinu.

Za razliku od romana *Nevidbog* i *Dukljanska zemlja* čija je centralna tema Austrijska okupacija

Crne Gore, žiža romana *Crna Gora* i *Mojkovačka bitka* je sama bitka i njen tragičan ishod.

Pored iste građe i tematike, *romane mojkovačkog književnog kruga* povezuje intenzivno prisustvo psihoze neizvjesnosti i straha koje, na tipično crnogorski način, naporedo egzistiraju sa odlučnošću naroda na otpor agresoru, bez obzira na cijenu. To paradoksalno ukrštanje beznađa, nade i otpora u romanima je izraženo korišćenjem tradicionalnih idioma: *besjeda, lelek, tužbalica, kletva...*

Pored prikazivanja kolektivnog stradanja, u romanima su opisane i tragične sudbine individua, kao i nemogućnost ljubavi u atmosferi rata i mržnje, posebno između pripadnika različitih vjera, što ih približava modernističkom diskursu.

Bitka, njen tok i epilog, intertekstualni je most između romana, koje autori različito doživljavaju. Milovan Đilas je svjedok bitke, jer je, prije nje, rođen blizu Mojkovca, a u bici su učestvovali svi njegovi. Zato je njegova impresija bitke neposredna, emocionalno i subjektivno obojena...

U odnosu na bitku Sijarić ima veću distancu, izjednačava je u narativnom tretmanu s događajima u pozadini i s ljubavnom pričom. Međutim, srodnosti u prikazu, opisu i doživljaju bitke između ova dva romana su mnogo izrazitije, naročito u osvjetljavanju njenih ključnih momenata i suštine: *dramatičnost, koloritnost, psihičke tenzije, tragika*

likova, opisi narodne-dobrovoljačke vojske i apsurdnog ishoda bitke. . .

„Bili su sa Tare, Lima, Pive i Morače, i ovamo su – na Austriju, a u svojoj zemlji, potrčali kao da je povodanj, od kojeg se brane, svi, i zajedno, i ko će prije... A takvi su i bili – kao kosci koji su došli da kose na mobu, jer su bili vojska dobrovoljačka, trubama na vojnu nepozvana, u spiskove neupisana, na vjernost nikome nezakleta i u crkvama nepričešćena.“ (Sijarić: 56).

Skoro na identičan način vojsku prikazuje i Milovan Đilas, nešto više ističući njenu etičnost i spremnost na žrtvu:

„Oni se bore za mit kojim žive. Oni znaju da ne mogu dobiti rat. Ali znaju da moraju braniti, da mogu spasti Crnu Goru – onu koja nije država ni tlo, nego čovjek riješen da se ne pokori sili – ako životima, ako smrću potvrde mit junaštva i svoje posebnosti.“ (Đilas: 10).

Citati odražavaju psihozu pred bitku i preplitanje dvije oprečne emocije, strah od pogibije i neshvatljivu odlučnost na borbu. Međutim, na držanje vojske očigledan je uticaj tradicije cnogorske borbe za slobodu. Na to ukazuje metatekstualni karakter *pokliča na juriš* koji se, kao eho, čuje iz *Gorskog vijenca*: „Ko je junak na ždrijelo“.

Intertekstualnost između struktura, elemenata, likova i prizora ova dva romana najpotpunije se

može prikazati modelom paralelizma. U oba romana su prikazani starci koji se dobrovoljno uključuju u bitku u „svečanim crnogorskim odijelima“, kao i tužne povorke žena, njihovi likovi, odlučnost, stoicizam, hrabrost i, iznad svega, visoki moral.

Besjedništvo, sklonost ka govorenju (i slušanju govornika) tipična je crnogorska crta, koja se razvila iz kulta gusala i junačke pjesme. Osim retorike, besjede emituju etičke poruke i imaju motivacionu funkciju u pripovijedanju.

Nad poprištem bitke odliježu lelek i tužbalica, žene traže svoje najbliže – ranjene i mrtve, pokazujući snagu i dostojanstvo koji prevazilaze antičke uzore.

U toj pokori i nesreći, akteri bitke, teže od same smrti, doživjeli su naredbu o raspuštanju vojske i predaji oružja... u *bici*... koju nijesu izgubili.

O tome Đilas piše: „Austrijanci su bili u pravu što su mojkovačku bitku smatrali neriješenom s vojničke tačke gledišta... Crnogorci su bili u pravu držeći da su bitku dobili.“ (Đilas: 98).

Za razliku od Đilasa, Sijarić je u opisu ishoda bitke subjektivniji i pridaje joj prizvuk pobjede.

„I mogu vam reći toliko: da je vaša puška bila jedina koja je danas na Balkanu pucala... oni što će u goru, a neće kućama, nek ponesu oružje da se bore i dalje, ali kao narod; i ja ću tamo.“ (Sijarić: 331).

Ovaj, kao i prethodni citati, nedvosmisleno potvrđuje dvije izuzetne vrijednosti *romana mojkovačkog književnog kruga*. Afirmisali su tradiciju viteštva i slobodarske borbe Crne Gore i prvi su, za razliku od drugih disciplina, progovorili o veličini i tragici Mojkovačke bitke.

Mojkovački književni krug, s teorijskog aspekta, predstavlja književni period koji obuhvata interval od tri i po decenije. Romani ovog *kruga* nijesu zatvoren sistem, već su koherentna cjelina, osobene tematike, stvaralačkih svojstava i tehničkih postupaka po kojima se razlikuju od drugih djela na osi crnogorske romaneskne proze. Romani *mojkovačkog književnog kruga* izrazili su istu viziju svijeta, ali kroz prizmu autora iz različitih perioda.

Intertekstualnost ovih romana satkana je od široke i složene mreže srodnih i analognih struktura, elemenata, modela, narativnih tokova i to, od prologa do tragičnih epiloga. Umreženost ovih djela odražava se i na unutrašnjem narativnom planu: korišćenjem modernističkih tehnika i modela naracije – *lajtmotiva, simultanosti, unutrašnjeg monologa...* ili promocijom aktuelnih poetika određenog vremena, *avangarde* u romanu *Nevidbog, socijalne literature* u romanu *Dukljanska zemlja, modernizma* u romanima *Crna Gora* i *Mojkovačka bitka*.

Na samom kraju, čini nam se nužno da istaknemo interakciju bitke i romana. Istorijski događaj – Mojkovačka bitka, s početka 1916. godine, inspiracija je i rodno tle *romana mojkovačkog književnog kruga*. Svojom jedinstvenošću i podvižništvom naroda uticala je na stvaranje prvih crnogorskih romana – *Nevidbog*, Rista Ratkovića iz 1933. g. i *Dukljanska zemlja* Dušana Đurovića iz 1939. godine. Svojom neshvatljivom logikom, bitka je nadahnula i autore prvog crnogorskog, modernističkog talasa: Milovana Đilasa, Čamila Sijarića i Mila Boškovića. . .

U svim *romanima mojkovačkog književnog kruga* potencira se nužnost i apsurdnost bitke, kao svojevrsno jedinstvo suprotnosti:

„Može biti, Crna Goro, jedino je tako moglo da preživi nešto tvoje, ono čime si bila što si bila, što će naslijediti buduća djeca tvoja i urasti u druge zemlje i narode.“ (Đilas: 333).

Literatura:

- Đilas Milovan, *Crna Gora*, Obod, Cetinje, 1994.
- Đurović Dušan, *Dukljanska zemlja*, Zmaj-Pegaz, Bijelo Polje, 2005.
- Ratković Risto, *Nevidbog*, Daily Press, Podgorica, 2006.

- Sijarić Ćamil, *Mojkovačka bitka*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1981.

- Tomić Lidija, *Epsko i lirsko u romanima Bihorci i Mojkovačka bitka Ćamila Sijarića*, CANU, O književnom stvaralaštvu Ćamila Sijarića 32/2008, Podgorica.

- Tomović Slobodan, *Moralna tradicija Crnogoraca*, CID, Podgorica, 2006.

- Zbornik: *Književno djelo Dušana Đurovića*, CANU, Podgorica, 2006.

- Zbornik: *Književno djelo Rista Ratkovića*, CANU, Podgorica, 2004.

ANTROPONIMI U ROMANU
MOJKOVAČKA BITKA ĆAMILA SIJARIĆA

.....

Draško Došljak

Skoro da nema značajnijega boja ili bitke u historiji Crne Gore, ili vezane za nju, a da nijesu zaokupljale pažnju umjetnika: književnika, slikara, muzičara, reditelja, i sl. Sjetimo se Vučjega Dola, Grahovca, Fundine, Martinića, Sutjeske, i drugih. I Mojškovačka bitka je dobila svoj i likovni, filmski, pozorišni, muzički i književni izraz.

Milovan Đilas Mojškovačku bitku opisuje u svom romanu *Crna Gora*. Prva verzija romana je pisana od 1933. do 1936, a konačna 1958. godine. Đilas (1994: 8) piše: „Bitka se već ogleda u unutarnjim crnogorskim sudarima, prije nego se njeno krvavo ognjeno kolo razigralo na visovima mojškovačkim. Ona je već počela – u Crnogorcima, mahnitom rasprom i bezumnom mržnjom onih što su nesložni i voljno bačeni da se u njoj rvu do smrti i preko smrti“.

U romanu Đilas pominje mit, legendu i slavnu historiju Crne Gore. On to čini ubijeden da „stare“ Crne Gore više nema i da joj je došao kraj... On je literarno ovjekovječio Mojškovačku bitku, i ne da joj da se zaboravi i umre. On je mučenja od

saznanja, pred strašnom urom kad se gleda smrti u oči, i to u nesvršenoj mladosti, punom zreloom dobu i staračkoj mudrosti, ne s manje želje za životom, on je tim mučenjima, kao 'preispitivanjima' svega smisla života, udahnuo mitsku snagu čovjeka, koji je sposoban sve da izdrži i da ne poklekne pred neprijateljem i ne iznevjeri svoju čast i legendarno svoje dostojanstvo (Kalezić 1994: XX–XXI).

Odmah nakon obilježavanja pedesete godišnjice od ovoga značajnoga crnogorskog datuma, Mojковаčke bitke, tačnije 1968. godine, u izdanju sarajevske „Svjetlosti“ pojavio se roman *Mojkovačka bitka* Ćamila Sijarića (1913–1989), autora koji je samo tri godine stariji od ovog historijskog događaja. Poslije romana *Bihorci* i *Kuću kućom čine lastavice* ovo je treći po redu Sijarićev roman, koji će zadugo nakon objavljivanja ostati u sjenci *Bihoraca*.

Pojavom *Bihoraca* isticano je da se javio „romansijer osobite lirske vokacije, kolorističke mašte, iznijansirano izraza i bogate zavičajne leksike.“ Stoga je sa punom kritičarskom pažnjom praćeno svako Sijarićevo djelo koje se javlja nakon ovoga romana.

Pripremajući se za pisanje romana *Mojkovačka bitka*, Ćamil Sijarić je 1961. godine u jednom intervjuu (Sijarić 1994: XI–XIV) naveo razloge i motive zbog kojih *Mojkovačka bitka* treba da ima i umjetničko – književno viđenje:

„Jedan, po mom mišljenju, vrlo interesantan motiv – mojkovačka bitka, spadao bi među one motive koji traže specifičan leksički materijal i vrlo visoku stvaralačku temperaturu – naime, jedno duboko saživljavanje sa tim motivom, jedno totalno usađivanje u vrijeme, tren, istorijsku situaciju, duh, i sve drugo što se odnosi na mojkovački fenomen – a prije i iznad svega nalaženje jednog adekvatnog izraza za sve to. Ali za ovaj motiv to još nije dovoljno, jer to je ono što se i inače podrazumijeva kod pravljenja svakog književnog djela. U tom slučaju kao najvažnija i odlučujuća stvar postavlja se vještina, ili bolje reći sreća, stvaralačkog, nadahnutog sagledavanja kompleksa bitke na Mojkovcu – jer ta je bitka u istoriji Crne Gore, a i u našoj opštoj jugoslovenskoj istoriji jedan rijetko interesantan događaj“.

Iznoseći, u pomenutom intervjuu, istorijske činjenice i faktografiju, Sijarić objašnjava i šta treba uraditi pri pisanju romana, a da on ne bude „popunjavanje nekakvog istorijskog rama literarnim materijalima koji bi neminovno ostavljali utisak loše postavljene i još gore izvedene arhitekture na terenu koji je klizav“.

Na tom „klizavom terenu“ šta pisac treba da učini i kaže? – postavlja se pitanje. Čamil Sijarić daje odgovore : „Jedan rat – ne! Jednu pobjedu slabijeg – ne ni to! Jednu divnu borbu za slobodu – ne ni

samo to, jer po tome Mojkovac nije nikakav usamljen slučaj! A meni se ipak čini da ima nešto po čemu je Mojkovac baš usamljen fenomen. I zbog toga se on i nameće kao jedan zahvalan motiv. A šta je to?“ – pita se Sijarić, i odgovara – „Narod.“ No, „ne samo ni to... nešto dublje ima u ovom motivu. A to dublje je psiha boraca. I dubina ovoga motiva bila bi upravo psihološka dubina“.

Roman Ćamila Sijarića o mojkovačkoj bici svojim ukupnim sadržajnim i ekspresivnim elementima i kvalitetima upotpunjuje i valorizuje skoro dvodecenijsko prozno ostvarenje ovoga pisca. Njim je Sijarić zašao u nova tematska i izražajna područja i pokazao moć umjetničke prezentacije krupnih istorijskih događaja. Ni prije ni poslije on neće ovako neposredno i otvoreno sučeliti svoju kreativnu viziju sa činjenicama istorije. Istina, mnogi aspekti ovog krupnog istorijskog događaja ostali su van piščeve opcije. Čak i ona opcija koja je bila dominantna u stvaralačkoj zamisli nije doživjela potpunu i do kraja izvedenu realizaciju, ali je herojsko-humanistički aspekt te vizije i transparentan i izvjestan. Zapravo, snažnom i osebnom kreacijom toga aspekta, ovom romanu je obezbijeđeno dostojno mjesto među književnim djelima prošlosti i sadašnjosti u kojima je crnogorska etika čojstva i junaštva našla svoju

Antroponimi u romanu „Mojkovačka bitka“ Ćamila Sijarića
istinsku poetsku objektivizaciju (v. Đurković 1994: XXV).

Odvajanje fikcije u odnosu na fakta istorije, Ćamil Sijarić je u romanu realizovao kroz dva segmenta: 1. baladična ljubav Umke Karadašić iz Bihora i učitelja Radića Memića, i 2. borba Crnogoraca sa Austrijom i završnom bitkom na Mojkovcu.

U stvaranju svoga djela Sijarić se služio elementima zavičajnog govora, ali njegov jezik je jedar i sočan, prožet izrazima narodnoga govora ali ne u onoj mjeri da bi se jezik ovoga pisca mogao okvalifikovati kao narodski (v. Muratagić Tuna 1994: 181–188).

Lična imena kao poseban sloj leksike u književnom djelu – romanu *Mojkovačka bitka* su predmet našega rada. Istorija crnogorske književnosti pokazuje da su pisci nerijetko u sam naslov svoga književnog djela stavljali lična imena, a pri pisanju istih posebno vodili računa o odabiru antroponima. Takav slučaj je i sa Ćamilom Sijarićem koji je u vezi sa ovim jednom kazao: „Ime je veoma važno. Često sam preturao sva imena i uvijek tražio, baš tražio ono koje odgovara liku. Prevodio sam mnoga da bi čitalac bolje razumio njihov karakter“ (v. Dizdarević 2006, 210).

Lingvistički gledano, vlastito je ime posebna kategorija koja se teško analizira na planu jezika,

osobito na njegovu semantičkom planu. Ono ima dopuštenje da bude kakvo god hoće, nepodvrgnuto jezikoslovnim zakonitostima. Vlastita su imena donekle slična zamjenicama: nemaju kao sadržaj skup situacija nego se odnose na jednu. Zadaća je vlastitoga imena individualizacija i identifikacija njegova nositelja, tj. referenta. Stoga je bitno obilježje vlastitoga imena da se stalno odnosi na isti referent. Vlastito ime, dok je vlastito ime, stoga ima jednoznačnu referenciju (Znika 2003/2004, 573)

U romanu *Mojkovačka bitka* antroponimijski fond nije bogat, tu su lična imena: Umka, Despina, Džana, Ješa, Stanuša, Malka, Rabren Memić, Radič Memić, Redžep Karadašić, Kasim, Šućro, pop Dikosav, Maksim Tucanja, Nikodim, pogani Vuleta, Mojsije, Rafailo, starac Vidak, Josif Čampar, Radojica, Duka, Dele, Đuza, brigadir Mirko Mirušić, Novak Čelić.

„Ime se oduvijek povezuje sa svojim nositeljem različitim vrstama odnosa. Ono ne samo identificira osobu nego je kvalificira kakvom povijesnom, socijalnom, nacionalnom, psihološkom, moralnom i kojom drugom odrednicom“ (Bjelanović 2007: 120). „U srednjem je vijeku tako vladalo mišljenje da ime osobe omogućuje da joj se upozna narav. Latinska izreka *nomen est omen* potvrđuje se vrlo često upravo u književnom djelu gdje pisac ulaže znatan napor da odabere prikladno

ime svojemu liku, svjestan da ga time zacijelo i karakterizira. Poznata je primjerice alegorijska upotreba biblijskih imena u Dantea i Petrarce, a imena likova prvi su stadij njihove individualizacije u nekom književnom djelu“ (Bošnjak, Botica 2012: 1).

Ćamil Sijarić u romanu *Mojkovačka bitka* vješto odabira imena likovima uklapajući njihove karaktere, fizičke i umne sposobnosti u značenje samoga imena. U spisku antroponima su zastupljena narodna imena, hrišćanska, imena iz orijentalnih jezika i kultura, skraćena, odnosno hipokoristička imena. To su, zapravo, sve potvrđena imena njegovoga zavičaja.

„Ovaj roman nema svog glavnog, odlučujućeg junaka. Istina, trebalo je da to bude Radič Memić i njegova vjerenica Umka Karadašić. Ali, razapeti između lične sreće i ljubavi i okolnosti koje ih u tome onemogućavaju, te razdvojeni ratnim vihorom u koji su nenadno uskočili i u kome Memić postaje jedan od glavnih protagonista, oni, ipak, ne dominiraju prikazanim svijetom romana“ (Đurković 1994, XVII)

Poznavao je Sijarić dobro istorijske prilike vremena Mojkovačke bitke. Običaje, posebno. Zabranjena ljubav između Umke, djevojke „muslimanske vjere“ i učitelja Radiča Memića, pravoslavca su u središtu prvog dijela romana.

Njihova lična imena otkrivaju njihovu vjeru i naciju. Umka koja „puta i pravca na moru ne zna, ni obalu od koje je pošla“, ali zna da voli. Primijetno je kod nje kako ona zbog ljubavi prema Radiču iz „dana u dan kopni, kako se suši i postaje sve žuća, kako joj pod grlom raste jabučica...“ I ova ljubav ima svoj nesrećan završetak. Umka umire, a da nije dočekala da se sastane sa izabranikom Radičem, a on – Radič raspuštanjem pobjedničke vojske ne doživljava ni ličnu sreću ni slobodu svoga naroda. Mnoge Sijarićeve priče imaju nesrećan kraj. To je zbog toga, kako sam veli, „što sam život posmatrao sa njegove bolne strane, one gdje treba staviti lijek i zaviti zavoj“.

Nije slučajno da u ovom romanu mudri starac nosi ime Vidak, u čijoj osnovi imena je **vid**. Njegov dijalog sa Radičem potvrđuje i otkriva Sijarićev siguran izbor lika i imena:

Starac Vidak: „Ne daju nam ratovi da učimo, ne daju nam ratovi da se oženimo. Mi smo narod gotov na veselje, samo ne stižemo da se veselimo – ne daju nam ratovi. Mi smo narod gotov na plakanje, samo ne stižemo da se isplačemo – ne daju nam ratovi. Mi smo narod gotov na pjevanje, samo ne stižemo da se ispjevamo – ne daju nam ratovi“ (Sijarić 1994: 50).

Pop Dikosav, iz sela Vrha, uoči odlučnih borbi uzima riječ i veli:

„Pozdravljaju nas rijeke i bregovi iz Srbije, braćo!

Grobovi i guvna, braćo, iz Srbije!

Kolijevke i ognjišta, braćo, i Žiča, braćo, i Studenica, i Ljubostinja – i sve što je živo i mrtvo, i Morava, braćo, – da ne propustimo Austrijance uz Lim i Taru, i glas će se naš, braćo moja vesela, sačuvati kroz vjekove – za pojaseve neke daleke“ (Sijarić 1994: 121). Ime Dikosav, koji je bio „više ratar nego ono čime ga je odavala mantija i njegova brada“. Ali, uz popa, zna Sijarić (završio medresu) ide i besjeda i zdravica.

Karakteristični su likovi Mojsije, koji je najhrabriji i najsrećniji borac u bataljonu Radiča Memića i Šućro Karadašić koji za „kratko vrijeme doživljava strašne lomove i preobražaje, izrastajući u odvažnog i hrabrog crnogorskog ratnika“. Mojsije i Šućro su simboli herojskog i humanističkog aspekta Mojkovačke bitke.

Radič: „U petak prošli umro je Milun. Niko nije imao da ga prifati kad je umirao, pa te, Duka, pitam je li njegov sin Milija živ ili je poginuo, ako je živ kaži mu za oca, a ako nije, njihova su se vrata zatvorila zauvijek“ (Sijarić 1994: 116).

Roman *Mojkovačka bitka* najviše „plijeni svojom poetičnošću i naglašenom lirskom sugestivnošću“. Ovo je, kako je navela kritika, Sijarićev „najbolji roman na fonu umjetničke transpozicije poznatih

istorijskih događaja i jedini njegov roman posvećen tumačenju i razumijevanju crnogorskog etosa i etnosa“. Poetičnosti doprinose i vješto odabrana i u tekst utkana lična imena junaka *Mojkovačke bitke*. Prostor i vrijeme Sijarićevog romana upotpunjavaju vlastita imena koja funkcionišu i u stvarnosti na tom prostoru i u tom vremenu. Sijarić je i sam sa tog prostora te mu ni to, ni vrijeme nijesu strani. Funkcija antroponima, zapravo, doprinosi stilskoj nijansiranosti u romanu.

„Osobna imena pokazuju kroz dugu povijest etnosimbiotske odnose u svoj svojoj zamršenosti. Donedavno su ona upozoravala na dezintegracijske procese, a danas se sve više nacionalno oblikuju po svojim osnovama i po svojoj tvorbi u duhu svoje socioonomastike. Osobna imena, ako ih pravilno interpretiramo, nose svjetonazor puka i kreativni milje u kojemu su našla pobude svojega nastanka i svojega oblikovanja, te tako svjedoče o stvarnim i jezičnim istinama kroz društvenu i jezičnu povijest“ (Šimunović 2009, 158).

Iako u Sijarićevom romanu nije zastupljen značajniji fond antroponima, svi oni se semantički i tvorbeno dobro uklapaju u crnogorski antroponimijski sistem. Zastupljena su: hrišćanska, narodna i imena stranoga porijekla. Tu su i hipokoristička, tradicionalna, profilaktička. Dio njih danas nijesu frekventna: Despina, Stanuša,

Dele, Rabren, Šućro, ali predstavljaju potvrdu historijskog razvoja antroponimijskog sistema kod nas.

Izvori i literatura:

- Bjelanović, Živko, 2007, *Onomastičke teme*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Bošnjak Botica, Tomislava, 2012, „Prosjaci i sinovi – ilustracija tvorbe i obilježja antroponima u Imotskoj krajini“, *Folia onomastica croatica*, 21, Zagreb, 1–16.
- Dizdarević, Faruk, 2006, *Ćamil, gora razgovora*, Podgorica: Univerzitetaska riječ
- Đilas, Milovan, 1994, *Crna Gora*, Cetinje: Obod.
- Đurković, Živko, 1994, „Mojkovačka bitka Ćamila Sijarića“, u: Ćamil Sijarić, *Mojkovačka bitka*, Cetinje: Obod.
- Kalezić, Vasilije, 1994, „Đilasova Crna Gora: mit i stvarnost, hronika i roman“, u: Milovan Đilas, *Crna Gora*, Cetinje: Obod.
- Kovač, Nikola, 2006, „Ćamil Sijarić – pisac opsjednut pričom“, u: Dizdarević, Faruk, *Ćamil, gora razgovora*, Podgorica: Univerzitetaska riječ.
- Sijarić, Ćamil, *Mojkovačka bitka*, Cetinje: Obod
- Moguš, Milan, 2003–2004, „O imenima u Mažuranićevoj pjesmi Smrt Smail-age Čengića“, *Folia onomastica croatica*, 12–13, Zagreb, 387–397.

- Muratagić Tuna, Hasnija, 1994, *Jezik i stil Ćamila Sijarića*, Priština – Novi Pazar: Filozofski fakultet – DAMAD.

- Muratagić Tuna, Hasnija, 2006, „Tamo gdje se teško živi – lijepo se govori“, u: Dizdarević, Faruk, *Ćamil, gora razgovora*, Podgorica: Univerzitetska riječ.

- Šimundić, Mate, 2006, *Rječnik osobnih imena*, Zagreb: Matica hrvatska.

- Šimunović, Petar, 1983, „Ime i književno djelo“, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 31, Novi Sad, 2009–2016.

- Znika, Marija, Maja, 2003–2004, „Vlastito ime i brojivost“, *Folia onomastica croatica*, 12–13, Zagreb, 573–578.

Pogovor

.....

Borislav Jovanović

Naučni skup, odnosno, simpozijum povodom stogodišnjice Mojškovačke bitke održan u Mojkovcu 21.decembra, 2015. godine u organizaciji Matice crnogorske i njenog Ogranka u Mojkovcu i Opštine Mojkovac, a po predlogu državnog organizacionog odbora za obilježavanje ovog državnog jubileja, najautoritativniji je skup koji je do sada održan na ovu temu. Bilo je, naravno, u međuvremenu, dosta istoriografskih, publicističkih i drugih osvrti i, uglavnom, kvazi – tumačenja na ovu temu, ali je čvrno, fundamentalno, pitanje, kao što je smisao i besmisao ove dobijene i posljednje bitke crnogorske vojske, odnosno, Kraljevine Crne Gore, i dalje ostajalo otvoreno, nedorečeno, ili prepušteno dnevno – političkim tokovima te uzdizanju njegove epske recepcije iznad svega. Naučno – istorijski pristup se kretao, uglavnom, između dvije opcije: jedne, primarne, koja je ovu kompleksnu, sudbinsku, crnogorsku temu tretirala u kontekstu sveukupnog, velikosrpskog, mitomanskog odnosa prema Crnoj Gori i onih koji su prednost davali faktografiji. Dakle, činjenicama što tradicionalnoj,

velikosrpskoj, historiografskoj školi nije odgovaralo.

Izvjescno je da je Naučni skup pod nazivom *Sto godina od mojковаčke bitke* doprinio – na jedan sabiran način – razmagljivanju onog što se dešavalo kako uoči same bitke, njenog trajanja, tako i onom što je prethodilo cijeloj vratolomiji crnogorske vojske u drugoj polovini 1916. na tzv. Sandžačkom frontu dugom nekoliko stotina kilometara. Iako su pristupi učesnika ovog skupa imali, naravno, svoj idividualni kod, svoju tačku gledišta, izvjesna je pretežita monolitnost glavnih faktografskih podataka. Taj mejnstrim je dominantan, a samim tim i reprezentativan za, konačno, svođenje naučno – istorijske priče o ovoj epopeji iz prvog svjetskog rata.

Zbornik radova sa Naučnog skupa *Sto godina od Mojковаčke bitke*, zapravo, opservira, promišlja, Mojковаčku bitku i sve operacije crnogorske vojske koje su joj prethodile, stanje na drugim frontovima, kao i ukupnu situaciju u kojoj se našla Crna Gora na početku prvog svjetskog rata. Ovo tragično i herojsko zbitije crnogorske vojske i crnogorskog naroda promišljano je na historiografski multiplikativan način. Prije svega, istorijski, vojno-politički, diplomatski, geo-strateški, kao i sa kulturološkog, odnosno, kenjiževnih i umjetničkih, te epskih i mitogradnih refleksa koji su ga pratili.

Dominantno svojstvo Zbornika, osim razuđenosti i reljefnosti faktografije, egzaktnosti, je otvaranje bliskog, dramskog, uvida u nesnalaženja Kralja i Vlade Crne Gore u zgotovljenom, strateškom mešetarenju, Vlade Kraljevine Srbije i njene Vojne komande, kao i samog epiloga, odnosno, pada Crne Gore, sa završnim činom – Mojškovačkom bitkom.

Učesnici Naučnog skupa *Sto godina od Mojškovačke bitke* i njihove teme bili su: Prof. dr Saša Knežević (predsedavajući Skupa), Univerzitet Crne Gore, *Međunarodna i strategijska ograničenja crnogorske borbe 1915–1916*; Dr Đorđije Borozan, akademik CANU, *Istrojisko i epsko u mojškovačkoj bitci*; Dr Nenad Perošević, Univerzitet Crne Gore, *Završna ofanziva austrougarske vojske na Crnu Goru i mojškovačka bitka – [oktobar – januar, 2016]*; Dr Milan Šćekić, Univerzitet Crne Gore, *Posljednji dani Kraljevine Crne Gore [1915 – 1916]*; Dr Radenko Šćekić, Istorijski institut Crne Gore, *Geostrateški značaj mojškovačke operacije u fokusu ostalih frontova Velikog rata*; Dr Željko Karaula, Zagrebačko sveučilište, *Posljednja crnogorska bitka – Dnevnik austrougarskog generala Stjepana Sarkotića, novi izvori za kapitulaciju Crne Gore 1916. godine*; Dr Mladen Vukčević, Univerzitet Crne Gore, *Mojškovačka bitka – vojnički bljesak u procesu nestajanja*

jedne države; Dr Živko Andrijašević, Univerzitet Crne Gore, *Crnogorske političke ideje i planovi u Prvom svjetskom ratu [1914 – 1916]*, Doc. dr Ivan Vuković, Univerzitet Crne Gore, *Mojkovačka bitka: (ne)naučene lekcije*; Dr Milun Lutovac, Univerzitet Crne Gore, *Bitke i poetike – Intertekstualnost Mojkovačkog književnog kruga*, Dr Draško Došljak, Univerzitet Crne Gore, *Mojkovačka bitka* Ćamila Sijarića.

Ono što je, bitno, a što proizilazi iz ovog *Zbornika*, kao i svega što je rečeno u kontekstu obilježavanja ovog događaja i njegovih kontroverzних, ponajviše epsko – mitomanskih konstrukcija, to su Poruke i Oporuke koje se moraju izvući kako iz mojковаčke uzaludne pogibije tako i iz ukupnog iskustva crnogorske istorije. Tim prije što Mojkovačka bitka kao sinonim svedržavnog i nacionalnog sunovrata Crne Gore ima i poslije sto godina svoje recidive. Ta istorijska i nacionalna opomena, je vrlo transparentna, transvremenska, sudbonosna, i u najkraćem glasi:

Nikad više 1916. u crnogorskoj nacionalnoj, narodnoj i državnoj istoriji. Nikad više sopstvenih gubilišta u ime tuđih interesa. Nikad više novih količina mitomanstva i romantizma. Nikad više polaganja crnogorskog oružja poslije dobijene bitke. I nikad više mjesta za strane i domaće uljeze u odlučivanju o sudbini Crne Gore.

Matica crnogorska i Ogranak Mojkovac izražavaju zahvalnost svima koji su doprinijeli da Naučni skup *Sto godina od mojковаčke bitke* bude uspješan. Posebno Skupštini opštine Mojkovac i Osnovnoj školi „Aleksa Đilas – Bećo“ u čijim prostorijama je Skup održan.

Mojkovac, 4. novembra 2019.

SADRŽAJ

Riječ Dejana Medojevića, predsjednika Opštine Mojkovac	7
Riječ Borislava Jovanovića, predsjednika Ogranka Matice crnogorske Mojkovac	9
Đorđije Borozan <i>Istorijsko i epsko u Mojkovačkoj bici</i>	11
Nenad Perošević <i>Završna ofanziva Austrougarske vojske na Crnu Goru i Mojkovačka bitka (oktobar 1915 – januar 1916)</i>	35
Milan Šćekić <i>Posljednji dani Kraljevine Crne Gore (1915–1916)</i>	49
Radenko Šćekić <i>Geostrategijski značaj Mojkovačke operacije u fokusu ostalih frontova Velikog rata</i>	113
Željko Karaula <i>Posljednja crnogorska bitka – Dnevnik austro-ugarskog generala Stjepana Sarkotića – novi izvor za kapitulaciju Crne Gore 1916. godine</i>	137

Mladen Vukčević	
<i>Mojkovačka bitka – vojnički bljesak u procesu nestajanja jedne države</i>	192
Živko Andrijašević	
<i>Crnogorske političke ideje i planovi u Prvom svjetskom ratu (1914–1916)</i>	210
Milun Lutovac	
<i>Bitka i poetika – Intertekstualnost romana mojковаčkog knji- ževnog kruga</i>	263
Draško Došljak	
<i>Antroponimi u romanu „Mojkovačka bitka“ Ć. Sijarića</i>	271
Borislav Jovanović	
<i>Pogovor</i>	283

STO GODINA OD MOJKOVAČKE BITKE (Radovi sa naučnog skupa „Sto godina od Mojkovačke bitke“, Mojkovac, 21. decembar 2015) / Izdavač: Matica crnogorska / Za izdavača: Novica Samardžić / Urednik: Borislav Jovanović / Korektura: Saša Živković / Grafička priprema: Danka Barović / Dizajn korica: Suzana Pajović / Štampa: Grafo Bale, Podgorica / Tiraž: 500

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-39-018-1
COBISS.CG-ID 39465232